

Børnefamiliers fattigdom og omsorgssvigt

som erfarede af børn og forældre, og som vurderet af
professionelle i børneforsorgen i perioden 2013-2014

En forskningsrapport

15 case studier fra tre kommuner og en forskningsoversigt
af nordisk og engelsksproget litteratur 2000-2014

Adam Johansen

2016

Skriftserien: Socialt Arbejde redigeret af docent Frank Cloyd Ebsen

Kan bestilles på telefon: 72 48 95 03

Copyright: Adam Johansen

Copyright: Institut for Socialt Arbejde

Udgivet af:

Institut for Socialt Arbejde

Professionshøjskolen Metropol

Kronprinsesse Sofies Vej 35

2000 Frederiksberg

1. oplag 2016

Omslag: Maria Wedum

Tryk: Frederiksberg Bogtrykkeri A/S

ISSN: 1397-7725

Forord

Børn og deres forældre har muliggjort denne rapport. Deres velvilje og åbenhed, om selv de vanskeligste og sårbare belastninger, som deres tilværelse er præget af, gør denne rapport tankevækkende. Det er formålet med rapporten, at udsatte børn og forældre får ordet om de vilkår, de lever med. De tager sjældent af egen drift ordet i medierne og i diskussioner af, hvad fattigdom og omsorgsvanskeligheder konkret betyder for dem. Et børneperspektiv er knapt til stede i den offentlige debat. Det kan skyldes mange faktorer, sandsynligvis at de skammer sig, og deres skam befæstes af mange politikere og redaktører.

Ideen til rapporten opstod, da jeg for godt fem år siden interviewede flygtninge på langvarig starthjælp og deres sagsbehandlere (Johansen m.fl. 2011), hvor en af sagsbehandlerne sagde, at *'i børnefamilieafdelingen taler vi overhovedet ikke om familiens økonomi'*. Den betragtning slog mig, og undersøgelsen blev også motiveret af, at antallet af langvarigt fattige børnefamilier vokser. AE Rådet har vist, at fra 2002 til 2009 er antallet af langvarigt fattige børn – dvs. børn omfattet af fattigdom i mindst tre år i træk - steget med 65 %, til 14.600 børn, når studerende forældre fraregnes (Schytz Juul 2011). Folketingets skattereform fra 2012 kan ses som en afslutning på lighedsmålsætningen med velfærdsstaten, fordi modtagere af overførselsindkomster fra 2014 vil få en gradvist mindre og mindre indkomst i forhold til lønmodtagere (Goul Andersen 2012).

Efter Folketingsbeslutninger om nedsatte kontanthjælpsydelse i efteråret 2015 vil antallet af fattige børn utvivlsomt vokse yderligere. Denne rapport er paradoksalt nok relevant, fordi der, samtidig med politiske beslutninger om nedsatte indkomster for bl.a. børnefamilier på kontanthjælp mv., i højt tempo og på tværs af blå og rød blok lovgives med henblik på at forebygge omsorgssvigt og nedbringe antallet af anbringelser af børn. Ligesom forældres psykiske sygdom ikke altid fører til omsorgssvigt af børn, er fattigdom heller ikke en tilstrækkelig årsag til omsorgssvigt. Konsekvenser for børn af deres forældres eventuelle psy-

kiske lidelser vil altid blive vurderet i en børnefaglig undersøgelse, men sjældent konsekvenser af familiens fattigdom.

Rapporten er målrettet studerende på grund- og diplomuddannelser i socialt arbejde samt fagets praktikere. Dette projekt for Socialstyrelsen analyserer børn og deres forældres subjektive erfaringer og opfattelser. Sagsbehandlere og professionelle, der er visiteret til familierne, er også subjektive, men samtidig anskues de som repræsentanter for børnefamilieafdelingerne i de tre kommuner og for samfundets børneforsorg. Rapporten er skrevet til praktikere, der i deres professionelle virke har med børn og deres familier at gøre. Rapporten ønskes især læst af de kommunale børnefamilieafdelinger og deres sagsbehandlere, af sagsbehandlere og deres administrative og politiske ledere i hele socialforvaltningen. Én god grund er, at fx sanktioner af forældre i Jobcentret og afslag på enkeltydelser i Ydelsesservice kan have ikke-ønskede konsekvenser for børn og deres familie. Rapporten er desuden særligt rettet til de praktikere, der er tilknyttet børnefamilier som følge af en børnefaglig undersøgelse efter § 50 i Serviceloven, uanset om de er ansat i eller uden for socialforvaltningen samt til lærere i grundskoler, sundhedspersonale, pædagoger, erhvervs- og gymnasieskolelærere mv.

En følgegruppe, kommuner, sagsbehandlere og professionelle, der har bidraget til denne undersøgelse, skal takkes for deres engagement i undersøgelsen og for deres hjælp til at finde frem til familierne. Der skal lyde en tak til Socialstyrelsen, som har muliggjort og finansieret undersøgelsen, herunder løn til de mange studerende, der ihærdigt og kritisk har bidraget forbilledligt. Mange har været særdeles hjælpsomme og bidraget med råd og inspiration til undersøgelsens udførelse. Det gælder kolleger og bibliotekarer fra Institut for Socialt Arbejde, Professionshøjskolen Metropol, og derfra især docent Frank Ebsen, samt kolleger og bibliotekarer fra Roskilde Universitet, og derfra især professor Hanne Warming.

Adam Johansen, marts 2016

Redaktørens Forord

Skriftserien fra Institut for Socialt Arbejde rummer arbejdsrapporter og afrapporteringer fra empiriske projekter – se oversigt på bagsiden af bogen. Det rummer forskningsresultater, som vi finder vigtige at viderefremme, og som kan finde anvendelse på forskellige del af vores uddannelse.

Publikationerne afspejler, at den forskning, som praktiseres på instituttet altid bygger på undersøgelser af, hvordan socialrådgiveres praksis folder sig ud. Der arbejdes i hvert projekt med forståelser og teorier om disse praksisser, og det er vores mål at udvikle og øge indsigter i socialt arbejde, og dermed kvalificere praksis samt grundlaget for uddannelsen af socialarbejdere. Intentionen er derved at forbinde forskningsbaseret indsigt i praksis med uddannelse både på såvel bachelor som kandidatniveau.

Der sker ofte ændringer i love og regler. Der kommer løbende nye metoder. Der etableres nye organisationer til at udføre og ikke mindst kontrollere socialt arbejde. Den praksis socialrådgivere, pædagoger og omsorgspersonale møder forandres løbende. Den viden om praksis vi havde i går er kun delvist gældende for praksis i dag. Institut for Socialt Arbejde opdaterer derfor løbende indsigten i praksis gennem forskningsindsats.

Den forskning instituttet praktiserer, foregår i gensidigt samarbejde med kommuner og andre organisationer. Kommunerne indgår i samarbejdet ved at stille sig til rådighed for udforskningen, og giver os dermed mulighed for at opnå den fornødne indsigt. Vi bestræber os på at stille den viden vi opnår til rådighed for de deltagende organisationer og praktikere. Instituttets forskning er en invitation til dialog, der på konstruktiv vis kan give praktikere på alle niveauer mulighed for at overveje, hvad de kan gøre bedre. Deri ligger også et mål om give en bedre og mere sikker behandling af de borgere, der er målet for det sociale arbejde.

I denne publikation om ”Børnefamiliers fattigdom og omsorgssvigt” skabes indsigt i fattigdom som et komplekst problem, der har betydning for hvordan børn bliver udsatte. Adam Johansen undersøger, hvordan sagsbehandleres blik på fattigdom har betydning for, hvordan børn behandles. Der gives gode eksempler på familiers komplekse forhold, og hvor vanskeligt det kan være at give sine børn det bedste. Fattigdom betyder noget for børns opvækst, og sagsbehandlere og kommuner kan bistå med at kompensere socialt og relationelt, men der er en grænse for, hvad der kan gøres, når pengene er små.

Undervejs har Adam Johansen formidlet resultater i foredrag, undervisning, m.m. og flere forskningsartikler forventes offentliggjort i forbindelse med hans PH.D. arbejde, der afsluttes i 2016..

Instituttet og Adam Johansen retter en stor tak til Familierne, de deltagende kommuners Børne- og familieafdelinger og medlemmerne af følgegruppen, som har stillet deres ekspertise til rådighed (se nedenfor i forfatterens forord).

Projektet er finansieret af Socialstyrelsens forsknings og udviklingspulje for diplom-og Masteruddannelsen indenfor udsatte børn og unge, som skal have tak for bevillingen.

Thomas Braun Frank Ebsen, Docent

Indholdsfortegnelse

Kapitel 1: Resumé og læsevejledning	9
Kapitel 2: Indledning	11
Kapitel 3: Undersøgelsestema og teori	16
Kapitel 4: Forskningsoversigt.....	35
Kapitel 5: Design og metode	83
Kapitel 6: Case analyser og observationer	98
Kapitel 7: Diskussion af undersøgelsens resultater	158
Kapitel 8: Litteraturliste	193
Kapitel 9: Bilag	202

Kapitel 1: Resumé og læsevejledning

Det undersøges, hvordan børnefamilier og børneforsorgen opfatter sammenhængen mellem fattigdom og omsorgssvigt, når familier med hjemmeboende børn indgår i en foranstaltning.

Subjektive perspektiver, børns, voksnes og professionelle praktikeres, kan ikke stå alene, fordi strukturelle forhold dermed forbigås. Strukturelle forhold er medtænkt via teori, men er ikke nærmere analyseret. De 15 cases i de tre medvirkende kommuner er udvalgt som såkaldt kritiske cases. De er kritiske, fordi de er udvalgt ud fra det kriterium, at familien af børnefamilieafdelingen er vurderet til at være fattig. I dette forskningsprojekt er der derfor ikke mulighed for at sammenligne klientfamilier, der er fattige, med klientfamilier, der ikke er fattige. Kritiske cases begrundes metodisk med, at når fx sammenhænge gælder i en case, gælder de også i alle andre cases. Case analyserne viser, at sammenhænge mellem fattigdom og omsorgssvigt er relevant at undersøge, når familier er fattige.

For børn og forældre betyder fattigdom meget for deres relationelle vanskeligheder, når de har behov for særlig støtte eller dørjer med omsorgssvigt. Fattigdom fletter sig dynamisk ind i deres familieinterne relationer, i deres udadvendte adfærd og i deres sociale integration, herunder deres udgrænsning. Fattigdom er medskaber af forældre og børns identitet og af deres sociale status, der bl.a. via skam, som en social normskabende følelse, nedbryder deres selvværd og deres dispositioner for at tilhøre samfundet 'derude'.

Da sagsbehandlere gennemgående har undervurderet børnefamiliers rådighedsbeløb og er uvidende om betydelige afsavn for børn og forældre, som deltager i denne undersøgelse, kan det i sig selv være en hindring for at se sammenhænge mellem fattigdom og omsorgssvigt. Case analyserne sandsynliggør, at børn og forældres indbyrdes relationelle belastninger er

sammenvævede med deres materielle ressourcer og underskud på økonomisk kapital.

Det er et fund i dette forskningsprojekt, at fattigdom camoufleres af børnefamilieafdelinger. Det sker bl.a. ved, at betydningen af ydre strukturelle fattigdomsvilkår erstattes af en forståelse af, at børn og forældres fattigdom er et resultat af forældrenes omsorgskompetence. Uanset hvor anstrengt den enkelte families rådighedsbeløb konkret er, foreslår børnefamilieafdelinger ofte forældre yderligere prioritering af deres økonomi, som en løsning på deres fattigdomsskabte afsavn.

Familiers rådighedsbeløb kan være så begrænsede, at det knap giver mening at lægge et budget. Alligevel anbefales det her, at børnefamilieafdelinger prioriterer at få lagt et budget for fattige klientfamilier, fordi alene kortlægningen af rådighedsbeløbet, af forældres økonomiske dispositioner og af gæld, kan give forældre en ro til også at være optaget af andre vigtige forhold, fx til at stimulere deres børn følelsesmæssigt og intellektuelt.

Forældres fokus på fattigdom og børneforsorgens reduktion af fattigdom til et for omsorgssvigt underordnet tema kan være en uforløst barriere for indsatser med fokus på relationer.

Forskningsprojektet er et væsentligt bidrag til foreliggende forskning, som det fremgår af forskningsoversigten i denne rapport. Resultater fra dette forskningsprojekt er samtidig en invitation og opfordring til at gå videre med både kvalitativt og kvantitativt funderet forskning.

Læsevejledning

Denne rapport indeholder en forskningsoversigt og fire case analyser, samt en sammenfattende diskussion, der bidrager til at belyse mulige sammenhænge mellem fattigdom og omsorgssvigt.

I kapitel 2, *Indledning*, begrundes forskningsprojektets relevans ud fra eksempler fra undersøgelsens empiri.

I kapitel 3, *Undersøgelsestema og teori*, udfoldes det undersøgelsestema, der har været styrende for forskningsprojektet. I denne rapport er analysen empiridreven, dvs. drevet af et ønske om at lade empirien tale for sig selv, dvs. lade børn, forældre og professionelle i børneforsorgen tale for sig selv.

Det er dog en utopi at videregive andres udsagn uden et teoretisk perspektiv. Både beskrivelser og forklaringer bygger på forforståelser og teori. Alene begreber om fattigdom og om omsorgssvigt er omdiskuterede, hvorfor disse to begreber defineres som udgangspunkt for forskningsprojektets analyse. Desuden inddrages centrale begreber fra især Bourdieu til at adskille familiefeltet fra børneforsorgens felt. Bronfenbrenners systemmodel inddrages især for at fremhæve ekso-systemet.

Kapitel 4, *Forskningsoversigt*, rummer 'al' videnskabelig, engelsksproget og nordisk (DK, SE og NO) forskning fra 2000-2014 i sammenhænge mellem fattigdom og omsorgssvigt. Det kan ikke undgås at noget er overset, fordi redskaberne til en litteratursøgning og selve adgangen til relevante forskningsresultater er begrænsede af grunde, som fremgår af diskussionen af forskningsoversigtens protokol. Litteraturen er valgt ud fra det kriterium, at den rummer videnskabeligt frembragt empiri.

Kapitel 5, *Design og metode*, begrunder fordele ved case studier og analyser. Desuden redegøres der for det oprindelige design for projektet og for, hvordan de ønskede metoder lod sig realisere.

Kapitel 6, *Case analyser og observationer*, indeholder fire cases samt en kort redegørelse for observationer. De fire cases, som er udvalgt blandt de i alt 15 kritiske cases, er valgt, fordi de nuanceret udfolder temaer, der er gennemgående i de øvrige cases. De fire udvalgte cases indeholder desuden særlige problemstillinger, der skønnes relevante for undersøgelsens

hovedtema, og som skønnes relevante for udviklingen af børneforsorgens praksis i kommunale børnefamilieafdelinger.

De fire cases er desuden udvalgt for at tilgodese det børneperspektiv, der defineres ved at lade børn selv tale om deres følelser, tanker, erfaringer og opfattelser (Warming 2011). I tre af de fire cases indgår dette børneperspektiv.

Kapitel 7, *Diskussion*, sammenfatter forskningsprojektets resultater og sammenholder undersøgelsens resultater med de resultater, som fremgår af forskningsoversigten.

Kapitel 2: Indledning

I dette forskningsprojekt undersøges det, hvordan sagsbehandlere inddrager fattigdom i sager om omsorgssvigt af børn. Sammenhængen mellem fattigdom og omsorgssvigt analyseres her ud fra foreliggende sager om omsorgssvigt eller behov for særlig støtte ifølge Serviceloven.

Fattigdom ansues som en ekstra belastning for omsorgssvigt, der evt. forstærkes, forandres eller i nogle tilfælde udløses af fattigdom. Fattigdom fører ikke til omsorgssvigt i de fleste fattige familier. I nogle familier, som er klienter i børneforsorgen, spiller relativ fattigdom ingen rolle for omsorgssvigt eller for deres behov for særlig støtte.

I dette forskningsprojekt fokuseres der på, hvordan fattigdom evt. kan præge og kan være indvævet i børn og forældres indbydes og udadvendte relationer.

Det er et politisk spørgsmål, hvad relativ fattigdom skal betyde. Er det fx nødvendigt for et barn på ti år at have en mobiltelefon, således som Riksnormen i Sverige fastslår (Petterson 2014). Det siger undersøgelsen her mere om.

Over de seneste 25 år er kontanthjælpens værdi forringet i forhold til gennemsnitslønnen på arbejdsmarkedet (Rockwool Fonden 2015). Med skattereformen fra 2012 vil forskellen mellem børn af kontanthjælps- og lønmodtagere i et accelererende tempo skabe mere relativ fattigdom. Skattereformen fra 2012 vil, når den er fuldt indfaset, medføre store forskelle i familiers levevilkår. Ungeydelsen, der i sin tid blev indført af Folketinget, skaber fortsat fattigdom, og unge på SU er den indkomstgruppe, der, i forhold til andre, er den gruppe, der politisk set er tildelt størst risiko for fattigdom, fra 59,3 % til 68,5 % af unge på SU ved 50 % af medianindkomsten i perioden 2006-2013 (Statistikbanken 2015).

Her gives nogle eksempler på de afsavn, som familier med for begrænsede rådighedsbeløb oplever. Eksemplerne illustrerer socialt arbejdes praksis og lovgivningens rammer for børnefamiliers forsørgelse.

En mor, der har et barn med ADHD, som skal have medicin, fortæller, at hun ofte må vælge mellem medicin og mad. Forvaltningen har givet afslag på at dække medicinudgiften med henvisning til, at barnet trives. Moderen har indvendt, at barnet netop trives, fordi det får medicin, men det ændrer ikke på afslaget.

En flygtning med opholdstilladelse og to børn vil ikke have kontanthjælp, fordi han så ikke kan blive familiesammenført med sin kone. Hans sagsbehandler fortæller: *"Han kom her og råbte og skreg, for han havde ingen penge, men det kunne vi ikke gøre noget ved. Til sidst måtte vi anbringe børnene."* Flygtningen viste omsorg for sin tilbageblevne familie og måtte derfor omsorgssvigte sine tilstedeværende børn.

En tredje forældre fortæller, hvor ondt det gør at sige nej til sit barns ønske om at få nogle klistermærker til 10 kr. i BR, for som hun siger: *"En mælk og en lille pakke rugbrød, det betyder meget for mig."* Når denne mor får ondt, kan det tolkes som omsorg.

En dreng på ti år har fortalt, hvordan han ikke altid kan gå mæt i seng: Interviewer (I): *Din mor har fortalt mig, at hun ikke har så mange penge. Hvad betyder det for dig?*

Dreng (D): *Dårligt.*

I: *Ja, hvordan dårligt?*

D: *Ikke nok mad og den slags.*

I: *Hvad får I så at spise?*

D: *Vi får bare ris.*

I: *Uden kød?*

D: *Nogle gange. Der er også nogle aftener, hvor vi ikke får ris.*

I: *Hvad får I så?*

D: *Noget andet.*

I: *Men bliver du mæt, til når du skal sove om aftenen?*

D: *Nogle gange.*

Eksemplerne ovenfor viser, at børnefamilieafdelinger ikke kan sikre børns endda meget beskedne behov. Børn kan endda ikke være sikre på at kunne gå mætte i seng, selvom de er klienter i børnefamilieafdelinger. Eksemplerne giver også anledning til at undersøge, om manglende opfyldelse af sådanne basale behov har betydning for forældres omsorgssvigt.

Her er givet eksempler på basale afsavn. I undersøgelsen inddrages også betydningen af relativ fattigdom, som i højere grad omfatter forbrug, der er nødvendigt for børn og forældres sociale liv.

Børneforsorgen må ikke kompensere for løbende indkomstfattigdom, jf. stk. 368 i Vejledning om særlig støtte til børn og unge og deres familie (Socialministeriet 2014). Når børn anbringes og er på besøg i en aflastningsfamilie, frigøres de typisk fra fattigdom i form af basale afsavn. Men i denne undersøgelse er børnene hjemmeboende.

Praktikere fortæller, at de ikke undersøger konsekvenser af fattigdom, fordi de er afskåret fra at gøre noget ved fattigdommen. Samtidig skal de anlægge en helhedsbetragtning, dvs. inddrage de forhold, som skønnes relevante at udrede og forebygge.

I undersøgelsen analyseres det, hvordan børn og forældre opfatter betydning af fattigdom og af fattigdoms sammenhæng med deres relationelle belastninger. Er materielle ressourcer en del af at vise børn omsorg, og hvordan forholder børnefamilieafdelinger sig til børn og forældres opfattelser?

Kapitel 3: Undersøgelsestema og teori

I dette forskningsprojekt spiller teori en begrænset rolle for analysen, der primært er empiridreven. Teori og begreber indgår selvfølgelig som en forforståelse eller et baggrundstæppe for hele projektet. Teori og begreber ligger til grund for den oprindelige ide til projektet og inddrages også i både analyse og diskussion. Teori, selv selektive uddrag som her, klargør et perspektiv, der hermed fremlægges for læseren af denne undersøgelse, og som erstatter forestillinger om, at forståelse og analyse af sammenhænge mellem fattigdom og omsorgssvigt i familier og i socialt arbejde kan fremskrives som neutrale fænomener uafhængigt af værdier og normer. I denne undersøgelse er sammenhænge mellem fattigdom og omsorgssvigt belyst som samtidige belastninger. Fattigdom er belyst som en kontekstuel belastningsfaktor, ikke som en forklaring. Årsagsforklaringer er visse steder antydnet som sandsynligheder.

Alene begreberne fattigdom og omsorgssvigt må defineres. Derudover trækker analysen på begreber fra især Bourdieu og fra Bronfenbrenner. De er valgt, fordi de er relevante for at forstå dynamikken i henholdsvis familier og børneforsorgen og det indbyrdes samspil, som etableres, når børnefamilier bliver klienter. Centrale begreber fra Bourdieu og fra Bronfenbrenner er desuden i et vist omfang kendt og benyttet i børnefamilieafdelinger og af Socialministeriet, hvorfor teorierne i udgangspunktet skønnes lettere tilgængelige for agenter i børneforsorgen. I denne rapport vil Bourdieus og Bronfenbrenners begreber blive anvendt uden at tilgodese deres samlede teori og uden at imødekomme Bourdieus fordring om en objektiv analyse af konteksten for subjektive opfattelser.

Ideen til projektet opstod som nævnt, da en sagsbehandler i en undersøgelse af konsekvenser af den tidligere starthjælp for flygtningefamilier sagde følgende: *”Når vi sidder i børnefamilieafdelingen og drøfter en sag, taler vi aldrig om familiens økonomi.”* (Johansen m.fl. 2011). På den måde er dette projekt inspireret af erfaringer fra praktisk socialt arbejde.

Som det vil fremgå nedenfor, er undersøgelsen også begrebsligt inspireret af fund i empirien.

Inspireret af praksis i socialt arbejde og af teoretiske uddrag lyder undersøgelsestemaet således:

Det undersøges, hvordan børnefamilier og børneforsorgen opfatter sammenhængen mellem fattigdom og omsorgssvigt, når familier med hjemmeboende børn indgår i en foranstaltning.

I denne undersøgelse er det en forudsætning for at analysere fattigdoms betydning for familier med omsorgssvigtede børn, at familierne har omsorgsproblemer. Fattigdom analyseres som en yderligere belastningsfaktor for familier, der modtager en foranstaltning fra børneforsorgen.

Teori og begrebsdefinitioner

I dette projekt er interessen at se på, hvordan materielle og finansielle ressourcer dynamisk spiller sammen med emotionelle og rationelle forhold for familien, og hvordan børnefamilieafdelinger inddrager samspillet mellem fattigdom og omsorgssvigt i det sociale arbejde. Som det fremgår af forskningsoversigten, er denne problemstilling sparsomt belyst.

Bourdieu's feltbegreb, her anvendt på forståelsen af familier og af børneforsorgen, har flere fordele. Måden at anvende begrebet på forudsætter, at et felt søges forstået ved at træde uden for feltets selvforståelse, bl.a. ved at objektivere feltet uafhængigt af professionelles normer og af familiers selvforståelse, fx at familier alene er forenet af følelsesmæssige relationer.

Forskeren skal klargøre sig sin egen position i forhold til de relevante felter. I dette projekt har forskeren en privilegeret position i familiefeltet og er derfor uden for det subfelt og inden for familiefeltet, som udsatte børnefamilier kan defineres som, fordi de både er underlagt kampen om den symbolske kapital, som giver den normale familie status, og samtidig

– til forskel fra de privilegerede familier – er klientfamilier i børneforsorgen. Som underviser og forsker i socialt arbejde har dette projekts forsker en marginal position i børneforsorgens felt. Ifølge Bourdieu kan det være en fordel for analysen af et felt at stå udenfor. Analyserne er struktureret af Bourdieus begreber om felt, habitus og kapitalformer, som også indgår i praktikerens sprogbrug i det sociale arbejde, ifølge interviews i denne undersøgelse, især kapitalbegreberne og habitus. Hertil anvendes også et begreb om underskudskapital, fordi familierne typisk er i underskud med kapitaler, se Marthinsen (2003).

Familiefeltet

Citatet fra sagsbehandleren ovenfor kan tolkes i overensstemmelse med en af Bourdieus sociologiske iagttagelser (2004): ”De, der har det privilegium at have en familie, der er i overensstemmelse med normen, er i stand til at kræve, at alle familier skal være ligesom den, uden overhovedet at være nødt til at stille spørgsmålet om hvilke betingelser, der skal være opfyldt (fx et vist indtægtsniveau, en bestemt type bolig etc.), for at adgangen til det, som de stiller krav om skal gælde overalt, rent faktisk også *kan* opnås af alle.” Den dominerende familie i feltet af familier nyder det symbolske privilegium at være ’comme il faut’ (red.: Som sig hør og bør), ifølge Bourdieu (1996a).

Bourdieu (2004, 139) ser desuden på familien som en institution, der er afgørende for bl.a. børns habitus. Familiens handlinger producerer ”... *de følelsesmæssige forpligtelser, der hører til familiens følelsesliv (kærlighed mellem ægtefæller, fader- og moderkærlighed, kærlighed til børn, broderkærlighed etc.)*.” Familien lærer børn at skabe ikke-instrumentelle relationer til fx venner og kammerater, hvor relationen er uafhængig af et bytte som på markedet. Ifølge Bourdieu (1996a) er familien en velforankret konstruktion. Familien er gjort til en overpersonlig realitet, der overskrider summen af de enkelte medlemmer. Familien er en særlig social enhed med et helligt og privat indre liv, men selv de ”... *allermest private aspekter af vores adfærd afhænger af offentlige tiltag, som fx boligpolitikken eller på et mere direkte plan: familiepolitikken.*” (Bourdieu 2004, 146).

Familien er rodfæstet i de sociale strukturers objektivitet og dermed også i subjektiviteten af ”*objektivt orkestrerede sociale strukturer*” Bourdieu (1996a). Familien tages universelt som givet af naturen, som et væsentligt fundament for den sociale integration og for den sociale orden. Som en real gruppe, der er forenet af følelsesmæssige bånd, opretholdes familien via konstante udvekslinger af gaver, hjælp, besøg, opmærksomhed mv. og i øvrigt af kvinderne som den primære kraft.

Mange af de økonomiske handlinger, som familien foretager, har ikke individet, men kollektivet som subjekt. Familien vælger fx skole til barnet og beslutter huskøb og bosætning som følge af kollektive beslutninger (Alanen 2011; Bourdieu 1996a). De praktikker, hvor familien er subjektet, fx for børneopdragelse, uddannelse og forbrug, er forbundet med kampe i hjemmet. Som det fremgår af empirien i case analyserne kan fx økonomisk og emotionel forfordeling af søskende forstås som udtryk for interne kampe i hjemmet.

I denne undersøgelsessammenhæng, 20 år efter Bourdieus analyse af den dominerende familie, skal det uddybes, at familier anskues som tilhørende et felt, fordi børn er socialt forankret i en familie, og fordi de er afhængige af at tilhøre en familie, ikke mindst for deres forsørgelses skyld. Bourdieu (1996a) nævner forbrug som en af familiens kollektive praktikker. I denne undersøgelse skal det tilføjes, at ressourcer til og valg af forbrug har en afgørende betydning for familiers positionering i familiefeltet og samfundet i øvrigt. Det viser empirien i undersøgelsen og nyere teori. Fattige familier udskiller sig ved at være ’defekte forbrugere’, hvorfor de udgrænses socialt (Bauman 2002). Fattige familier forsøger ofte i en nordisk kontekst at skjule deres fattigdom, i det mindste for børnenes skyld, idet børn i et forbrugersamfund som det danske opfattes som ’familiens moralske ansigt udadtil’ (Bonke 2005).

Ifølge Simpson (1998), der ikke benytter feltbegrebet, men har analyseret skilsmisser, bliver penge en uløselig del af de følelser, de voksne har for hinanden i forbindelse med skilsmisseprocessen. Penge og gaver indgår i en totalpræstation af følelser og materialitet for at vedligeholde og

forny relationer mellem forældre og børn. Sådanne totalpræstationer kan være af større betydning i fattige familier fremfor i familier, der er mere velstående (Simpson 1998). I de 14 ud af 15 cases er enlige forsørgere skilt eller separeret fra ægtefæller og samlevende. De fraskilte forældre har børnene typisk relationer til. Her anvendes begrebet om en totalpræstation af relationsvidereførelse og fornyelse via følelser og materielle ressourcer på de forældre, der i denne undersøgelse bor sammen med deres børn. Hos Simpson (1998) er begrebet inspireret af Mauss (2000), der gør gaven til 'hertet' i alle sociale transaktioner, og som definerer de totalpræstationer, Simpson (1998) operationaliserer, til at være en udveksling, der overskrider de involveredes totale identitet.

Børn

Børnefamilier består af børn og forældre. Børn anskues som relationelt forbundet med deres forældre, og begge parter er indbyrdes afhængige af hinandens ressourcer og de er gensidige aktører, der hver for sig og sammen har kompetencer og potentialer, uanset deres belastninger. I denne undersøgelse fremhæves et børneperspektiv, hvor børn anskues for at være noget i sig selv og ikke kun som personer, der forberedes til at blive voksne. Børn er selvstændigt handlende og mestrer på forskellig måde familiens fattigdom og relationelle vanskeligheder (Harju 2008). Et børneperspektiv kan have flere betydninger (Warming 2011). Især tre perspektiver er udbredt. Et perspektiv er et udefra-perspektiv på børn, hvor der anlægges generaliserende opfattelser af, hvad børn og barndom er og bør være, fx udtrykt i mantraet 'barnets bedste', der ifølge Warming (2011) afspejler en opfattelse af, at barnets behov kan fastlægges videnskabeligt og objektivt.

Et andet børneperspektiv kommer til udtryk ved, at voksne forsøger at forstå barnets situation. Dette syn baserer sig nok på viden, men anerkender at der kan være forskellige syn på børn. Ifølge Warming (2011) betyder voksnes positioner, som fx forældre og som fx sagsbehandlere, at de kan have opfattelser af børn, der er bestemt af deres forskellige roller og kontekster.

Det tredje perspektiv er det perspektiv, barnet selv giver udtryk for ved at fortælle om følelser, tanker, erfaringer og opfattelser (Warming 2011). Et børneperspektiv fremhæver børns erfaringer og opfattelser, som kan være forskellige fra voksnes. I denne undersøgelse er interviews af børn et forsøg på at fremme børns selvformulerede perspektiv. Det er ikke bare ligetil, som det også vil fremgå.

Bronfenbrenner (1979) anlægger et generaliserende udefra-perspektiv i sin økologiske udviklingsteori, som er fundet relevant for denne undersøgelse. Teorien er psykologisk orienteret og indgår som fundament for den metode, der er beskrevet i 'Barnets velfærd i centrum – ICS Håndbog' (Socialstyrelsen 2012). Teorien inddrager de sociale omgivelser, særligt de nære omgivelser, i forståelsen af barnets udvikling, der er forbundet til henholdsvis et mikro-, et meso-, et ekso- og et makro-system samt til en tidsdimension. Bronfenbrenner (1979) specificerer et særligt aspekt af relationer mellem børn og forældre, som har betydning for analysen i dette projekt. Fra modellen uddrages i dette projekt særligt ekso-systemet, der af Bronfenbrenner (1979, 25) defineres således:

"An exosystem refers to one or more settings that do not involve the developing person as an active participant, but in which events occur that affect, or are affected by, what happens in the setting containing the developing person."

Når barnet er 'personen', kan begivenheder i forældrenes liv uafhængigt af barnet, fx i samvær med egne venner eller med andre i fx aktivering, have en indirekte betydning for barnets udvikling. Denne dimension af børnefamiliers liv fremhæver et særligt aspekt af at tilhøre familiefellesskabet. Ifølge Socialstyrelsen (2012) skal børneforsorgen være opmærksom på ekso-systemets potentiale. Bronfenbrenners definition (1979) kunne for så vidt også omfatte forældres ekso-system omkring deres børn, idet børns uafhængige liv af deres forældre på systemniveau kunne have tilsvarende betydning for voksnes udvikling.

Børneforsorgens felt

Bourdieu et al. (2002) har et positivt syn på offentligt ansatte (i Frankrig), fordi de ofte udfører deres funktioner med en særlig professionel opofrelse og et aktivt engagement. Bourdieu henviser også til Lipskys teori om 'street-level bureaucracy', der ligeledes antager, at offentligt ansatte ønsker at gøre 'det gode' og at være responsive over for borgerne. I en analyse af børneforsorgen som felt i Danmark problematiserer Hansen (2010) nævnte syn på offentligt ansatte med en teori om feltets dobbelttydighed. Forestillingen, om at børneforsorgen er sat i verden for at genskabe harmoni og balance i børnefamilier, er en ide, der modstilles af forestillinger om, at det sociale arbejde i sig selv er skadeligt og påfører unge og familier institutionelle identiteter som afvigende. Dobbelttydigheden fremstilles således af Hansen (2010):

”Parallelt med Durkheims argumenter om kriminalitet som en samfundsmæssig normaltilstand, må vi ... tage konsekvensen af den historiske stabilitet i børne- og ungdomsforsorgens praksisformer som udtryk for, at alt fungerer som det skal, som det nødvendigvis må gøre under de givne sociale og historiske betingelser.”

Som belæg herfor henviser Hansen (2010) til det stort set stabile antal anbringelser af børn og unge, trods ændringer i anbringelsesformer og vækst i antallet af forebyggende foranstaltninger. Hansen (2010) henviser bl.a. til Egelund & Hestbæk (2003). Denne iagttagelse af stabilitet i antallet af anbragte børn bekræftes af foreliggende opgørelser frem til og med 2013 (Statistikbanken 2015).

Ifølge Bourdieu (1996a) konstituerer staten, bl.a. via familie- og socialpolitik, den familieforn, der, som et af de mægtigste institutionelle principper, kan bidrage til at skabe den af staten ønskede virkelighed. Dommere og socialarbejdere fremhæves af Bourdieu (1996a) som professionelle, der af staten har fået tildelt en privilegeret kapacitet til at reproducere og bearbejde familien. De sikrer konformitet med det dominerende ideal for familien. Bourdieu (1996a) skriver, at staten konstant

tilfører de midler, som skal til for at familien opretholdes. I denne undersøgelse opfattes børneforsorgen som en af statens afgørende institutioner for regulering af familien og for dens videreførelse.

Børneforsorgen og det politiske felt

Børneforsorgen er som felt forbundet med det overordnede magtfelt. Her fokuseres der på et begrænset aspekt af det politiske felt, nemlig spørgsmålet om børns forsørgelse inden for familie- og socialpolitik.

Andre har skrevet indsigtsfulde og læsværdige redegørelser omkring udviklingen af børneforsorgen og af det sociale arbejde for udsatte børn (Kolstrup 2010-2014; Ebsen 2012; Bryderup 2005; Egelund 1997). Da den første børnelov blev indført i 1905 var en central anledning børns fattigdom, men hverken denne eller senere love for børneforsorgen har overskredet den grænse for familiens autonomi, der beskytter forældrenes magt eller afmagt i forhold til at forsørge deres hjemmeboende børn. Når forældre er offentligt forsørgede, er deres forsørgelsesmuligheder bestemt af strukturelle vilkår, bl.a. af forsørgelsesydelsers størrelse, af bolig- og af lånemarkedet. Ud fra disse vilkår kan forældres økonomisk forankrede valg evt. gøres til genstand for kritik, herunder for at bidrage til omsorgssvigt. Det er forældres, ikke samfundets, pligt at forsørge hjemmeboende børn og unge indtil de fylder 18 år.

Ifølge familierpolitikken i Danmark er familier principielt stillet frit til, hvordan de vælger at leve (Penthin Grumløse 2014). Forældre skal dog forsørge deres børn og træffe beslutninger om deres børn ud fra barnets interesse og behov. Desuden må forældre ikke slå deres børn. Familieretten tager udgangspunkt i det privatretlige forsørgelsesansvar, og henviser til socialretten i forhold til dækning af ydelsesbehov. Børns forsørgelse er afhængig af, om deres forældre formår at forsørge dem. Når forældre er offentligt forsørgede af kontanthjælp, er de underlagt lov om aktiv socialpolitik. I denne lovs bestemmelser om sanktioner er der ikke forpligtelser for Jobcentret (den sanktionerende myndighed) til at medtænke de

konsekvenser for børn, som reduktioner og tilbageholdelse af forældres indkomst måtte indebære.

Forældreansvaret i forhold til børns forsørgelse betyder, at alle ydelser, selv de der direkte er begrundet med hensyn til børns behov, udbetales til forældre. Børn er afhængige af deres forældres forsørgelse. Børn er ikke direkte sikret forsørgelse. Det er kontroversielt at tale for, at børn får direkte adgang til offentlig forsørgelse eller blot til pengeydelse uafhængigt af deres forældre, men det er omvendt vanskeligt at se bort fra penges afgørende betydning for børn og unges hverdagsliv inden for nutidens familieformer og i deres hverdagsliv i det omgivende samfund. Børn og unges sociale integration og selvstændighed forudsætter i meget høj grad penge og andre betydelige materielle ressourcer (Jørgensen 2010). Familiers økonomiske kapital er blevet en ressource, der betinger børns adgang til at veksle økonomisk kapital til social og kulturel kapital. I de seneste knap 20 år har forskellige offentligt forsørgede børnefamiliers indkomster ændret sig dramatisk, både i form af nedsatte ydelser og i form af genetablerede ydelser. I 2015 er kontanthjælpsydelse endnu engang sat ned. Sådanne forandringer i børnefamiliers og andres forsørgelsesgrundlag kan fx med starthjælp/integrationsydelse, med kontanthjælpsloftet, med timeregel og med nedsættelsen af kontanthjælp til forældre under 30 år betyde store indkomstforringelser, i nogle tilfælde med mere end halvdelen af det hidtidige indkomstgrundlag.

Nok giver Grundlovens § 75. stk. 2 kun ret til forsørgelse på bestemte betingelser, men at kontanthjælpen har været så omskiftelig og fortsat er et uforudsigeligt forsørgelsesgrundlag, gør det svært for fx børnefamilier at opfatte deres forsørgelsesydelse som en rettinghed. Juridisk kan det forsvares med, at kontanthjælp ikke er en sikringsydelse, men reelt en fattigdomsydelse.

Uanset juraen har det uforudsigelige forsørgelsesgrundlag for kontanthjælpsmodtagere dramatiske konsekvenser for forældres og børns tilværelse. Familierne kan fattiggøres med kort varsel, og derfor kan famili-

er ikke planlægge økonomiske dispositioner for fremtiden, fx for deres børns udvikling. Børns udvikling er et fremhævet formål for særlig støtte til udsatte familier, jf. Serviceloven § 46, og for forebyggelse af omsorgssvigt.

Det bliver næsten meningsløst for børnefamilieafdelinger at udarbejde et budget for den enkelte familie, så budgetter kan lægges til grund for langsigtede dispositioner. Budgetlægning er ofte et tidskrævende arbejde for børnefamilieafdelinger og kan vise sig at være omsonst, fordi familiens forsørgelsesgrundlag i processen evt. forringes drastisk.

I nogle kommuner gives overlevelseshjælp eller akuthjælp under forskellige betegnelser, når fx forældre henvender sig til børnefamilieafdelingen, fordi de ikke har penge til at købe mad for. Det kan evt. ske efter § 11 eller efter § 52a i Serviceloven eller efter § 81 om enkelttydelser i Lov om aktiv socialpolitik, når betingelserne i den konkrete bestemmelse er opfyldt. Det er dog ikke fastsat i lovgivningen eller i vejledningen (Socialministeriet 2014), at alle hjemmeboende børn under 18 år af kommunen skal sikres mad nok til at blive mætte hver dag. Det kunne være eksplicit skrevet, fordi vejledningen i øvrigt er særdeles konkret. Fx kan kommunen ikke yde tilskud til fødselsdags- og julegaver, jf. pkt. 370 i vejledningen (Socialministeriet 2014).

Omsorgssvigt

Begrebet omsorgssvigt er omtalt i nævnte vejledning, pkt. 380, i tilknytning til opfølgning på foranstaltninger efter § 52 stk. 3, dvs. inklusiv opfølgning på forbyggende foranstaltninger for hjemmeboende børn. Omsorgssvigt er ikke nærmere defineret i Serviceloven eller i vejledningen (Socialministeriet 2014), men Socialstyrelsen (2013) har for nylig defineret omsorgssvigt således:

”Omsorgssvigt kan omfatte *fysiske* omsorgssvigt, fx utilstrækkelig ernæring, beklædning og hygiejne, og *psykiske* omsorgssvigt, fx manglende følelsesmæssig eller intellektuel stimulation, eller der kan skelnes mellem

passivt omsorgssvigt, fx manglende imødekommenhed af basale behov, og *aktivt* omsorgssvigt, fx direkte skade.”

Definitionen er umiddelbart beskrivende, men omsorgssvigt kan med denne definition indirekte tolkes som udtryk for en psykologisk forståelse, idet der underforstået henvises til forældres individuelle kompetencer som årsag. Desuden indebærer definitionen, at omsorg/omsorgssvigt fremstår som en envejsrelation fra forældre til børn og ikke som en gensidig relation imellem forældre og børn.

I denne undersøgelse er opfattelsen af omsorgssvigt åben for, at andre faktorer end forældrekompetencer kan være afgørende. Omsorgssvigt betegner i denne undersøgelse alene, at et barn forsømmes eller svigtes. Årsagerne hertil kan både være i familien og uden for familien. Typisk spiller flere faktorer sammen for, at et barn omsorgssviges. Denne forståelse er styrende for undersøgelsen.

Beskrivelser af relationer i familien og uden for familien dominerer i denne undersøgelses case analyser. Men elementer af forklaringer indgår også. Ejrnæs & Guldager (2008) understreger, at både beskrivelser og forklaringer er teoriladede, idet også beskrivelser beror på forforståelser. Beskrivelser er en forudsætning for forklaringer. Beskrivelser skal være klare og entydige, nysgerrige og åbne ifølge Ejrnæs & Guldager (2008). Er beskrivelser utilstrækkelige, kan man ikke forklare.

Det er i denne undersøgelse et dilemma, hvor omfattende beskrivelsen af børnefamiliens situation skal udfoldes. Som det fremgår af case analyserne, er der lagt vægt på fyldige beskrivelser, særligt ved nuanceret at citere informanterne. Beskrivelserne er samtidig fokuseret på samspillet mellem fattigdom og omsorgssvigt. Fattigdom beskrives, når det kan dokumenteres og sandsynliggøres, at fattigdom er en kontekstuel belastningsfaktor for en familie, hvor omsorgssvigt er et problem.

Ifølge Ejrnæs & Guldager (2008) er forklaringer i højere grad end beskrivelser teoriafhængige. For når flere iagttagede enkeltfaktorer sammenfattes til en begrundelse for omsorgssvigt, kan en sådan sammensat kausalforklaring kun begrundes teoretisk. Forklaringer er ikke direkte observerbare.

Disse præciseringer er anført for at understrege denne undersøgelses begrænsning til overvejende at beskrive og sandsynliggøre, men ikke forklare, sammenhænge mellem fattigdom og omsorgssvigt.

Der er forskel på omsorg og kærlighed. Omsorg kan være en ensidig relation, som en professionel viser for et barn, hvorimod kærlighed er en gensidig relation, der ikke forventes i professionelles relationer til udsatte børn. Således kan professionelle i socialt arbejde vise et barn og en familie omsorg uden at indgå i en kærlighedsrelation. Omvendt udelukker professionel omsorg ikke elementer af kærlighed (Warming 2013). Professionelle bruger ifølge denne undersøgelses empiri begreber som omsorg og omsorgssvigt, hvorimod børn og forældre ikke benytter begreberne. De bruger derimod begreber som fx børn og forældres indbyrdes kærlighed, deres indbyrdes bekymring for hinanden, deres gensidige tillid og deres forventninger til deres familie.

Omsorgssvigt er noget andet end fattigdom. Fysisk omsorgssvigt, som det ovenfor er defineret af Socialstyrelsen (2013), kan give associationer til fattigdom, men fysisk omsorgssvigt er ikke nødvendigvis et udtryk for fattigdom. Fysisk omsorgssvigt finder også sted i økonomisk ressourcestærke familier.

Fattigdom

Fattigdom defineres typisk både som relativ og som absolut fattigdom. Relativ fattigdom betyder, at indkomst, ernæring og opfyldelsen af de sociale roller, som i almindelighed forventes opfyldt af det omgivende samfund, er betydeligt under gennemsnittet af familiers hverdagsliv, og

at familier reelt er udelukkede fra de almindelige livsmønstre og aktiviteter (Townsend 1979).

Absolut fattigdom forstås typisk som afsavn som følge af ekstreme levevilkår, fx af krig og af naturkatastrofer. I dansk sammenhæng kunne absolut fattigdom, i form af fx mangel på mad, på varme i boligen og på tag over hovedet, give mening i lyset af de case analyser, som denne undersøgelse rummer.

For ikke at forveksle 'absolut fattigdom' i Danmark med ekstreme forhold, benævnes 'absolut fattigdom' her som 'basal fattigdom'. Spicker (2007; se også Vroman & Hoff 2004) skelner mellem såkaldte basale behov for fx mad, tøj, bolig, personlig hygiejne, uddannelse og information, til forskel fra relative behov. Relative behov svarer til de behov, Townsend (1979) omtaler som forudsætninger for at kunne opfylde forventede roller og social deltagelse, herunder for at spise mad der ikke alene mætter, men også modsvarer den type mad, samfundet påskønner. I Danmark udtrykkes behovet for tidssvarende, alsidig og sund kost fx i kampagnen for 'seks stk. grønt og frugt om dagen'. Relativ fattigdom kan ikke fastlægges objektivt, men er afhængig af politiske og normative vurderinger.

Som det allerede fremgår af indledningen, kan børn i Danmark både være udsat for ikke at kunne spise sig mætte hver dag og for at være bekymrede for, om der er mad nok sidst på måneden. Sådanne forhold begrunder, at al fattigdom i Danmark ikke kun er relativ. Begrebet basal fattigdom er desuden valgt som resultat af, at børnefamilieafdelinger i praksis omtaler fx adgang til en menneskeværdig bolig, til varme og til strøm i boligen, til sko og tøj svarende til årstiden m.m. som basale behov.

Danmark har i en kort periode haft en regeringsfastsat fattigdomsgrænse. Grænsen var i overensstemmelse med traditionen for at måle fattigdom i forhold til medianindkomsten, men samtidig særpræget ved at forud-

sætte tre års uafbrudt indkomst under 50 % af medianindkomsten som kriterium for fattigdom. En sådan grænse udelukker et børneperspektiv. Fattigdomsgrænsen er siden afskaffet, men som medlem af EU og OECD opgøres omfanget af fattigdom i Danmark fortsat efter indkomstgrænser. EU definerer risiko for fattigdom som disponible indkomster under 60 % af medianindkomsten i mindst to år. Det er en grænse, som kan benyttes til at se omfanget og udviklingen af fattigdom og af indkomstulighed på nationalt plan og til at sammenligne mellem lande med tilsvarende opgørelser.

Men sådanne mål siger ikke i sig selv noget om, hvilke familier der konkret er fattige og hvordan. Bl.a. indgår gæld ikke i de omtalte fattigdomsgrænser. Desuden kan familier fx have særligt høje udgifter til bolig og til medicin.

Strukturel fattigdom

Fattigdom er hverken omtalt i Serviceloven eller i vejledning om særlig støtte til børn og unge og deres familie (Socialministeriet 2014).

Fattige familier har til forskel fra bedrestillede familier få valgmuligheder. Fattigdom forstås primært som en konsekvens af strukturelle forhold, fx af om arbejdsmarkedet efterspørger arbejdskraft og af størrelsen af de overførselsindkomster staten (folketing, ministerier og styrelser) fastlægger, og måden de reguleres på. Tilgængelige boliger og deres pris eller husleje er også strukturelle forhold, fattige familier er underlagt. Fattige har ingen indflydelse på, hvad varer som fx mad og medicin koster, eller på hvad ydelser som lån og sociale aktiviteter (fx sport) koster. Desuden fastlægger de enkelte kommuner vejledende beløbssatser for økonomisk støtte til familier. Blot for at nævne centrale strukturelle forhold.

Budgetmodellen

For at definere fattigdom som begreb for diskussionen i denne undersøgelse lægges en kombination af budgetmodellen og af afsavn forårsaget af for lav indkomst til grund. Denne kombination anbefales af flere, fordi

budgetmodellen bedst illustrerer det rådighedsbeløb, familier har til deres forbrug og udgifter efter betaling af familiens faste udgifter. Budgetmodellen kan ikke stå alene, for nogle familier kan vælge at leve for et lavt rådighedsbeløb, uden at de finder, at de afsavn, der følger heraf, er uønskede. Derfor må budgetmodellen kombineres med en undersøgelse af, hvilke afsavn befolkningen og fattige familier finder uacceptable og uønskede (Müller m.fl. 2015; Hansen 2013). Hverken brug af budgetmodellen eller af afsavnsopgørelser er uproblematisk, se Müller m.fl. (2015).

Det kunne fx anføres, at hvis et børneperspektiv skal sikres i en budgetmodel, skal børns selvstændige forbrug udskilles fra forældrenes og fra familiens samlede forbrug.

Da denne undersøgelse ikke har til formål at begrunde en fattigdomsgrænse, ses der her bort fra nærmere drøftelser af fordele og begrænsninger ved nævnte kombination. Derimod er en teori eller en model for at definere fattigdom en forudsætning for at analysere fattigdoms betydning for familier med omsorgssvigt. Modellen er desuden et sammenligningsgrundlag for de enkelte familiers konkrete rådighedsbeløb og for kommuners vejledende rådighedsbeløb i undersøgelsen.

Der foreligger ikke noget opdateret generelt budget for en families forbrug i 2013-2014, hvor familierne i denne undersøgelse har oplyst om deres rådighedsbeløb. Forbrugerstyrelsen har dog udarbejdet et standardbudget i 2001, som er inflationskorrigeret af Hansen m.fl. (2010) ud fra Finansministeriets Budgetredegørelse 2010. I nævnte Budgetredegørelse fra 2010 var inflationsforventningen på 20 %.

Den senest tilgængelige budgetmodel i Danmark er således fra 2010 og gælder for en enlig kvinde med et barn på 3-6 år. Det er både nødvendigt at tage forbehold for barnets alder, da denne undersøgelse vedrører børn fra 10-17 år. Det er desuden vigtigt at understrege, at beløbsfastsættelsen for de enkelte poster i budgettet ikke er ændrede siden 2001. For at bud-

getmodellen skal være valid, skal den løbende revideres ud fra prisændringer og ud fra ændrede forbrugsmønstre. Alligevel er budgetmodellen fra 2010 lagt til grund for denne undersøgelse. I modellen opstilles, som nævnt, et standartbudget og desuden et minimumsbudget (Hansen m.fl. 2010). Minimumsbudgettet er beregnet af Center for alternativ samfundsanalyse (CASA), der også har bidraget til Forbrugerstyrelsens fastsættelse af et standardbudget.

Begge budgetter indeholder flg. poster: Madvarer, drikkevarer (ekskl. alkohol), tøj og skotøj (inkl. vinterfrakke og -støvler), hygiejne, kommunikation, medier, motion, anden fritid (alene gaver og kortspil), ferie, dagligvarer, varige forbrugsgoder, og transport. Standartbudgettet koster 10.642 kr. at indfri, minimumsbudgettet til forskel 5.926 kr. I begge budgetter er beløbene til kommunikation, til motion og til transport ens.

Som det fremgår, kan minimumsbudgettet hverken finansiere indkøb af varige forbrugsgoder, fx et nyt køleskab eller nye møbler, eller finansiere ferier, end ikke en ferie i Danmark. Ligeledes er afdrag på evt. gæld ikke medtaget. Varigheden af familiens rådighedsbeløb svarende til minimumsbudgettet er heller ikke en faktor i modellen.

Derfor forstås minimumsbudgettet i denne undersøgelse som en grænse for kortvarig relativ fattigdom.

Derved er det nødvendigt at tilføje endnu et fjerde forbehold. I denne undersøgelse er alle familier langtidsforsørgede af kontanthjælp, dvs. i mere end tre år, og næsten alle familier har desuden gæld, som de mere eller mindre kontinuerligt afdrager på. Således skal inflation og ændrede forbrugsmønstre medtænkes, når minimumsbudgettet sammenlignes med andre rådighedsbeløb i denne undersøgelse.

Case familiernes konkrete rådighedsbeløb og kommunernes vejledende rådighedsbeløb sammenlignes med minimumsbudgettet. Disse sam-

menligninger skal dog foretages med forbehold for forbrugsmønstre, børnenes alder, antal familiemedlemmer, inflation og prisændringer for de enkelte forbrugstyper, forældres gæld og for varigheden af familiernes forsørgelse.

Uanset indkomster, rådighedsbeløb, fattigdomsgrænser og budgetmodeller er der i denne undersøgelse lagt vægt på konsekvenserne af de afsavn, børn og forældre tillægger betydning.

Afsavn

Med henblik på at fastlægge en fattigdomsgrænse er det nødvendigt at medregne afsavn. De kan fastsættes 'demokratisk' ved at spørge et repræsentativt udsnit af befolkningen om, hvilke forbrugsgoder befolkningen finder nødvendige og uacceptable at undvære. På det grundlag kan afsavn i familier, forsørget af overførselsindkomster, sammenlignes med hele befolkningens syn på afsavn. Dvs. forbrug i bred forstand, goder og aktiviteter, man har undladt eller været afskåret fra som følge af lav indkomst. En sådan undersøgelse foreligger og viser påfaldende overensstemmelse mellem hele befolkningens og kontanthjælpsmodtageres syn på, hvilke afsavn det er uacceptabelt at være udsat for som følge af for lav indkomst (Müller m.fl. 2015).

Da det ikke er formålet med denne undersøgelse at fastlægge en fattigdomsgrænse, men at undersøge de afsavn, forældre og børn lægger vægt på, analyseres de enkelte familiemedlemmers subjektive syn på deres afsavn og afsavnenes betydning for familiens relationer og omsorgssvigt. De afsavn, børn og forældre i denne undersøgelse selv lægger vægt på, indgår i analysen, uanset om de i øvrigt indgår som afsavn i den omtalte 'demokratiske' fastlæggelse af afsavn.

Afsavn er subjektive, dvs. forskellige fra person til person og forskellige for børn og forældre. Forældre kunne tænkes at acceptere afsavn, også for deres børn. Herved ville de voksne ikke være fattige, men vurderinger af børns afsavn kan ikke alene overlades til deres forældre. Børns eget per-

spektiv ville være i risiko for at blive tilsidesat. Derfor må børneforsorgen kombinere et udefra-perspektiv med en konkret indlevelse i, hvordan børn prægnes af fattigdom. Børneforsorgen må desuden tale med børn om, hvad børnenes og familiens afsavn betyder for dem.

Fattigdom kan desuden have konsekvenser for børn og forældres identitet, for deres roller, og for deres opfattelse af den status i samfundet, de er positioneret i. Positioneret, fordi fattigdom i dette projekt primært opfattes som en situation, der sjældent er selvvalgt (Johansen 2015).

Dobbeltstandard for familiers rådighedsbeløb

Kommuner fastsætter interne, vejledende rådighedsbeløb, der er udtryk for, hvor få penge kommunen finder, at den enkelte familie skal kunne klare sig for. Disse beløb er desuden vejledende for tildeling af enkelttydelser, der dog altid skal bero på en konkret vurdering. De interne, vejledende rådighedsbeløb er alene relevante for familiers forsørgelse og ikke for foranstaltninger, ifølge Serviceloven. Foranstaltninger kan ifølge Serviceloven forudsætte en transgberegning. Da der kun i en af undersøgelsens 15 cases er foretaget en transgberegning, udelades kriterier herfor i analysen.

De kommunale rådighedsbeløb sammenlignes med de behovsbestemte rådighedsbeløb, SKAT tilgodeser familier med, inden SKAT inddriver gæld til det offentlige (SKAT 2008).

SKAT (2008) fastsætter både grænser for disponible indkomster og for behovsbestemte rådighedsbeløb, efter at en række faste udgifter er fratrukket. Kontanthjælpsmodtagere m.fl. er overordnet fritaget fra 'lønindeholdelse', men de kan blive udsat for 'lønindeholdelse' ved fx manglende betaling af kontrolafgifter til DSB mv., af bøder for overtrædelse af færdselsloven og af manglende licensbetaling, jf. § 9 (SKAT 2008). Således kan SKATs rådighedsbeløb være relevante for kontanthjælpsmodtagere. Satsene er fastsat for voksne, ægtefæller (§ 21) og børn efter alder (§ 16). Bekendtgørelsen (2008) reguleres hvert år. I analysen af hver case

er SKATs rådighedsbeløb for 2013 angivet efter familiens sammensætning (SKAT 2013).

SKATs rådighedsbeløb ligger gennemgående flere tusinde kroner over de rådighedsbeløb, kommunerne i denne undersøgelse finder tilstrækkelige for samme familiesammensætninger. Således lægger staten to standarder for familiers nødvendige forbrug. Selvforsørgende borgere, der skylder i skat, tilgodeses af staten med en markant højere levestandard end borgere, der ikke er selvforsørgende. Børn ligeså.

De kommunale interne, vejledende rådighedsbeløb og SKATs satser nævnes i hver af de fire analyserede cases. Dermed kan SKATs satser sammenlignes med kommunernes vejledende og familiernes konkrete rådighedsbeløb. De analyserede familiers rådighedsbeløb er lavere end eller tangerer kommunernes interne, vejledende rådighedsbeløb. Alle familiernes rådighedsbeløb er markant lavere end SKATs satser (2013).

Kapitel 4: Forskningsoversigt

Disposition:

- A) Forskningsprojektets problemstilling og begrebslige afsæt
- B) Forskningsprojektets metode og forskningsoversigtens protokol
- C) Protokollens formål og overordnede design
- D) Protokollens indplacering og modificering i forhold til SFI Campbells hierarki af reviews
- E) Protokollens nærmere afgrænsninger
- F) Relevans, validitet og reliabilitet
- G) Fra præsentation til disposition for forskningsoversigten
- H) Gennemgang og diskussion af de relevante forskningsbidrag

A) Forskningsprojektets problemstilling og begrebslige afsæt

Problemstillingen er, hvorvidt børnefamilieafdelinger i udvalgte kommuners socialforvaltninger inddrager fattigdom som belastningsfaktor, når det evt. er relevant for både den børnefaglige undersøgelse (BFU) af omsorgssvigt og for foranstaltninger for hjemmeboende børn i alderen 10-17 år. Det er kommunale sagsbehandlernes forståelse for og forebyggelse af den eventuelle sammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt, herunder hvordan børn og forældre ser på sammenhængen mellem fattigdom og omsorgssvigt, der er undersøgelsens tema.

Begreber om fattigdom rummer både konsekvenser for identitet, rolle og social deltagelse og status. Her anvendes begreber om relativ fattigdom med fokus på familieindkomst og familiernes subjektive opfattelse af konsekvenser af relativ fattigdom/lavindkomst for deres omsorgsproblemer, deres familieliv, deres selvopfattelse og deres sociale kapital, idet medianindkomst mål og andre matematiske beregningsmåder er skubbet i baggrunden. Fastsættelse af fattigdomsgrænser er et politisk spørgsmål, hvor interessen i denne undersøgelse er fattigdom som sociologisk vilkår og dynamisk effekt for udsatte børnefamilier, dvs. familier hvor deres problemer af socialforvaltningen skønnes så alvorlige, at de har indgået

i en BFU og, på baggrund heraf, modtager en eller flere foranstaltninger på undersøgelsestidspunktet.

Begreber om omsorgssvigt er lige så mangfoldige som begreber om fattigdom, idet de sjældent er præcist definerede og afgrænsede. Selv når undersøgelser af omsorgssvigt alene fokuserer på fx forældres voldelige adfærd imod deres børn eller på forældres misbrug, åbnes der i stort omfang for yderligere definitionsspørgsmål. Bl.a. Hearn (2011; se også Pfohl 2007) problematiserer konsekvenser for forskningen af uklare begreber om omsorgssvigt.

Begreber om omsorgssvigt indebærer typisk, primært, i både praksis og i forskning, opmærksomhed på forældrene og deres individuelle kompetencer, og de inddrager sjældent hverken familiers nære livsvilkår eller det omgivende samfunds strukturelle vilkår for de enkelte familier, herunder fx fattigdom og boligforhold. Når fattigdom og omsorgssvigt er defineret i referencerne i forskningsoversigten, gengives disse definitioner i sammentrængt form.

Lisborg og Rask (2015) anvender, alternativt til begrebet omsorgssvigt, begreberne trivsel og mis-trivsel, bl.a. for at modgå individualisering af børnefamiliers omsorgsproblemer. Her er begreberne mistrivsel og trivsel dog fravalgt, fordi fx SFI anvender disse begreber om fænomener som fx børn og unges rygning (Ottosen 2014), hvorfor (mis-)trivsel her er skønnet begrebsforvirrende. Begrebet trivsel benyttes inden for sundhedsforskning.

Omsorgssvigt er det begreb, Socialstyrelsen og socialforvaltninger anvender i deres fagsprog, hvorfor begrebet er anvendt i interviews med især sagsbehandlere. Forældre og børn anvender sjældent begrebet omsorgssvigt i deres talesprog, hvorfor begrebet kun marginalt har været benyttet i interviews med familieklienter. I analysen indgår begrebet omsorgssvigt, idet omsorgssvigt problematiseres jf. ovenstående foreløbige

indvendinger. Omsorgssvigt er operationaliseret til kombinationen af en BFU og en efterfølgende foranstaltning i en familie.

Begrebet om omsorgssvigt rummer både i dansk og international sammenhæng aspekter og konsekvenser af indkomstfattigdom, fx kriterier som opfyldelse af børns behov for beklædning og hygiejne (Socialstyrelsen 2013). Analytisk kan det derfor være svært at skelne imellem, hvornår belastende vilkår og relationer afspejler fattigdom og/eller omsorgssvigt. Det er dog tilstræbt her.

B) Forskningsprojektets formål og forskningsoversigtens protokol

Socialforvaltningers vurdering af fattigdoms eventuelle betydning for børn og forældre, når familier har omsorgsproblemer i familien, analyseres med forældre og børn som de primære kilder, idet det er dem, der skal nyde godt af socialforvaltningens, samt tilknyttede professionelle, vurderinger og indsatser. Et børneperspektiv søges fremhævet i analyser af såkaldt kritiske cases.

Selvom der, som det vil fremgå af denne oversigt, findes især engelsksproget forskning, der dokumenterer sammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt, er forskning i dette tema særdeles begrænset i sammenligning med henholdsvis forskning i børnefattigdom for sig og forskning i omsorgssvigt for sig. Andersson (2012) anfører, at nordisk forskning i dette tema først er startet op siden 2000. Derfor dominerer angelsaksisk forskning, også i denne oversigt.

Denne undersøgelses kvalitative metode (suppleret af meget begrænsede statistiske data) udelukker ikke kvantitativ forskning. Det er tværtimod medtaget i oversigten, fordi også kvantitative fund er særdeles relevante for denne undersøgelse. Protokollen har således alene været interesseret i relevant viden og dennes eksplicitte metodologiske forudsætninger, og ikke i selve det metodevalg de videnskabelige undersøgelser har lagt til grund.

C) Protokollens formål og overordnede design

Protokollens formål er at belyse, hvilken videnskabelig primær og sekundær empiri, af både kvalitativ og kvantitativ art, der har ført til resultater, der kan inspirere, dvs. både understøtte og evt. modsige den antagelse om sammenhæng, der ligger til grund for ovennævnte problemstilling.

Protokollens specifikke design bygger på følgende inklusions- og eksklusionskriterier. Forskningsoversigten omfatter ikke begrebsdiskussioner, dvs. teorier om især henholdsvis socialt arbejde, fattigdom og omsorgssvigt. Overordnet har valget af videnskabelig empiri og empirisk funderede analyser været styret af disse fem temaer:

- 1) Myndighedssagsbehandleres inddragelse af fattigdom i vurderinger af og indsatser for omsorgssvigtede børn i alderen 10-17 år, der har forældre over 30 år på lav indkomst i min. tre år (Varighed af forældres forsørgelse på lav indkomst har ofte været svært at se i referencerne). Studier af børn, der kun delvist overlapper aldersgruppen 10-17 år, er inkluderet.
- 2) Børn, der er hjemmeboende, hvorfor empiri om anbragte børn er ekskluderet.
- 3) Studier, hvor forældre er fx alvorligt kriminelle, misbrugere, voldelige og/eller psykisk syge, er ekskluderet, fordi sådanne belastninger gør det vanskeligere at undersøge fattigdoms dynamiske samspil med omsorgssvigt. Hensynet til at inddrage fattigdom som belastningsfaktor, når fattigdom fx ikke skyldes store økonomiske udgifter til køb af alkohol eller euforiserende stoffer, er hermed forsøgt isoleret som supplerende belastningsfaktor til omsorgssvigt.
- 4) De udvalgte familier er udsat for en intervention fra forvaltningen, og kan have anbragte søskende, men familierne har en mere eller mindre understøttet hverdagspraksis uden alvorlige afvigelser i form af misbrug mv.

- 5) Sammenhænge mellem fattigdom og omsorgssvigt uafhængig af myndigheders indsats.

Afgrænsninger af målgruppe

Alder er et udelukkelseskriterium, dvs. undersøgelser om børn under ti år er fravalgt, selvom studier viser, at risikoen for omsorgssvigt vokser med børns faldende alder, fx Scannapiecio M & KC Kerrick (2003). Også forældres alder er afgrænset til forældre over 30 år, selvom studier viser, at mødres unge alder er en stærkere risikofaktor end fattigdom, se fx (Mersky et al 2009). Dette valg, om forældrenes alder, er foretaget grundet den såkaldte Kontanthjælpsreform fra januar 2014, der reducerer kontanthjælpen til unge forældre under 30 år drastisk. Da disse familier ikke kunne være forsørget af kontanthjælp eller en lavere ydelse i mindst tre år, da undersøgelsen blev udført, indgår de ikke.

Børns såkaldte race- og kønsforskelle er udeladt, da temaet er marginalt i undersøgelsens empiri. Det kunne i sig selv være et væsentligt tema at uddybe.

Litteratur om boligområder og lokalsamfunds betydning, om konsekvenser af hjem- og boligløshed samt om usikkerhed om adgang til eller fastholdelse af bolig er – selvom udsættelser grundet huslejerestancer og især bekymring for betaling af husleje indgår i undersøgelsen – ekskluderet fra søgningerne. Dels fordi temaet kun indgår i mindre omfang i undersøgelsen, og især fordi boligområdets betydning, hjemløshed og boligstatus er et stort selvstændigt forskningsområde i fattigdomsforskningen, som der ikke har foreligget ressourcer til at gennemse, se desangående fx Warren & Font (2015) for sammenhæng mellem mødres stress forårsaget af utrygge boligforhold og vanrøgt af børn (maltreatment). Afgrænsning fra temaet om boligforhold er en betydelig begrænsning i denne forskningsoversigt, fordi bekymringer ang. betaling af husleje og vækst i antallet af udsættelser fra lejeboliger, endda også af børnefamilier, i en årrække har været og er af stor betydning i Danmark (Christensen m.fl. SFI 2015:18). Hjemløshed er ekskluderet, fordi børnene i denne undersøgelse som kriterium skal være hjemmeboende. Boliger, som i

dansk sammenhæng er uegnede som menneskebolig, er ikke medtaget i søgningerne, da ingen af de familier, der er respondenter i denne undersøgelse, bor i sådanne boliger.

Protokollens design

Der er primært søgt i videnskabelige materialer, dvs. hovedsageligt artikler, afhandlinger på Ph.d. niveau og derover, samt i rapporter, monografier og antologier. Formidlende litteratur, som fx lærebøger, politiske bidrag og journalistik med inddragelse af forskningsresultater, er fravalgt.

Der er både søgt med søgestreng, hvor kommunale 'sagsbehandlere' og synonymer herfor på engelsk, dansk, norsk og svensk indgår, og hvor 'sagsbehandlere' er koblet til sammenhængen mellem fattigdom og omsorgssvigt, og med søgestreng hvor alene sammenhængen mellem fattigdom og omsorgssvigt indgår. 'Fattigdom' og 'omsorgssvigt' er tilsvarende suppleret af synonymer og parallelle begreber.

I angelsaksisk litteratur indgår begreber som 'maltreatment' (vanrøgt) og henholdsvis 'abuse'/'misuse' (overgreb) og 'neglect' (omsorgssvigt). Skelnen mellem henholdsvis abuse/misuse og neglect har været hjælpsom for selektionen, der alene ved denne skelnen har inkluderet studier af neglect. I tilfælde, hvor maltreatment alene henviser til abuse, er studier fravalgt, men når maltreatment både dækker over abuse og neglect, er studiet medtaget. I angelsaksiske studier indgår både termen 'Child Welfare' (CW) og 'Child Protection Services' (CPS), med tilknyttede varianter. De to termer afspejler et politisk skift fra en velfærds- og forsørgelsesorientering til en snævrere beskyttelsesorientering i børneforsorgen i US og UK. Kun når CW og CPS er forbundet med både fattigdom og omsorgssvigt medtages studierne.

Søgninger på begge de nævnte sammenhænge begrundes med, at nok er socialforvaltningens praksis i fokus for problemstillingen, men at det ikke udelukker, at undersøgelser af sammenhængen mellem fattigdom og omsorgssvigt, uafhængig af Børneforsorgens bureaukratiske felt (jf. fx

Lipskys (2010) begreb om 'street-level bureaucracy'), kan være relevante for dette projekt. Litteratur, der ud fra et organisations- og forvaltningsperspektiv analyserer Børneforsorgens felt, er udeladt, selvom det kunne have været et relevant underspørgsmål til forskningsprojektets problemstilling.

Søgninger i alle databaser er begrænset til publikationer fra år 2000 inkl. og frem til nu, for at fokusere på den nyeste forskning og for at begrænse omfanget. Søgninger er foretaget i følgende engelsksprogede nordiske baser: SocIndex, PsychInfo, Academic Search, Elite, PsychArticles, Social Care Online; citationsdatabaserne Web of Science, SCOPUS og ProQuest; og i Norden: Bibliotek.dk, Den danske forskningsdatabase, swepub.kb.se, Libris og ask.bibsys.no/ask. Desuden er publikationslister fra syv danske videns- og forskningsinstitutioner, SFI, Rockwoolfondens Forskningsenhed, KORA, Rådet for Socialt Udsatte, CASA, AE Rådet og Socialstyrelsen/Vidensportalen, gennemgået.

Som det fremgår, er søgefeltet sprogligt begrænset. Inkluderede sprog er: Dansk, norsk, svensk, samt engelsk, dvs. kun forskning på udvalgte nordiske sprog og forskning, der er skrevet på og oversat til engelsk. Hermed forbigås sandsynligvis meget værdifuld forskning fra fx finsk-, spansk- og tysksproget forskning. En fuldkommen objektiv og systematisk søgning har været udelukket alene på grund af den begrænsede sprogdiversitet og af dette projekts økonomiske ramme.

Ovennævnte baser er opbygget forskelligt, hvilket indebærer forskellige sorteringsmuligheder. Her er kun den overordnede og tilstræbte fremgangsmåde i sorteringsprocessen medtaget, da de nærmere vilkår for sortering i hver base skønnes underordnede for denne protokol.

Processen består af fire faser. Først opnås *hits før sortering* (her 2445), dvs. den første søgning på søgeordene uden nærmere specificering med hensyn til søgebegrænsningen. Dernæst som fase to, der nås ved, at *hits før sortering* reduceres til *hits efter sortering* (her 824), dvs. de antalsmæssigt

reducerede søgninger, som derefter selekteres i fase tre, når søgekriterierne for dette forskningsprojekt tilføjes (sprog, årsspænd, dokumenttype mv. (se ovenfor)), og endelig, når de enkelte databasers mulighed for at sortere emner/fag væk, som ikke er relevante, tilføjes i fase fire.

Tredje fase består af *hits af udvalgte abstracts*, og i mindre omfang hits søgt på fuldttekst (140), som er selekteret ved at læse abstracts fra fase to (hits efter sortering), igennem. Via denne læsning udvælges de abstracts, som findes relevante ud fra forskningsprojektets problemstilling. Denne tredje fase gælder for samtlige databaser. De beskrevne tre faser er udført af kandidatstuderende på RUC, Anna Rosa Haumark Carlsen og Sara Romme Rasmussen.

Fase fire består i læsning af fuldtekster fra *hits af udvalgte abstracts* fra tredje fase. Ved udvælgelsen af de referencer, som præsenteres i denne forskningsoversigt, er en stor andel fuldtekster fra denne sidste fase fire valgt fra, primært pga. min selektion blandt *hits af udvalgte abstracts* fra tredje fase, hvor nævnte studerende havde medtaget en relativ stor mængde referencer, hvis relevans de var tvivlende overfor. Især relevanskriteriet for sammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt, for børns alder og eksklusionskriterier for især etnicitet, køn, bolig- og lokalområdeforhold, er blevet skærpet i fase fire.

Desuden er referencer fra yderligere enkeltsøgninger på biblioteksbarer medtaget, idet de nævnte baser faktisk overser relevante referencer. 'Sneboldmetoden', dvs. inkrementelle, og således ikke-systematiske søgninger, er ud fra udvalgte referencer, og igen deres sekundært valgte referencer, også et element i den endelige udvælgelse. Enkelte markante forskere fra Norden, som fx Tine Egelund, Else Christensen, Mogens Nygaard Christoffersen, Frank Ebsen fra DK og Gunvor Andersson, Sune Sunesson, Tapio Salonen, Elisabeth Näsman, Franciska Östberg, Anne Harju fra SE samt Elisabeth Backe-Hansen, Ulla Sandbæk, Tone Fløtten, Edgar Marthinsen, Ulla Thorød fra NO, er, uafhængigt af søgeresultater, desuden søgt via deres respektive publikationslister. Nordisk forskning

er dermed i dette begrænsede omfang blevet vist særlig opmærksomhed. Dette er ikke tilsvarende gjort med engelske og nordamerikanske markante forskere. Denne prioritering skyldes den vurdering, at velfærdsregimer i US og UK er anderledes, og at fattigdom i US og UK er langt mere dybtgående og relativt i større kontrast til mellemindkomstfamiliers levestandard, end i nordiske lande (Esping Andersen 2002; se også Lundström & Wiklund 2000).

De ovenfor anførte tal, for antal af søgeresultater, i parentes er kun nævnt for at vise omfanget af de systematiske søgninger i nævnte databaser. Da der som nævnt indgår en række usystematiske søgninger, der ikke alle indgår i litteraturgennemgangen nedenfor, ville det være misvisende at anføre antallet for fase fire. Dette tal vil ikke bero på samme systematik som søgningerne i fase 1-3, hvorfor tallet ikke er medtaget. Fjerde fase er udført af Adam Johansen.

Der er desuden som autoritative startreferencer for forskningsoversigten taget afsæt i henholdsvis en artikel, hvor international forskning af børnefattigdom som dimension i børneforsorgen og i socialforvaltningens problemforståelse diskuteres med henblik på et børneperspektiv (Andersson 2012) samt en artikel, der kvantitativt finder, at fattigdom øger risikoen for omsorgssvigt (Jonson-Reid et al. 2008), dvs. to såkaldte 'perler'. Andersson (2012) er valgt, fordi denne reference giver det seneste overblik over forskning i Børneforsorgens sammenkædning af fattigdom og omsorgssvigt i socialt arbejde for udsatte børnefamilier. Jonson-Reid et al. (2008), fordi en regressionsanalyse af mange institutioners indsatser for børn uden for Børneforsorgen viser, at børnefamilierne omfattes af en indsats, fordi de har et behov herfor, og ikke fordi de er fattige. De to 'perler' er derfor fundet særligt relevante som afgrænsende for litteratursøgningerne.

D) Protokollens indplacering og modificering ift. SFI Campbells hierarki af reviews.

Protokollen er et dokument, der beskriver forskerens intentioner med hensyn til emne og metoder. Ifølge SFI, Cambell (2011), skal der redegøres detaljeret for alle til- og fravalg, litteratursøgning, kriterier og metoder. Ambitionen er, at protokollen er så præcist formuleret, at forskellige forskere, uafhængigt af hinanden, vil nå frem til samme resultat ved at følge disse citerede anvisninger (Campbell 2011). *Citat* fra SFI, Campbell (2011):

- ▶ Metoden bag en Campbell forskningsoversigt består af fire fundamentale trin.
 1. Opstille kriterier for videnskabelighed i de studier, der medtages i analysen
 2. Søge systematisk efter studier vha. standardiseret søgestrategi
 3. Vurdere alle de fundne studier efter de opstillede inklusionskriterier
 4. Analyse af de studier, der lever op til inklusionskriterierne

- ▶ Alle anvendte metoder, kriterier og valg i forskningsoversigten skal dokumenteres og offentliggøres. Dette er for at sikre transparens.

- ▶ Alt skal kvalitetsstemples i det uafhængige internationale forskningsnetværk, The Campbell Collaboration. (*Citat slut*)

Campbell (2011) beskriver fire typer af forskellige basis-standarder for forskningsoversigter, som har forskellige tidsrammer, forskellige formål og som kan svare på forskellige spørgsmål. Den første type kaldes af Campbell et 'vidensoverblik', hvor jeg har anvendt termen 'forskningsoversigt'. Ifølge Campbell (2011) er et vidensoverblik defineret således:

"Mapping" af hvad der findes af forskningslitteratur på et område. Det foregår ved at lave litteratursøgning med begrænsninger på tidsperiode, søgeord

og søgedatabaser. Søgningen er systematisk og dokumenteret, det fremgår klart, hvordan der er søgt, og hvad der er søgt efter. Resultaterne screenes på baggrund af titel, abstrakt og fuldtekst i overensstemmelse med på forhånd definerede screeningsspørgsmål. Vidensoverblikket munder ud i en database over fundne studier, et resumé af resultaterne samt dokumentation for arbejdsprocessen. (Citat slut)

Det er denne model, som er modificeret i nedenstående forskningsoversigt, idet der ikke er opbygget en egentlig database for de relevante og udvalgte studier, men blot henholdsvis en referenceoversigt i referenceprogrammet Mendeley og et referat af udvalgte, relevante forskningspublikationer. Desuden er der hovedsagelig kun søgt i abstracts, fordi det skønnedes irrelevant at medtage referencer, hvor de centrale søgeord, sagsbehandler, fattigdom og omsorgssvigt (evt. kun de to sidstnævnte), ikke indgik. Der er dog søgt i fuldtekst i nogle af databaserne.

I denne indledende præsentation af forskningsoversigten er punkt 1-4, som citeret ovenfor, søgt indfriet og anvendte metoder, kriterier og valg i for forskningsoversigten dokumenteret og offentliggjort. Kvalitetsstempling fra The Campbell Collaboration er dog ikke tilstræbt.

E) Protokollens nærmere afgrænsninger

Campbell (2011) definerer desuden tre andre basis-standarder, henholdsvis 'Kortlægning', hvor den fundne forskning også kodes, 'Videnssyntese', hvor kortlægningen suppleres af en syntese udgivet af SFI og nok systematisk, men uden effektmålinger og vurderinger, og et 'Campbell review', hvor der foretages effektvurderinger af indsatser på det sociale område, som godkendes ud fra eksplicite og systematiske kriterier og publiceres på engelsk af The Campbell Collaboration. Disse tre alternativer er fravalgt.

Forestillingen om et litteraturreview, der er fuldstændig objektivt og reproducerbart, således som SFI Campbell tilstræber, er fravalgt, fordi det er en anerkendt erfaring, at ingen reviews omfatter alt eksisterende og relevant materiale. Desuden drøfter Campbell ikke engelsksprogede

forskningsdatabasers sproglige begrænsning som en betydelig bias i form af en angelsaksisk etnocentrisme, der som følge af databasernes selektivitet udelukker forestillingen om objektivitet.

Desuden fravælges Campbells kriterier for systematiske reviews, der dels kræver et på forhånd defineret og uforanderligt undersøgelsesspørgsmål, dels kræver forud fastlagte søgeord. I stedet anskues både undersøgelsens empiri og litteraturfund som dynamiske anledninger til at forny og tilføje søgeord og til evt. at præcisere projektets problemformulering (Brinkmann & Kvale 2015). Søgningen kan beskrives som hermeneutisk (Boll & Cecez-Kecmanovic 2010), idet både udbyttet af udførte søgninger og hovedsagelig læsninger af titel, søgeord, abstracts og i mindre omfang fuldtekster (kun få referencer er in-/ekskluderet ud fra titel og abstracts alene) successivt er suppleret af søgninger med ændrede søgestrengene. Der er således søgt på flere søgestrengene i de samme databaser.

Her udføres en eksplorativ og i nogen grad hermeneutisk forskningsoversigt (videnoverblik), idet det erkendes, at subjektive læsninger indgår som et sorteringselement. Som en tilstræbt garanti for en relativ grad af objektivitet er det en styrke for litteratursøgningen, at sorteringens første trin er foretaget af to universitetsstuderende, hvorved kravet om, at to forskere uafhængigt af hinanden skal udvælge de relevante studier, i nogen grad er imødekommet.

Selvom nogle af Campbells kriterier for et review er fravalgt og problematiseret, er der inden søgningen i dette review valgt et sæt søgeord og afgrænsninger. Efterfølgende er søgeord, som anført, revideret. Det er i eksplorativ forstand tilstræbt at opnå et gennemskueligt og validt (og reliabelt) grundlag for at tydeliggøre, hvordan denne undersøgelse viderefører og supplerer allerede etableret viden om sammenhængen mellem fattigdom og omsorgssvigt. Herunder som hermeneutisk 'dialogpartner' i forhold til vinkling og præcisering af forskningsprojektets dataskabelse og analyse.

F) Relevans, validitet og reliabilitet

Relevans, validitet og evt. reliabilitet rangordnes efter en femtrins skala fra 'meget lav', 'lav', 'middel', 'høj' og 'meget høj'. De centrale undersøgelser inddeles oversigtligt i en tabel, se nedenfor.

Relevans er det afgørende selektionskriterium, skarpt efterfulgt af validitet og evt. reliabilitet – ja, netop 'skarpt' - fordi materialets videnskabelighed, selv når det er skrevet af de ypperste forskere med de højeste positioner i forskningsverdenen, alt for ofte ikke er mulig at vurdere. Undersøgelsers validitet og datagrundlag er ofte utydelige. Påfaldende nok fylder mere eller mindre velbegrundede overvejelser og commonsense betragtninger uden den fjerneste dokumentation og uden antydninger af et evt. teoretisk perspektiv en stor del af diskussionen af de påstået reliable resultater inden for kvantitativ forskning. De tre aspekter, relevans, validitet og evt. reliabilitet, som er kriterier for inklusion af referencer i denne forskningsoversigt, er i nogle tilfælde vurderet på et usikkert og derfor skønnet grundlag.

Både reliabilitet og validitet er reelt idealiserede inklusionskriterier, idet disse epistemologiske kriterier typisk er eksplicitte i afhandlinger, men til gengæld ofte temmelig uigennemskueligt omtalt i både videnskabelige artikler og andre videnskabelige publikationer.

Ifølge Campbell (www.sfi.dk) skal andre forskere, uafhængigt af en 'første' forskningsoversigt, kunne nå frem til samme resultat ved at følge samme protokol. Kvalitativ forsknings akilleshæl er netop reliabiliteten, som er et kriterium hentet fra kvantitativ forskning. Krav om i kvalitativ forskning at efterleve de samme kriterier som for kvantitativ forskning er uforenelig med den dominerende ontologi, epistemologi og også etik for barndomsforskningen (Lagoni m.fl. 2014). Hverken hvis andre forskere fandt andre familier end i denne undersøgelse, eller, og især, hvis andre forskere interviewede de samme aktører som i denne undersøgelse, ville de efter al sandsynlighed ikke kunne få de samme svar som her. Andre forskere ville finde parallelle tematiseringer, men hverken i det ene eller

det andet tilfælde, ville de få samme udsagn i interviewbesvarelser. Måtte andre forskere interviewe de samme aktører som i dette projekt, ville de måske endda få svar, der bl.a. var farvede eller såkaldt biased, fordi de spørgsmål, som er stillet i denne undersøgelse, selvfølgelig i et vist omfang har fået dem til at tænke nyt om deres erfaringer og opfattelser.

Omvendt er **validitet**, dvs. overensstemmelse mellem forsker og informant om ords og begrebers betydning, den centrale fordel, som begrundet kvalitativ forskning i mange sammenhænge. Forskeren kan fx i et kvalitativt interview spørge ind til, hvad informanten fx forbinder med termen omsorgssvigt og fx nærmere om, hvordan en evt. sammenhæng mellem fattigdom omsorgssvigt opfattes af respondenterne. Når en evt. sammenhæng mellem uklart definerede forhold, som fx mellem fattigdom og omsorgssvigt, skal undersøges, opnås validitet bedst via kvalitative metoder.

Kontekstens betydning, fx fattigdom som sociologisk fænomen i fx UK og US, adskiller sig kvalitativt fra fattigdom i DK og de øvrige nordiske lande. Flere forskere anfører, at både omsorgssvigt og fattigdom defineres forskelligt både i Norden og i den engelsksprogede politik, praksis og forskning, i US endda fra delstat til delstat. Det gælder også i nogen grad og især på det kommunale politiske og praktiske niveau i Danmark. Det er et betydeligt forbehold for at overføre i øvrigt valide og reliable forskningsresultater fra UK og US til de skandinaviske lande.

Det er desuden et krav, at svar fra respondenter i kvalitativ empiri, der modsiger sig selv, dvs. andre svar fra samme respondent i observationens og interviewets forløb, eller taler imod denne undersøgelses begrundelse, skal refereres. Kvalitative data rummer af og til selvmodsigende svar fra respondenter i løbet af fx et interview. Det kan skyldes, at 'virkeligheden' i nogen grad også er modsigelsesfuld, og at interviewers spørgsmål og respondenterens egen dynamiske refleksion i løbet af interviewet åbner for nye tanker om samme tema (Brinkmann & Kvale 2015). Det er fx min erfaring fra dette projekt, at alene det fattigdomsorienterede perspektiv

i mine spørgsmål får respondenter til at tænke nyt om deres erfaringer og problemforståelse. Heri ligger også et metodisk problem, som drøftes i denne undersøgelses metodeafsnit. Et semistruktureret, kvalitativt interview kan således anskues som en hermeneutisk erkendelsesproces, fælles for interviewer og respondent, hvilket næsten umuliggør **reliabilitet**. Faktiske forhold som fx familiens civilstand, børns køn og alder, tilknytning til børnefamilieafdelingen og konkrete oplysninger og informationer skal til gengæld være reliable. Husstandsindkomster og særligt familiers rådighedsbeløb kunne man måske forvente ligeledes skulle være reliable, men det er min erfaring fra interviewene, at forældre både kan være usikre på deres bruttoindkomst, en blandt mange grunde til dette kan fx være fordi deres økonomi er sat under administration, og de kan desuden være usikre på deres rådighedsbeløb, fx fordi de har opgivet at holde styr på deres økonomi og budget, igen af flere grunde. En af de typiske grunde er, at udgifter og gæld ikke er til at betale, så hvorfor lægge budget, dvs. få overblik over sin økonomi.

Hypotetisk set kunne man forestille sig, at to forskere samtidigt og uafhængigt af hinanden udførte det samme interview, dvs. fulgte samme interviewguide, og at respondentens svar derfor burde kunne indfri reliabilitet, men dels er det blot en tænkt forestilling, som ikke kan udføres i praksis, dels spiller den personlige relation mellem interviewer og respondent en betydelig rolle. Det er min erfaring, at det ofte er lykkedes mig som interviewer at indgyde respondenteren tillid til, at jeg kunne omgås dennes svar etisk (fx om køb af stjålet mad for at have råd), og at svarene ikke ville komme deres sagsbehandler på forvaltningen for øre. Som interviewer kan man også være uheldig at misforstå et svar og lade sig inspirere til efterfølgende spørgsmål, der viser sig uønskede og evt. sårende for respondenteren, hvilket igen kan skabe en distance i interviewsituationen, som både kan modvirke udbyttet og validiteten, og som igen vanskeliggør reliabilitet. Intervieweren skal eksempelvis af indlysende etiske grunde, når børn er respondenter, være opmærksom på, om spørgsmål overskrider deres grænser, fx om spørgsmålet 'er du fattig', som indgår i min interviewguide, evt. skal forbigås. Disse overve-

jelser er også metodiske, men er her møntet på det epistemologiske krav om reliabilitet.

Det er påfaldende, at Campbell (2011) alene omtaler krav til reliabilitet og ikke til validitet. I denne forskningsoversigt er relevans det primære udvælgelseskriterium, dvs. en vurdering af, om referencen omhandler forskningsprojektets problemstilling på et videnskabeligt grundlag (uanset om forskningen be- eller afkræfter den underliggende antagelse om sammenhæng).

G) Fra præsentation til disposition for forskningsoversigten

Indledningsvis opsummeres det her, at ud fra relevans, validitet og evt. reliabilitet refereres de primære referencer, der vurderes centrale for denne undersøgelse. Videnskabelige kriterier om systematik, gennemsigtighed, uafhængighed og undersøgelsesmæssig robusthed, herunder eksplisit diskussion af metode, validitet og reliabilitet, indgår så vidt muligt i kvalitetsvurderingen af primærforskning (Brinkmann & Kvale 2015). Der har ikke været ressourcer til at læse al den sekundære forskning, der ofte henvises til i de videnskabelige primærttekster, som er lagt til grund for forskningsoversigten. Det er sjældent, at der i primære referencer fremgår noget om sekundære kilders metodologi. Vurderingsgrundlaget for at inkludere referencer, der beror på sekundært forskningsmateriale, har typisk været spinkelt.

Forskningsresultater om sammenhængen mellem fattigdom og omsorgs- svigt, uafhængig af socialforvaltningers forståelse og indsats, gengives hovedsageligt i afsnit 1 og 2, mens socialforvaltningers forståelser af sammenhængen indgår i afsnit 3-5. Hvert afsnit sammenfattes kort. Hele forskningsoversigten og dens betydning for dette projekt sammenfattes i kapitel 8, Diskussion. Følgende temaer er fundet relevante og derfor disponeret således i litteraturgennemgangen.

1) Korrelationer, årsags- og risikosammenhænge mellem fattigdom og omsorgssvigt

Under denne overskrift refereres og kommenteres hovedsageligt kvantitative undersøgelser, der be- og afkræfter antagelsen om sammenhænge, herunder om risikosammenhænge.

2) Indkomstklasse eller omsorgssvigt

Under denne overskrift refereres og kommenteres undersøgelser, der anvender termen klasse, om end knap defineret, idet klasse i referencerne hovedsageligt er reduceret til indkomstforskelle, med henblik på at afdække, hvorvidt indkomstklasse, dvs. fattigdom, alene er årsagen til, at børnefamilier omfattes af børneforsorg, eller om børnefamilier, der omfattes af børneforsorg, vitterlig har omsorgsproblemer uafhængig af klasse/indtægt/fattigdom. Sammenligningen af indkomstgrupper kan evt. udelukke klasse som bias.

3) Børns erfaringer med og syn på fattigdom og omsorgssvigt

Under denne overskrift refereres og kommenteres undersøgelser, hvor børn og unge er respondenter. I dette afsnit indgår kun få undersøgelser, da børns opfattelser er underbelyst.

4) Forældres opfattelser, og forældres medierende betydning

Under denne overskrift refereres og kommenteres undersøgelser, der fokuserer på, hvordan forældre formår/ikke formår at vise deres børn omsorg, når de er fattige, og fremhæver dermed betydningen af forældre som en subjektiv faktor med betydning for mediering af fattigdom som strukturelt vilkår.

5) *Kommunal sagsbehandling*

Under denne overskrift refereres og kommenteres undersøgelser, hvor kommunale socialforvaltninger og ansatte gøres til genstand for forskning.

H) Gennemgang og diskussion af de relevante forskningsbidrag

Indledningsvis opgøres de mest relevante referencer oversigtligt i et skema. Referencerne er hierarkiseret via en femtrins ordinalskala (meget høj, høj, middel, lav, meget lav) med henblik på en indikeret rangorden, men uden at der er præcis samme kvalitetsafstand mellem hver kategorisering (Andersen 2008), og uden at foregøgle objektivitet. Referencer, der alene bygger på sekundær empiri, er gennemgående vurderet på et meget usikkert grundlag, jf. ovenfor, fordi forfatterne typisk ikke ekspliciterer den sekundære empiris metodologi.

Forfattere (årstal) og land	Materiale-type	Undersøgellesdesign	Validitet	Reliabilitet	Relevans
Andersson (2012) SE	Monografi, kapitel	Sekundær empiri	Høj	-	Meget høj
Andersson (2013) SE	Artikel	Sekundær empiri	Høj	-	Meget høj
Östberg (2010) SE	Afhandling	To delstudier, analyse af survey og af interviews	Meget høj	-	Meget høj
Cancian, Yang & Slack (2013) US	Artikel	Ekspérimentelt randomiseret	Høj	Høj	Høj
Wilson & Horner (2005) US	Artikel	Sekundær, registerbaseret	Høj	Lav	Høj
Jonson-Reid et al. (2009) US	Artikel	Analyse af registerbaserede data og af caseload	Høj	Høj	Meget høj
Pfohl (2007) US	Afhandling	150 Cases + review	Høj	-	Høj
Pelton (2014) US	Artikel	Sekundær empiri + review	Høj	-	Høj
Shepherd (2013) US	Afhandling	Registerbaseret	Høj	Meget høj	Meget høj
Hicks & Stein (2013) UK	Artikel	Fokusgruppeinterviews af unge og af prof.	Middel	-	Meget høj
Marthinsen (2003) NO	Afhandling	Interview, observation samt dokumentanalyse	Meget høj	-	Meget høj
Lundström & Sallnäs (2014) SE	Kapitel	Sekundær empiri	Høj	-	Meget høj
Jørgensen (2013) DK	Kapitel	Sekundær empiri	Høj	-	Meget høj
Näsman (2012a) SE	Monografi	Primær og sekundær kvalitativ empiri	Høj	-	Meget høj
Leschied et al. (2007) Canada	Artikel	Primær empiri	Høj	Meget høj	Meget høj
Davidson-Arad & Kaznelson (2010) Israel	Artikel	Survey	Høj	Middel	Meget høj
Jonson-Reid et al. (2010) US	Artikel	Registerbaseret	Høj	Meget høj	Høj

1) Korrelationer, årsags- og risikosammenhænge mellem fattigdom og omsorgssvigt

En række studier i US og Canada dokumenterer en sammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt, men det fremgår også, at korrelationen ikke er kausal, dvs. at fattigdom hverken er en nødvendig eller tilstrækkelig betingelse for omsorgssvigt af børn. Omsorgssvigt kan således også være uafhængig af fattigdom.

Pelton (2014) skriver, at undersøgelser, der viser korrelation mellem fattigdom og omsorgssvigt, er der mange af, se også Hearn (2011), Chambers & Potter (2009), Andersson & Sallnäs (2007) og Egelund & Sundell (2001). Der er derimod meget få studier af et eventuelt direkte årsagsforhold mellem fattigdom og omsorgssvigt, ifølge Pelton (2014), der dog henviser til et randomiseret studie fra Wisconsin, hvor to grupper af familier henholdsvis bevarede og fik beskåret deres kontanthjælp. Her viste der sig signifikante forskelle på en sammenhæng, hvor den gruppe, der bevarede kontanthjælpen, indgik i færre børnefaglige undersøgelser over en toårig periode. Her antydes kausalitet eller snarere en forøget risikofaktor for omsorgssvigt som følge af lavere indkomst. Nogle få andre delstatsstudier viser samme tendens af forøget risiko, om end de ikke er randomiserede.

Pelton (2014) har opdateret et tidligere review udarbejdet til U.S. Advisory Board on Child Abuse and Neglect fra 1994. Det er ikke belyst, hvilke kriterier for review Pelton anlagde i 1994 eller i 2014. Pelton skriver, at der fortsat er stærke beviser for (evidence), at fattigdom og lav indkomst er forbundet med omsorgssvigt af børn, om end ikke kausalt. Fx viser Horwitz et al. (2011) i et longitudinelt delstatsstudie af hjemmeboende børn, at en højere familieindkomst forebyggede anbringelse af børn i løbet af en 30 måneders periode, men at fattigdom alene ikke kan forklare anbringelse.

Cancian, Yang & Slack (2013) viser i et eksperimentelt randomiseret studie blandt godt 12.000 enlige forsørgere på TANF (Temporary As-

sistance for Needy Families) i Wisconsin, dvs. journaliserede familier, hvor godt en tredjedel af børnene var fra 3-15 år, at selv mindre reduktioner i husstandsindkomsten (her via nedsættelse af et nationalt børnebidrag med knap 80 USdollars i forhold til en samlet indkomst på 873 US dollars mdl.) øgede risikoen for vanrøgt (maltreatment) med ca. 10 %.

Yang (2015) viser i et survey studie i en population på 1899 medlemmer (svarprocent 72) fra Illinois, at risikoen for undersøgelse for omsorgssvigt (Child Protection Services, tidligere Child Welfare) øges med fattigdom, og at forældres depressionssymptomer og stress i mindre grad er en forklaring, hvorfor afhjælpning af familiers materielle afsavn er mest virkningsfuld som forebyggelse af vanrøgt (maltreatment).

Leschied et al. (2006) viser i et randomiseret studie, der sammenligner udviklingen i sammenhængen mellem fattigdom og omsorgssvigt for børn fra 0-18 år, der indgår i børneforvaltningens sagsjournaler, fra 1995 til 2001, at (voksende) fattigdom er en signifikant prediktor for omsorgssvigt. Studiet bygger på børnesager fra Ontario, som er Canadas rigeste region. Antallet af fattige børn, defineret via Canadas lavindkomstmål for familier, der bruger mere end 54,7 % af deres disponible indkomst på mad, bolig og beklædning, er vokset til hvert femte barn i Ontario. I undersøgelsen defineres fattigdom som arbejdsløshed og modtagelse af kontanthjælp. Studiet viser, at omsorgssvigt af børn er særdeles følsomt for udviklingen i fattigdom. Der er signifikant flere børn af forældre der modtager kontanthjælp, der var en sag i børneforvaltningerne i 2001: 84 %, end i 1995: 56 %. Studiet sammenligner desuden denne udvikling med børn af forældre, der er i arbejde og ikke modtager kontanthjælp, og det inddrager faktorer som, hvorvidt forældre er enlige, og hvorvidt hjemmet er præget af vold. (Vold ligger uden for denne undersøgelses afgrænsning og viser sig at være en større prediktor end indkomst for omsorgssvigt. I studiet diskuteres vold i øvrigt som hovedsageligt en konsekvens af fattigdom.) Enlige mødre på kontanthjælp er den tredje prediktor for omsorgssvigt, for Leschied et al. (2006) finder i studiet,

at antallet af enlige mødre på kontanthjælp er vokset fra 1995 til 2001 fra 71 % til 83 %, ligesom antallet af enlige mødre med anbragte børn i samme periode er vokset fra 46 % til 77 % i forvaltningens sags stamme.

Connell et al. (2007) har ud fra registerbaserede data undersøgt forklaringer på genhenvielse til Child Protection Services i Rhode Island, US, i perioden 2001 til 2004 (3,75 år) i en population af 22.584 børn fra 0-18 år, der mindst en gang var blevet udredt for vanrøgt/mishandling (maltreatment) inklusiv omsorgssvigt. Samlet blev ca. 40 % af disse børn i løbet af perioden genhenvist til Child Protection Services. Ifølge Connell et al. (2007) var det mest bemærkelsesværdige fund, at når familier var identificeret som modtagere af offentlig forsørgelse og havde økonomiske problemer, voksede sandsynligheden for en genhenvielse, grundet især omsorgssvigt (til forskel fra misbrug og overgreb), med 325 %. Til sammenligning øgede forældres misbrug og børns handicap, som også var væsentlige risikofaktorer for genhenvielse, risikoen for genhenvielse med henholdsvis 50 og 23 %. Således er fattigdom den væsentligste risikofaktor for omsorgssvigt (til forskel fra overgreb), når børns behovsopfyldelse er begrænset af økonomiske ressourcer (Connell et al. 2007).

Jonson-Reid et al. (2010) har bl.a. kritiseret Connell et al. (2007), som er nævnt ovenfor, for at overse væsentlige faktorer i studiet af recidivisme i Child Protection Services. Specifikke mønstre i modtagelse af kontanthjælp er ikke belyst, ligesom kontrol for betydningen af foranstaltninger mod misbrug og psykisk sygdom ikke indgår. Overordnet er der ifølge Jonson-Reid et al. (2010) få studier, der fokuserer på mødre som omsorgsgivere, til forskel fra flere studier af genhenvielse af vanrøgtede børn. Studiet ved Jonson-Reid et al. (2010) bygger på registerdata fra nationale databasers oplysninger om mødre, som var klienter i en stat i midtvesten i USA og spænder over en otte- til tiårig periode fra 1993/95-2003. Resultaterne viser bl.a., at ca. 45 % af de mødre, som udgjorde recidivister i Child Protection Services, havde fået mindst et nyt barn ef-

ter 1993, hvilket rejser spørgsmål til hvilket barn, der ved genhenvi-
sning bliver undersøgt.

Endvidere viser resultaterne, at selv de mødre, der forud for 1993 og i hele tidsspændet havde modtaget kontanthjælp, ikke havde større risiko for genhenvi-
sning, og at modtagelse af kontanthjælp efter 1993 viser sig at være en faktor, der reducerer risikoen for en genhenvi-
sning. Det indebærer, ifølge Jonson-Reid et al. (2010) ikke, at fattigdom ikke er en betydelig risikofaktor, men at nærmere studier må indkredse møn-
stre i fattigdom, fx hvorvidt et nyt barn i familien ledsages af opstart af forsørgelse af kontanthjælp. Selvom mødres fattigdom alene kunne forklare ca. 60 % af genhenvi-
sningerne, var mødre med perioder med behandlingsforløb for psykiske sygdom – men ikke misbrug – og mødre, der modtog foranstaltninger efter 1995, i større risiko for genhenvi-
sning til Child Protection Services grundet en antagelse om vanrøgt af børn (maltreatment).

Dworsky et al. (2007) fandt, i et longitudinelt surveystudie over tre år af ca. 1000 modtagere af midlertidig kontanthjælp (TANF) i Milwaukee County, at forældres stress, forårsaget af økonomiske belastninger, som fx ikke at kunne betale husleje eller ikke at kunne få råd til sko og tøj som et familiemedlem havde behov for, forøgede risikoen for, at deres barn blev undersøgt for omsorgssvigt (maltreatment), og for at barnet blev anbragt. Studiet viser ikke hvorfor (Dworsky et al. 2007).

Lundström & Sallnäs (2014) skriver med henvisning til nordisk, sekun-
dær empiri, at bl.a. fattigdom er forsvundet som tilstrækkelig grund til at anbringe børn. En del af forklaringen kan, ifølge Lundström & Sallnäs (2014), være, at holdningen til grupper som fattige forældre og enlige mødre har ændret sig. Sammenhængen mellem generel velfærd og fami-
liens livssituation og børneforsorgens indsatser er meget kompliceret. Der er desuden intet, der tyder på, at antallet af fattige børn sætter sig direkte igennem i forhold til anbringelser. Uanset forandringer i børne-
forsorgen har institutionen dog grundlæggende aldrig, til forskel fra den

primære børneomsorg og ældreomsorgen, sprængt den såkaldte fattig-forsorgsskal (Lundström & Sallnäs 2014).

Schultz Jørgensen (2013) nævner, ud fra referencer til nordisk, sekundær empiri, i sammenhæng med forskellige kategorier af udsatte børn/risikobørn, at familiens økonomi, herunder offentlig forsørgelse, er væsentlig for problemforståelsen og som risikofaktor. Schultz Jørgensen benytter kvantitative data til at definere forskellige grupper af børn, herunder såkaldte risikobørn. De seneste lovgivninger, Anbringelsesreformen fra 2006 og Barnets Reform 2011, omtales for at 'fuldende' en lovproces tilbage fra Bistandsloven i 1976 og for at udgøre 'en fornem afrunding', så der ifølge Schultz Jørgensen (2013) ikke ville 'være problemer, hvis jura alene gjorde udslaget'.

Sammenfatning

Når omsorgssvigt undersøges som en konsekvens af fattigdom, viser mange kvantitative undersøgelser, at der er en korrelation mellem fattigdom og omsorgssvigt. Undersøgelser i USA og i Norden kan ikke vise en årsagssammenhæng. Eksperimentelle, kvantitative studier i USA, hvor forsørgelsesindkomster i en periode sættes henholdsvis op og ned i forhold til en kontrolgruppe, viser en proportional sammenhæng mellem indkomst og risiko for omsorgssvigt og vanrøgt. Undersøgelserne viser, at fattigdom øger risikoen for omsorgssvigt, dvs. spillet mellem fattigdom og omsorgssvigt tager udgangspunkt i fattigdom som risikofaktor og indikator.

Studier af henholdsvis sænkning og forøgelse af familiers forsørgelsesgrundlag viser en proportional sammenhæng til henholdsvis flere og færre tilfælde af omsorgssvigt og vanrøgt. I den forstand er fattigdom en årsagsforklaring, når årsag forstås som risikofaktor. Hovedparten af studierne viser, at risikoen for undersøgelse for omsorgssvigt (maltreatment) og for anbringelse øges med fattigdom. Et studie fremhæver, at mønstre i forsørgelse af forsørgelsesyndelser, bl.a. varighed og perioder med selvforsørgelse, ikke er inddraget.

Fattigdom øger risikoen for omsorgssvigt. Fattigdom forklarer ikke omsorgssvigt, for selvom hovedparten af børn i børneforsorgen er fattige, viser en undersøgelse i USA, at børnene er klienter i børneforsorgen, fordi de har et omsorgsproblem, og ikke fordi de er fattige.

Alle studier bygger på kvantitative data.

2) Indkomstklasse eller omsorgssvigt

Jonson-Reid et al. (2009) viser, at fattigdom og nød fremfor børns klassetilhørsforhold forklarer, hvorfor fattigdom ikke er årsagen til at fattige børn er overrepræsenteret i børneforvaltningernes sagsstammer. Data er trukket fra et større longitudinelt studie baseret på et større byområde i midtvesten af US. Data fra børneforvaltninger inkluderede kun undersøgelser, der blev fulgt af en foranstaltning inden for 45 dage. En af styrkerne ved undersøgelsen er, ifølge forfatterne, omfanget og tidsspændet (12.409 børn og godt ti år), mens en af svaghederne er manglende data om høje stratas brug af privatfinansierede foranstaltninger og den geografiske begrænsning.

Andre mener, ifølge Jonson-Reid et al. (2009), at kunne dokumentere, at klasse/fattigdom er den afgørende risikofaktor, dvs., at underretninger, visitation, undersøgelser og anbringelser udføres, fordi børnefamilien tilhører en lav klasse indkomstmæssigt, og ikke fordi barnet (familien) har klasseuafhængige behov, hvor Jonson-Reid et al. (2009) bl.a. henviser til Theodore, Runyan & Chang (2007). Via en række registre i tilknytning til data om foranstaltninger for børn, som ligger uden for børneforvaltningen (Child Protection Services) ang. indkomst, hospitalsindlagte, kriminelle mv., sammenligner Jonson-Reid et al. (2009) børn, der er fattige og underrettet om til forvaltningen, med ikke-fattige børn, der underrettes om, og med fattige børn der ikke underrettes om. Udfaldsmål fra regressionsanalyser af disse uafhængige sektorer viser, at fattige børn er overrepræsenterede i børneforvaltninger på grund af større risiko på forældre- og lokalområdeniveau og i risiko for indsatser,

end overrepræsenterede på grund af en systematisk indkomstklasses-bias. Vanrøgt finder sted på tværs af klasser. Men de registrerede børn, som var fattige, var overrepræsenterede i forvaltningen.

Fattige familier står over for kolossale barrierer for at være forældre, men en løsning på primært fattigdom, som mange taler for, ifølge Jonsson-Reid et al. (2009), kan ikke erstatte det sociale behandlingsarbejde og anbringelser.

Jonsson-Reid et al. (2009) anfører, at uenigheden går på graden af lav indkomst som fejlkilde. Hvis indkomstklassen var mere afgørende end omsorgssvigt og overgreb (maltreatment), ville fattige børn nødvendigvis blive underrettet om til børneforvaltningen på grund af deres klassehørsforhold. Desuden ville ikke-fattige børn blive forbigået. Hvis overrepræsentationen af fattige børn skyldtes indkomstklassen, ville flertallet af børn, som visiteres til børneforvaltningerne, vise sig ikke at være vanrøgtede (maltreatment).

Pelton (2014) fastholder, bl.a. med henvisning til Jonsson-Reid et al. (2009), at der uanset hvad er en klasse-bias i tilgangen af fattige børn til registrerede indsatser i børneforvaltningen. Måske er klasse-bias mindre i identifikationen af udsatte børn (child harm) end i fordommene om deres forældre, som siges at være dovne, umodne, impulsive, uansvarlige mv.

Wilson & Horner (2005) argumenterer med henvisning til registerdata fra Washington State, at på trods af sagsbehandleres påstand om, at psykisk sygdom, misbrug og vold mv. er årsag til fattigdom, har familier berørt af omsorgssvigt sjældent rødder i middelklassen, men snarere i langvarig fattigdom.

Pelton (2014) skriver: "Some 'dirty' homes may seriously endanger a child's growth and well-being, but most merely offend middle-class sensibilities." Personlige forhold overvurderes på bekostning af situationelle.

Det gælder måske også forvaltningerne, som benytter terapi og uddannelse af forældrene frem for konkret at adressere forældres afsavn som følge af fattigdom. 'May', måske, angiver, at refleksionen er udokumenteret (Pelton 2014).

Pelton (2014) og Kojan Heggem (2011) dokumenterer ved registerdata og interviews af sagsbehandlere (i Norge), at klasse har betydning for børneforsorgens vurderinger af, hvad omsorgssvigt er, og af hvem i familien der har ansvaret for dens problemer. Når forældrene har højere status end sagsbehandlerne, placeres ansvaret ifølge Kojan Heggem (2011) hos barnet, som modsat fritages for et ansvar, når forældrenes status er lavere end sagsbehandlerens. Her er forældrene årsag til familiens problemer.

Sammenfatning

Et studie viser, at omsorgssvigt er årsagen til, at flertallet af børnefamilier er klienter i Child Protection Services, ikke på grund af fattigdom. Forebyggelse af fattigdom vil ikke kunne erstatte fx familiebehandling og anbringelser.

Moralisering af børnefamiliers adfærd, som følge af klasseforskelle, vises i andre studier, hvor det fremgår, at sagsbehandleres problemforståelse skyldes deres klassetilhørsforhold. Hverken i studiet af indkomstklasser eller af klassemotiverede fordømmelser af umoralsk adfærd drøftes selve klassebegrebet nærmere.

De omtalte studier bygger på henholdsvis kvantitative og kvalitative data.

3) Børns erfaringer med og syn på fattigdom og omsorgssvigt

Hicks & Stein (2013) har i et sjældent kvalitativt studie både undersøgt, hvad unge fra 11-17 år tænker og har erfaret om omsorgssvigt (og indirekte om fattigdom), såvel som professionelle overvejelser. Det er fundet gennem en række fokusgruppeinterviews. Hicks & Stein (2013) har interviewet ti grupper af unge fra 12-24 år med forskellige baggrun-

de, som fx at være flyttet hjemmefra, at have forældre med misbrug og at have svært ved at klare sig i uddannelser. Undersøgelsen omtaler familieindkomst som en af flere årsager til omsorgssvigt og kun perifert børneforsorgen, da Uddannelses- og Sundhedsministeriet i UK er omdrejningspunktet for den professionelle indsats og National Society for the Prevention of Cruelty for Children (NSPCC) for rekruttering af de unge (adolescent youth). Studiet illustrerer implicit, at børn kan være og blive fattige, selvom deres forældre ikke nødvendigvis er fattige. Ifølge Hicks & Stein (2013) er regeringens definition af omsorgssvigt fra 2010 og refereret for 'en vedvarende mangel på at opfylde et barns basale og/eller psykologiske behov, der sandsynligvis vil medføre alvorlig forringelse af barnets helbred og udvikling'. Definitionen er ikke ulig Socialstyrelsens i DK (2013), og begrebet 'basale behov', der også indebærer materielle behov, går igen. Børn skal beskyttes imod alvorlig skade ('significant harm'), ifølge Hicks & Stein (2013). Børns behov, forældrenes rolle i omsorgssvigtet og de unges aldersforskelle mv. skal vises opmærksomhed, ifølge regeringsdokumentet NSPCC. Respondenterne definerede udførligt, hvordan de opfattede omsorgssvigt af unge. Forældre omsorgssviger fx, når de ikke sørger for tilstrækkelig mad, rent tøj der passer i størrelsen, tag over hovedet og trygge omgivelser. Endvidere nævnes, at forældre skal sikre, at unge kommer i skole, at forældre engagerer sig i deres uddannelser, at unge får tilstrækkelig lægehjælp og sund kost, der forebygger fedme, dvs. ikke fastfood. Forældre beskrives som omsorgssvigtede, når de ikke viser ansvar over for deres unge barn, når de ikke viser kærlighed og hengivenhed, når de unge beskyldes for at være årsag til forældres brudte forhold og når de ikke lærer deres børn basale sociale koder for opførsel, moral, og hvordan de skal tage vare på sig selv. Omsorgssvigt blev af mange også illustreret som favorisering af søskende eller af nye partnere. Unge, der var flyttet hjemmefra eller var børn af misbrugere, anså deres manglende evne til at lave mad, til at bruge en vaskemaskine og til at søge arbejde som udtryk for omsorgssvigt.

De unge blev spurgt, hvordan alder gjorde en forskel, og blev bedt om at skelne mellem scenarier for børn på 2, 9, 12 og 15 år. Når børn selv

skulle vaske deres tøj, lave mad, blev efterladt uden opsyn i tre timer eller hele natten, og når de fik fastfood, var der bred tilslutning til, at de var omsorgssvigtede, når de var ti år eller derunder. Om børn, der var over 12 år, var meningene blandt respondenterne delte i deres opfattelser, hvilket ifølge Hicks & Stein (2013) viser, at forældreadfærd påvirker unge forskelligt. Nogle af de unge i undersøgelsen havde også psykiske følger af forældres omsorgssvigt, som fx at være triste, ensomme, bange, vrede, uden selvtillid, flove og usikre. Andre kunne fx ikke finde ud af tale med andre. Langsigtede konsekvenser kunne være depression, selvskadende adfærd, at blive mobbet og selv mobbe.

Hicks & Stein (2013) viser ikke hvilke nærmere sammenhænge, der ifølge undersøgelsen er mellem fx at være hjemme- eller udeboende og de ovenfor nævnte konsekvenser, og hvorvidt fx misbrug fører til særlige afsavn til forskel fra konsekvenser af andre forældreproblemer, ligesom begrebet fattigdom ikke indgår. Derfor er resultaternes validitet lav og disse må tildeles et stort forbehold for sammenhænge som ovennævnte og for årsagsforklaringer.

28 ansatte fra en række hovedsageligt offentlige organisationer, herunder fra 'children's services', deltog i en række fokusgruppeinterviews. Heraf fremgik det bl.a., at de ansatte dels tænkte, at mange forældre gjorde deres bedste, dels at de forstærkede omsorgssvigtet ved at være ude af stand til at skabe afgørende ændringer, især med henvisning til at forældrenes engagement var svært at bibeholde (Hicks & Stein 2013). De ansatte vægtede desuden børnenes helbred og udvikling som kriterier for omsorgssvigt højt. Hicks & Stein (2013) foreslår forskellige former for forebyggelse, men ikke forebyggelse af fattigdom.

Marthinsen (2003) har i et kvalitativt opfølgingsstudie over en 7½ års periode interviewet sagsbehandlere, forældre og unge over ti år samt observeret team møder og analyseret journalmateriale. For mange af familierne var det en ærressag at klare sig med få penge. Pengeknapheden kom dog bl.a. til udtryk ved, at børn løj om, hvad familien havde af penge,

ved at forsøge at opskrive familiens status. Marthinsen (2003,469) finder, at forældre, når de efter lang tids samarbejde med børnefamilieafdelingen bliver spurgt om, hvad de kunne have ønsket sig var bedre, taler om deres økonomi, 'vi sliter med økonomien, det gør vi'.

Andersson (2013) refererer til et 'longitudinelt' interviewstudie over tre perioder af tiårige, som var anbragt, om hvilke forskelle der var mellem at bo hjemme og i familiepleje. De fleste sammenlignede sig med andre 'normale' børn, og de, som kunne huske deres tid som hjemmeboende, fremhævede at anbringelsen havde gjort dem tryggere og givet dem adgang til flere ressourcer, hjælp til lektier, adgang til computer, de blev kørt til ridetimer og til fodboldkampe og kom på ferierejser. Andersson (2013) kalder disse ressourcer for 'ressourcer i hverdagslivet'.

Arnsvik & Eriksson (2012) viser i en kvalitativ interviewundersøgelse, at børn, også i en ung alder, selv skal lære at håndtere penge og dermed gives mulighed for at udvikle en økonomisk kompetence. Undersøgelsen bygger på 51 interviews af forældre og af børn i alderen op til 19 år i en kommune i SE, Sollentuna, hvor flere af familierne både er modtagere af overførselsindkomster og er klienter i børnefamilieafdelingen,

Sammenfatning

Få kvalitative undersøgelser af børns subjektive erfaringer og opfattelser viser sammenhænge mellem materielle, sociale og uddannelsesmæssige afsavn og omsorgssvigt. I en kvalitativ undersøgelse i UK forklarer unge deres materielle og sociale afsavn som udtryk for omsorgssvigt. I en engelsk undersøgelse refereres unge for at berette om en lang række psykiske og fysiske afsavn, som de forbinder med omsorgssvigt. De materielle afsavn, de unge beretter om, knyttes til andre årsagsforklaringer end indkomst. Studiet inddrager ikke fattigdom som begreb og omtaler familiens indkomst som en af flere årsager til omsorgssvigt. Studiet viser, at børn kan lide afsavn, selvom deres forældre ikke lider afsavn.

Af nordiske undersøgelser fremgår det bl.a., at familier gør en æressag ud af at klare sig for få penge. Børn kan lyve om familiens pengeknaphed og

opskrive familiens status. Desuden sammenligner børn de materielle og sociale forhold i deres hjem med samme forhold i plejefamilier, hvor de anså deres forhold i plejefamilien som værende normale.

Studierne bygger på kvalitative data.

4) Forældres opfattelser og forældres medierende betydning

Pelton (2014) henviser til et tidligere review fra 1994, der også byggede på sekundær empiri, hvoraf det fremgik, at ligesom variationer i materielle trængsler viste forskelle på hvilke fattige familier, der blev berørt af omsorgssvigt, viste også nogle få forældrekaraktistika, som depression, lavt selvværd og en følelse af hjælpeløshed, forskel på de fattige familier, der blev berørt af omsorgssvigt, og de der ikke blev. Pelton (2014) anfører, at sådanne individuelle faktorer svækkede forældres mulighed for at tackle fattigdom og dens stressvirkninger, hvorfor bedre indkomst og tryggere omgivelser ville kunne befordre forældres evne til at give omsorg (men igen ikke dokumenteret). Disse fund opdateres delvist af Pelton (2014), fx omtales en undersøgelse af enlige mødre på lav indkomst, hvor det anføres at de hyppigt var i en depressiv stemning (depressive mood), og at depression kan føre til omsorgssvigt.

Thomlison (2004) henviser til sekundær kvantitativ empiri og viser, at omsorgssvigt hænger sammen med fattigdom, idet omsorgssvigt defineres som fravær af et minimum af uddannelse, ernæring, opsyn (opsyn, dvs. forældres fravær fx pga. arbejde), sundhedsydelse, følelsesmæssig tilgængelighed og generel sikkerhed. Med henvisning til nationale register-data, NIS-3, viser Thomlison (2004), at børn af forældre med lav indkomst er 22 gange mere udsat for at blive alvorligt skadede af mishandling (maltreatment). Økonomisk sikkerhed nævnes som en af mange andre beskyttelsesfaktorer. Thomlison (2004, 102) citerer Pelton (1994) for at: "Sandsynligheden for overgreb mod og omsorgssvigt af børn er stort set afhængig af graden af ens evne til at håndtere fattigdom og de tilknyttede stressorer." Thomlison (2004, 102) stiller desuden det spørgsmål med henvisning til data fra National Center for Children in

Poverty, dvs. med et 'perhaps' tilføjet, at finansielle pres og kvinder med lavindkomster i næsten dobbelt så høj grad som kvinder med høje indkomster lider af depression, og at forekomsten af depressiv lidelse er en risikofaktor for omsorgssvigt. Dvs., at lavindkomst udløser depression, ikke omvendt. Sammenfattende fremhæver Thomlison (2004, 118), at 'fattigdom, misbrug og mødres depression stadig er signifikante risikofaktorer for børnemishandling (omsorgssvigt og overgreb), og at ingen interventionsstudier forholder sig hertil i sammenhæng med børneforsorgen'.

Russell et al. (2008) har interviewet 35 forældre fra 33 familier i et longitudinelt, kvalitativt studie, hvor forældrene blev interviewet hver tredje måned i et 18 måneders forløb. 12 deltog i fem eller seks interviews, otte deltog i tre eller fire interviews og 15 i et eller to. Forældrene var rekrutteret som såkaldte højrisikoforældre, der af Child Protection Services var henvist til et forældreprogram i British Columbia, Canada. (Ca. 2/3 af forældrene var hvide.) Børnene var fra 0-12 år. Økonomiske trængsler blev enslydende identificeret som den primære barriere for deres kapacitet som forældre, og forældrene anklagede sig selv herfor. Deres vilkår bidrog til svigtende psykisk helbred og en følelse af depression. Desuden havde forældrene meget få forventninger til socialforvaltningen. De to faktorer, som kunne mediere deres forudsætninger for at forsyne familien tilstrækkeligt finansielt, var subsidierede boliger samt hjælp fra forældre både i form af fx tøj, transport og børnepasning.

Russell et al. (2008) anfører, at studiet nok er begrænset af, at de deltagende forældre fortrinsvis havde succes med at overkomme deres problemer, mens forældre, som havde vedvarende problemer, er svagere repræsenteret i undersøgelsen, hvorfor belastningen ved ekstrem fattigdom nok undervurderes. I diskussionen kritiseres det, at fattigdom gøres til et psykologisk problem, som er udtryk for forældres individuelle utilstrækkelighed.

Hearn (2011) viser med visse forbehold i et kvantitativt studie, at fattigdom, frem for familiehistorie, forvaltningsindsats og individuelle forældretræk, forklarer samvariationen med anbringelser, succesfuld sagsafslutning og genoptagede sager inden for to år. Sagsafslutning omfatter også sager, hvor barnet ikke anbringes, og Hearn (2011) stiller spørgsmålet, om sagsafslutninger kun bliver succesrige, hvis familierne kommer fri af fattigdom (ikke dokumenteret).

Shepherd (2013) viser i en longitudinel delstatsundersøgelse, at forældres stress, forårsaget af rolleoverbelastning, finansielle bekymringer, beskæftigelsesproblemer, forældrebekymringer og interpersonelle konflikter, medierer, hvorvidt fattigdom får konsekvenser for fysisk omsorgssvigt, dvs. børn overladt til sig selv (fx pga. forældres arbejde), reduceret sikkerhed (fx risiko for at børn kommer ud for en ulykke) og manglende opfyldelse af basale behov (fx for mad).

Andersson (2012) omtaler anden forskning, som viser, at god interaktion mellem forældre og positiv forældreskab, 'som forener varme og struktur på et konstruktivt sätt', kan beskytte børn imod fattigdoms negative virkninger, dog ikke imod reducerede kognitive evner og ringere skoleresultater, som i øvrigt er velbelyst, se bl.a. Backe-Hansen (2004). Andenæs (2004) viser i et kvalitativt studie, at forældres overskud og glæde i samværet med deres børn begrænses af forældres oplevelse af inkompetence og anderledeshed, fx ved ikke at kunne leve op til andre forældres støtte til deres børns sociale aktiviteter, ved skamfølelse, resignation, skuffelse og vrede.

Bunkholdt & Sandbæk (2014) fremhæver i deres monografi 'Praktisk barnevernarbeid', som bygger på sekundær empiri, at konsekvensen af forældres økonomiske fattigdom kan få betydning for deres omsorg. Forældres fattigdom i barnets såkaldte ekso-system, som omfatter den del af forældrenes voksenliv, som børn ikke er direkte deltagere i, kan føre til mekanismer, som præger samspillet mellem forældre og barn. Eksempler kan være forældres arbejde og relationer i det formelle og det uformelle

netværk. I praktisk socialt arbejde overses ekso-systemet, ifølge Bunkholdt og Sandbæk (2014).

Sammenfatning

Der foreligger få kvantitative og kvalitative undersøgelser af forældres medierende betydning for at forebygge omsorgssvigt, når familien er fattig. Undersøgelser i USA viser, at risikoen for omsorgssvigt, som følge af fattigdom, er afhængig af forældres håndtering af fattigdom og tilhørende mulige stressorer. I en undersøgelse vises det, at risiko for stress og depression på den ene side kan henføres til fattigdom alene, i andre undersøgelser vises det, at fattigdom indgår som en af flere belastningsfaktorer, der øger risikoen for stress. I en kvalitativ canadisk undersøgelse forklarer forældre deres utilstrækkelige forældreskab og psykiske vanskeligheder med deres knappe økonomi som primær årsag.

Desuden har de få forventninger til socialforvaltningen og giver afkald på ydelser, de er berettigede til.

Et fænomen som omsorgssvigt, som følge af forældres fravær og manglende opsyn med deres børn, er ikke belyst i nordisk forskning, hvilket sandsynligvis er begrundet i, at forældre i US og UK, i højere grad end forældre i Norden, er tvungne til at arbejde, også selvom de er offentligt forsørget.

Nordiske undersøgelser viser, at stress og psykisk sygdom og/eller forældres varme følelser for barnet og struktur på hverdagen er faktorer, som medierer konsekvenser af familiefattigdom.

De omtalte studier bygger på henholdsvis kvantitative og kvalitative data.

5) Kommunal sagsbehandling

Hooper et al. (2007) konkluderer ud fra et kvalitativt, komparativt studie af henholdsvis 32 familier i relativt meget afsavnsbelastede boligom-

råder og 38 familier i mere velstående boligområder i UK, at børnefattigdom er et samfundsmæssigt omsorgssvigt. Det anføres desuden, at professionelle i ringe omfang opfatter fattigdom i sig selv som udtryk for omsorgssvigt. Fattigdom, som vilkår, glider ofte ud af de professionelles diskussioner til fordel for fokus på forældres individuelle afvigelser som misbrug og på deres holdninger, værdier og prioriteringer.

Pfohl (2007) har analyseret 150 sager om vanrøgt (child maltreatment) af børn i Minnesota og fundet, at socialarbejdere tillægger fattigdom betydning som risikofaktor, idet fattigdom er målt som boligproblemer og forsørgelse gennem kontanthjælp.

Davidson-Arad & Kaznelson (2010) har undersøgt forskelle i forældres og sagsbehandleres vurderinger af børns livskvalitet i Israel. Data stammer fra et survey, hvor informanterne blev udvalgt fra opgørelser i velfærdsministeriet af børn i risiko, dvs. børn som er en sag i forvaltningen, og hvor anbringelse havde været overvejet, samt fra en anden kategori, hvor afgørelser både havde ført til ophold i hjemmet og til anbringelse. Børnene var i alderen fra 3-13 år. 26 børn fra hver kategori indgår i studiets survey, hvor bortfaldet var 49 %. Davidson-Arad & Kaznelson (2010) mener, det store bortfald er typisk for surveyundersøgelser af målgruppen og er opmærksomme på en række mulige bias. Forfatterne understreger studiets begrænsede generaliserbarhed, men også at studiet giver indsigt i væsentlige forskelle på forældres og sagsbehandleres vurderinger af børn i risiko. Desuden giver studiet forældre, der ellers ofte ikke får ordet, stemme via undersøgelsen.

Livskvalitet blev målt ud fra fire dimensioner (en psykologisk, en fysisk, en social og en kulturel dimension) (Systemic Quality of Life Model) og med fokus på tre temaer ud fra forældrenes opfattelse, der blev sammenlignet med sagsbehandlerens vurdering på de samme temaer: Betydningen af forældrenes økonomiske status, af deres modtagelse af den professionelle intervention og af betydningen af samarbejdet med sagsbehandlerne. Davidson-Arad & Kaznelson (2010) fandt, at både hvad

angår den fysiske og den kulturelle dimension vurderede forældre med hjemmeboende børn konsekvent betydningen af deres økonomi for væsentlig. Modsat var det sagsbehandlerne vurdering, at børns livskvalitet er uafhængig af forældrenes økonomiske ressourcer. Denne forskel er ifølge Davidson-Arad & Kaznelson (2010) bemærkelsesværdig, fordi det store flertal af de forældre, hvis børn er i risiko, lever med fattigdom. Forskellen tolkes som et muligt udtryk for, at sagsbehandlerne er afmægtige over for familiernes fattigdom.

Sagsbehandlerne vurderede endvidere, at de forældre, som havde lavere indkomst i sammenligning med gennemsnits- og højere indkomster, havde større psykologisk livskvalitet som følge af forvaltningens indsats. Davidson-Arad & Kaznelson (2010) diskuterer, at den forskel på forældres opfattelse af at deres lave indkomst bidrog til lavere livskvalitet på den fysiske og kulturelle dimension, sat over for sagsbehandlerne manglende opmærksomhed herpå viser, at sagsbehandlerne tilsyneladende ikke er parate til at anerkende den velkendte sammenhæng mellem fattigdom og børns livskvalitet. Forfatterne henviser bl.a. til Jonson-Reid et al. (2009).

Wilson & Horner (2005) argumenterer med henvisning til registerdata fra Washington State for, at familiebehandlende indsatser mv. kan være brugbare, men at kronisk omsorgssvigt er forbundet med en demoralisering og håbløshed, der kun kan overkommes med en ændret socialpolitik imod fattigdom. Wilson & Horner (2005) definerer kronisk omsorgssvigt som familier, hvor der inden for de sidste tre år foreligger fem eller flere underretninger, og som samtidig har en husstandsindkomst på 15.000 dollars eller mindre om året (inkl. familier med medlemmer i arbejde) og ofte er 'dirt poor'. Som andre dokumenterer de, at omsorgssvigt forbundet med fattigdom er dramatisk mere udbredt (60-70 % af sager i Child Welfare) end seksuelle overgreb mv., selvom disse får størst opmærksomhed på forvaltningen, jf. også Östbergs (2010) undersøgelse i Sverige. Fattigdom er ifølge Wilson & Horner (2005) 'elefanten i stuen' på forvaltninger, der forebygger omsorgssvigt.

Berger & Font (2015) har undersøgt sammenhængen mellem forældres økonomi og sundhed, herunder omsorgssvigt. Studiet bygger på et longitudinelt studie over 18 måneder i perioden 2008 og '09 til 2011, der dels beror på et stratificeret udtræk af 5872 børneforsorgsforanstaltninger (hvor godt 55 % gik igen i andet udtræk) og på interviews af forældremyndighedsindehavere, sagsbehandlere, børn, skolelærere og forvaltningsledere. Studiet viser, at familier kan have glæde af familiebehandling mv. med henblik på at forebygge skader på børns helbred, herunder omsorgs(svigt), og at de familier, som investerer økonomiske ressourcer i deres børn, og som tilføres økonomiske ressourcer via fx skattepolitikken (Earned Income Tax Credit) har uforbeholdent (straightforward) bedre chancer for at optimere deres børns helbred. Sundhed og helbred er et aspekt af børneforsorgens forebyggende arbejde, hvor Berger & Font (2015) finder, at børneforsorgen typisk ikke kan stille meget op med børnenes helbred, fordi skaden er sket, før børneforsorgen får kendskab til børnene. Indkomstoverførsler, offentlige såvel som private, og overførsler i form af naturalier har effekt på børns helbred. Primær forebyggelse vil have større effekt på børns helbred end børneforsorgen (Child Protection Service), der dog ifølge Berger & Font (2015) er berettiget, når børn utvivlsomt skal anbringes.

Midlertidige anbringelser og børns ophold hos andre i familien blev af flere forældre oplevet som en lettelse i forhold til de konstante lommemerter ifølge et amerikansk, kvalitativt studie (Russell et al. 2008; se under afsnittet *Forældres opfattelser...* ovenfor). Socialforvaltningen blev af flere opfattet som karrig, afstraffende og bureaukratisk. Kontant hjælp kunne ikke altid betale for god mad, og henvendelser om økonomisk hjælp blev af nogle forældre beskrevet som anledning til, at forvaltningen skærpede kontrollen med børnene. Flere gav afkald på ydelser, de var berettigede til. Forvaltningen var hurtig til at standse udbetaling af økonomiske ydelser ved midlertidige anbringelser og modsat sendrægtige til at genoptage udbetaling af ydelser, når barnet blev hjemtaget, og forældrene netop da havde ekstra udgifter.

Børneforsorgens formål og praksis adskiller sig mellem SE og UK, ifølge Brunnberg (2001), som har sammenlignet socialt arbejde med børn i Sverige og England i et komparativt vignetstudie. Brunnberg har begrænset sit studie til to næsten lige store lokalområder i henholdsvis UK og SE, og Brunnberg diskuterer nogle overordnede træk ved børneforsorgen i de to lande, som kan være nyttige for forståelsen af ovenstående referencer. Komparationen er ifølge Bruunberg (2001) bl.a. begrundet med, at Englands børneforsorg blev et forbillede for Sverige under den økonomiske krise i Sverige i 1990'erne. Ca. hvert tredje barn er fattigt i UK, og til forskel fra den svenske børneforsorg, der er rettet mod alle børn, er den engelske begrænset til udsatte børn med problemer (Brunnberg 2001).

Brunnberg (2001) karakteriserer England som en 'femalecarer' stat med stor vægt på familiens autonomi til forskel fra Sverige, som er en 'dualcarer' stat, hvor kvinderne suppleres af staten som omsorgsgiver. I UK er graden af indkomstulighed, fattigdom og klasseforskelle højere end i Norden og vægtes derfor i forståelsen af børnene, hvor misbrug og forældres kriminalitet synes at spille en større rolle for problemforståelsen i SE (Brunnberg 2001, 43). I UK anses omsorgsspørgsmål for i højere grad at være en privat opgave, hvor omsorg i SE også, og primært, anses for at være en statslig opgave i form af både social og økonomisk støtte. Socialarbejderne opfatter ifølge undersøgelsen selv deres arbejde som stigmatiserende for børnefamilierne i UK, hvilket til sammenligning ikke præger de svenske socialarbejders opfattelse af deres rolle (Brunnberg 2001). Socialarbejdende i UK taler hyppigere med børnene om deres egne opfattelser, end det er tilfældet i SE. Brunnberg (2001) nævner, at den grundlæggende forskel på svensk og engelsk socialpolitik kan sammenfattes til, at 'i Sverige forstås individerne som havende et problem, hvorimod det i England er individerne, der er problemet'.

Andersson (2012) diskuterer ud fra sekundær empiri fattige børns hverdagsliv samt sammenhængen mellem fattigdom og børneforsorgen. Forskellen på et objekt- og et subjektsyn (eller et omsorgs- vs et inddragel-

sesperspektiv) på børn kommer til udtryk, når socialforvaltningen skal fastlægge forsørgelsesydelse (som i Sverige, modsat i Danmark, fastsættes kommunalt, *min anmærkning*). Forvaltningen inddrager ikke barnet, og barnet underordnes familien som enhed. Det sker uanset, at forvaltningen har lovpligt til at inddrage barnet i sagsbehandlingen.

Östberg (2010) har i et studie af 260 børn i alderen 0-19 år i to svenske kommuner vist, at underretninger om omsorgssvigt og vanrøgt af børn, når fattigdom har betydning, bortsorteres til fordel for underretninger om overgreb og mishandling. Flertallet af underretningerne er om fattigdom, men mangel på penge og bolig vurderes ikke til at udgøre en risiko for børn.

Børneforsorgen kan ikke forebygge fattigdom, hvis det er familiens eneste problem (Andersson 2012). Anderson (2012) henviser til en svensk undersøgelse, der ud fra registerdata viser, at når en familie er blevet langtidsforsørget (min. tre år) femdobles risikoen for, at familien bliver en sag i børneforsorgen. Fattigdom kan dog ikke forklare omsorgssvigt (og endnu mindre overgreb), men fattigdoms interaktion med andre belastningsfaktorer vurderes af Andersson (2012) til at have en kumulativ effekt til forskel fra blot en sum af faktorerne. Betegnelsen 'kumulativ effekt' hverken tydeliggøres eller dokumenteres.

I socialt arbejde med børnefamilier i børneforsorgen har forskning i Sverige vist, at hverken børn eller forældre taler om fattigdom i første omgang (Andersson 2012, 190). Børn taler fx om mangel på ork i skolen, om hvorfor de ikke tager kammerater med hjem og om at holde sig væk fra hjemmet. Når fattige forældre med fx misbrug, vold, dårligt netværk og psykisk sygdom kommer oveni barnets eget hverdagsliv, opleves anbringelse som en tilgang til et 'normalt' hverdagsliv med tryghed, rutiner, fritidsaktiviteter og ferierejser. Samtidig har børn stadig relationer til og erfaringer med deres biologiske familie, som skal opretholdes og bearbejdes (Andersson 2012).

Andersson (2013) anfører, at selvom fattigdom er en risikofaktor for anbringelse af barnet, gælder den faktor kun for et ud af hvert syvende fattige barn. Andersson skriver samtidig, at børn: "... inte kan vänta på ändrade strukturella förhållanden." Umiddelbare forbedringer i deres hverdagsmiljøer kan være livsvigtige ifølge Andersson (2013, 95). Andersson (2013) sammenfatter sine refleksioner om dilemmaer i børneforsorgen med, at forskningen ingenting har at sige om enlige mødres overrepræsentation i børneforsorgen eller om deres afhængighed af økonomisk bistand.

Bunkholdt & Sandbæk (2014) peger på, at børneforsorgen fokuserer mere på individuelle psykologiske forhold hos forældrene og ser dem som løsrevet fra familiens økonomiske og sociale kontekst.

Marthinsen (2003) viser i et kvalitativt studie, at socialarbejdernes fattigdomsdiskurs har betydning for deres opfattelse af klientfamiliernes økonomi. Flere af dem fordømmer ikke-anerkendte forbrugsafvigelser, som fx at forældre fester og spiller, når økonomien er knap. Når socialarbejdere i journaler omtaler boligens indretning og møbler som fx 'grim' og 'smagløs', tolker Marthinsen (2003, 470) sådanne kategoriseringer som udtryk for, at socialarbejderne omtolker fattigdom som udtryk for dårlig smag. Socialarbejdere gør en indsats for at overbevise familierne om, at materielt forbrug ikke er ensbetydende med bedre trivsel. Det tilslutter nogle af forældrene sig også, hvor sociale og følelsesmæssige værdier gøres til ressourcer, til såkaldt symbolsk kapital. For socialarbejderne betyder kombinationen af samfundets øgede forbrugerisme og samtidig de skærpede kriterier for tildeling af økonomiske ydelser fra socialforvaltningen, at de lærer sig at leve med det værdiopgør, dette paradoks byder dem. Hertil indvender Marthinsen (2003, 479), at mindstekrav til overlevelse, ud fra en fattigdomsgrænse på basis af fx 50 % af medianindkomsten, må erstattes af en vurdering af, hvad der er de normale levevilkår for at kunne deltage i samfundet, dvs. et meget højere niveau for forbrug.

Marthinsen (2003) refererer Killén for, at det gode forældreskab forudsætter, at forældre ikke udsættes for større socioøkonomiske og psykiske belastninger, end at de kan håndtere dem. Socialarbejdere er i Marthinsens empiri (2003, 481) især opmærksomme på, hvorvidt forældrene misbruger husholdningspengene på en adfærd, der ikke er forenelig med: "... at gå pænt i byen, have passende tøj på, drikke de korrekte drikke, tage på de mest attraktive nachspiel, vælge den rette partner og dyrke den form for sex, som anses for korrekt." Marthinsen fortolker disse normer som udtryk for, at socialarbejderne vægter den kulturelle og den sociale kapital, bl.a. på bekostning af den økonomiske kapital, som kriterium for anerkendelse af voksnes forældreghed, ud fra et Bourdieu perspektiv.

Juul (2010) har i et case studie af ni familier, som var klienter i barnevernet i tre kommuner i NO, fundet, at sagsbehandlerne sjældent taler med børn, og når de gør det, bliver børnene spurgt til deres forhold, som om det er et statisk fænomen. I diskussionen af case materialet, der består af interviews med både sagsbehandlere, forældre og deres børn, viser Juul (2010, 311), at forældres optagethed af egne problemer af økonomisk karakter, af sagsbehandleren tolkes som udtryk for, at forældrene ikke er mentalt til stede for at se problemerne. Desuden finder Juul (2010, 315), at selvom forældre kun beder om økonomisk hjælp til at betale for barnets institution, bliver deres problem defineret til, at børnene har brug for en ny omsorgsbasis, dvs. forældres ansøgning om økonomisk hjælp mødes med mistillid til forældrenes omsorgsevne. Juuls (2010) tolkning viser en dynamisk sammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt på mikro- og på makroniveau. Juuls (2010) analytiske fokus er baseret på Foucaults og Faircloughs perspektiv.

Näsman (2012a) skelner mellem et børneperspektiv og en familialisering i forståelsen af børnefamilier, dvs. mellem dels et perspektiv, hvor børns egne opfattelser og handlemuligheder tillægges selvstændig betydning, dels et alternativt perspektiv hvor børn forstås via deres forældre og andre voksne. Disse perspektiver ligger til grund for en kvalitativ undersøgelse

se, hvor 17 økonomisk udsatte børn i alderen 6-18 år og forældre i syv familier interviewedes.

Näsman (2012a) beskæftiger sig hovedsageligt med børnefamilier, der modtager langvarig økonomisk bistand (hvor langvarig defineres forskelligt i de deltagende kommuner, dvs. fra 6-10 måneder). Näsman (2012a) fokuserer på et børneperspektiv på fattigdom, på børns helbred, på børns skolegang og på penges betydning for familierelationer. Det fremgår, at socialforvaltningen ikke inddrager børn i spørgsmål om økonomisk bistand, og at børns eventuelle behov for økonomisk bistand henvises til børnefamilieafdelingen (Näsman 2012a).

Opmærksomheden på børns behov for økonomisk bistand gøres afhængig af forældrenes prioritering af deres penge og af socialforvaltningens hovedsageligt moralske syn på forældrene. Hvorvidt børn med særlige behov tilgodeses afhænger, ifølge Näsman (2012a), af kommunens og den enkelte sagsbehandlers vurdering af forældrene som værdigt eller uværdigt trængende.

Bevilling af økonomisk bistand til et barn med særlige behov problematiserer, ifølge Näsman (2012a), familiariseringen af børns behov. Således må børn affinde sig med en levestandard langt under normen for offentlig forsørgelse, hvis deres forældre ikke lever op til de krav, lovgivningen og socialforvaltningen i øvrigt stiller til dem.

Selvom en sagsbehandler kunne berette om akuthjælp, der var begrænset til børnenes behov for mad, har forvaltningen vanskeligt ved at kontrollere familiens fordeling af mad. Näsman (2012a) drøfter dilemmaet mellem på den ene side at vise forældre tillid samt stimulere deres forældrerolle ved at lade økonomiske bidrag, som er tiltænkt barnet, udbetales til forældre. På den anden side skal et barn ikke kunne diskrimineres, fordi forældrene ikke formår at håndtere deres penge så også barnet tilgodeses. Näsman (2012a) henviser til børnekonventionen, som giver børn ret til forsørgelse og til ikke at blive diskrimineret på grund af barnets forældre.

For at fremme et børneperspektiv i kommunernes sagsbehandling har Socialstyrelsen foreslået, at beslutninger om økonomisk bistand indbefatter en såkaldt børnekønsanalyse, ifølge Näsman (2012a).

Marthinson & Lichtwarck (2013) viser via norske registerdata ang. klienter i barnevernet i 2008, at for aldersgruppen 13-17 år blev 28 % anbragt i plejefamilier, mens 24 % fik økonomisk støtte som hjemmeboende. Desuden har forfatterne analyseret barnevernsstatistikken for en enkelt region, Sør-Trøndelag, hvor Trondheim er storbyen. Det viser sig, at det relative antal af barnevernets foranstaltninger i mindre kommuner kan være op til tre gange færre end antallet af foranstaltninger i storbyen: ”Den forskjellen som framkommer, forklares i hovedsak av større raushet (gavmildhed) i tildeling af økonomisk kompensasjon og andre hjelpetiltak i mindre kommuner...” (Marthinson & Lichtwarck 2013, 33). Undersøgelsens primære data består af et survey med 715 forældre i 2008 og er en tværsnitsundersøgelse, som bl.a. ikke kan sige noget om kompleksiteten i familiernes hverdag, ifølge forskerne. De konstaterer, at familier med lav indtægt er dominerende, men fremhæver, at der også er en betydelig andel af ressourcestærke familier, hvis børn er klienter i barnevernet. Det ses som en forandring i forhold til tidligere. Udfordringerne viser sig at være: (1) At seks ud af ti forældre mener, at deres barn har brug for hjælp, men at det næsten lige så hyppigt er forældrene selv, der har uopfyldte behov. (2) At det i mange sager er forældrene, der har henvendt sig om behov, men at indsatsen er rettet mod børnene, hvorfor der opstår tvivl om, hvem der er klienten og hvis behov, der skal opfyldes. Og (3) at forældrene – som et af de klareste fund – døjer med fysisk og psykisk sygdom: ”... som igjen bidrar til dårligere evne til å forsørge seg selv og legge livet til rette for sine barn med den komsurvevnen og ressurstilegnelsen som regnes som nødvendig for å skape en god nok barndom i dag.” (Marthinson & Lichtwarck 2013, 67).

Kojan Heggem (2013) skriver på baggrund af 715 forældreinterviews i et survey, registerdata og gruppeinterviews med 16 sagsbehandlere i Norge, at mange familier fra de lave klasser ønsker kontakt med børneforsorgen (barnevernet), fordi der tildeles mange foranstaltninger, som har til for-

mål at modvirke social ulighed. Børneforsorgen dækker materielle behov i de lave klasser, ifølge Kojan Heggem (2013).

Sammenfatning

Kvantitative og kvalitative undersøgelser i UK og Norden viser, at børneforsorgen ikke anser fattigdom i sig selv for at være omsorgssvigt. Fattigdom tilskrives overvejende forældres omsorgsevne af børneforsorgen. Få undersøgelser i USA viser, at sagsbehandlere ser en sammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt. Andre undersøgelser viser, at sagsbehandlere ikke ser en sammenhæng. I et komparativt nordisk studie af børneforsorgen i UK og Sverige fremgår det, at sagsbehandlere i UK lægger større vægt på indkomstulighed og fattigdom i deres vurderinger end i Sverige, hvor sagsbehandlere lægger vægt på misbrug og kriminalitet. Sagsbehandlere i UK opfatter sig selv som stigmatiserende over for familierne, mens det ikke er tilfældet i Sverige.

Nordiske studier viser, at børneforsorgen ikke forebygger fattigdom som udtryk for omsorgssvigt, men et studie viser dog, at familier påskønner børneforsorgen for også at dække materielle behov. Et nordisk studie viser, at rundhåndede økonomiske ydelser forebygger anbringelser.

Kvalitative studier i Norden viser, at sagsbehandlere tilsidesætter betydningen af økonomiske ressourcer til fordel for vurderinger af forældres afvigende adfærd, socialt og kulturelt, når de vurderer forældres forældredreghed. Forældre bedømmes som henholdsvis værdigt og uværdigt trængende. Når forsørgelse af børn henvises til deres forældre, familiariseres børns forsørgelse. Socialforvaltningen inddrager ikke børn i spørgsmål om deres og familiens økonomiske forhold.

Forældre selv lægger gennemgående vægt på betydningen af deres knappe økonomi. Nogle kvalitative undersøgelser i Norden viser, at når forældre lægger vægt på betydningen af deres økonomi, opfatter sagsbehandlere deres fokus på økonomi som et tegn på manglende omsorgsevne. Nogle sagsbehandlere lærer at tilpasse sig det paradoks, at familierne skal klare

sig for lavere forsørgelsesydelse og samtidig lever i et forbrugersamfund. Et studie beskriver fattigdommen i børneforsorgen som 'elefanten i stuen', dvs. som et dominerende tema, som børneforsorgen forbigår som unævneligt.

Kvalitative nordiske undersøgelser viser, at børn ikke inddrages af socialforvaltningen i spørgsmål om økonomisk bistand. De gøres tavst afhængige af forældrenes moral og prioriteringer. Derved sker der en familiarisering af børns forsørgelse, fordi de er henvist til forældrene. Et studie viser desuden, at børn og forældre ikke umiddelbart taler om deres fattigdomsproblem.

De omtalte undersøgelser bygger både på kvantitative og kvalitative data.

Resultater fra forskningsoversigten

Der er betydelige forbehold for at overføre forskningsresultater fra især US og UK til Skandinavien, herunder DK. Der er desuden flere metodologiske overvejelser, som fx forskellen på grundlaget for henholdsvis kvantitativ og kvalitativ empiri, der burde inddrages, hvis formålet var at sammenfatte sikker viden. Et stort antal referencer er desuden uklare i deres fremstilling af egen metodisk fremgangsmåde, ligesom at de referencer, der henviser til sekundær empiri, er kendetegnede ved end ikke at omtale disse sekundære undersøgelser metodiske forudsætninger.

Med disse forbehold viser forskningsoversigten, på tværs af de omtalte undersøgelser, følgende væsentlige resultater, idet der skelnes imellem nordiske og ikke-nordiske undersøgelser.

- a) **Fattigdom er ikke en kausal årsag til, men en risikofaktor for omsorgssvigt.** Når omsorgssvigt undersøges som en konsekvens af fattigdom, viser mange kvantitative undersøgelser, at der er en korrelation mellem fattigdom og omsorgssvigt. Undersøgelser i USA

og i Norden kan ikke vise en årsagssammenhæng. Eksperimentelle, kvantitative studier i USA, hvor forsørgelsesindkomster i en periode sættes henholdsvis op og ned i forhold til en kontrolgruppe, viser en proportional sammenhæng mellem indkomst og risiko for omsorgssvigt. Et nordisk studie viser, at rundhændede økonomiske ydelser forebygger anbringelser.

Fattigdom øger risikoen for omsorgssvigt. Fattigdom forklarer ikke omsorgssvigt. For selvom hovedparten af børn i børneforsorgen er fattige, viser en undersøgelse i USA, at børnene er klienter i børneforsorgen, fordi de har et omsorgsproblem, og ikke fordi de er fattige.

b) Børn beskriver sammenhænge mellem omsorgssvigt og afsavn.

Få kvalitative undersøgelser af børns subjektive erfaringer og opfattelser viser sammenhænge mellem materielle, sociale og uddannelsesmæssige afsavn og omsorgssvigt. I en kvalitativ undersøgelse i UK forklarer unge deres materielle og sociale afsavn som udtryk for omsorgssvigt. I en kvalitativ undersøgelse i Norden fremgår det, at børn i børneforsorgen taler familiens status op og lyver om familiens pengeknaphed. I et longitudinelt, kvalitativt studie i Norden anser anbragte børn sig for at være normale i materiel og i social forstand, når de sammenligner sig med de samme forhold i deres hjem.

c) Risiko for forældres stress og depression, med eventuelle konsekvenser for deres omsorgssvigt, forklares dels som en følge af fattigdom alene, dels som en følge af fattigdom som en af flere belastningsfaktorer. Der foreligger få kvantitative og kvalitative undersøgelser af forældres medierende betydning for at forebygge omsorgssvigt, når familien er fattig. Risikoen for omsorgssvigt som følge af fattigdom er sandsynligvis afhængig af forældres håndtering af fattigdom og tilhørende mulige stressorer, men resultater fra kvantitative og kvalitative undersøgelser viser modsætningsfuldt, at risiko for stress og depression på den ene side kan henføres til fat-

tigdom alene, og alternativt at fattigdom indgår som en af flere belastningsfaktorer, der øger risikoen for stress. I en kvalitativ canadisk undersøgelse forklarer forældre deres utilstrækkelige forældreskab og psykiske vanskeligheder med deres knappe økonomi som primær årsag. Desuden har de få forventninger til socialforvaltningen.

Desuden nævner et studie, at konsekvenser af forældres voksenalv uafhængig af barnet, barnets ekso-system, kan påvirke forældres omsorgsevne.

d) **Børneforsorgen vurderer hjemmeboende børns fattigdom som en følge af forældres omsorgssvigt.** Kvantitative og kvalitative undersøgelser i UK og Norden viser, at børneforsorgen ikke anser fattigdom for i sig selv for at være en form for omsorgssvigt. Få undersøgelser i USA viser, at sagsbehandlere ser en sammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt. I et komparativt nordisk studie af børneforsorgen i UK og Sverige fremgår det, at sagsbehandlere i UK lægger større vægt på indkomstulighed og fattigdom i deres vurderinger end i Sverige, hvor sagsbehandlere lægger vægt på misbrug og kriminalitet. Sagsbehandlere i UK opfatter sig selv som stigmatiserende over for familierne, mens det ikke er tilfældet i Sverige. Sagsbehandlere i UK taler med børn i større omfang end i Sverige.

En kvalitativ undersøgelse i Norden viser, at rundhåndet økonomisk hjælp til familier forebygger anbringelser. Det fremgår ikke om hjælpen er enkeltydelser eller ekstra forsørgelse.

Kvalitative studier i Norden viser, at sagsbehandlere tilsidesætter betydningen af økonomiske ressourcer til fordel for vurderinger af forældres afvigende adfærd, socialt og kulturelt, når de vurderer forældres forældreghed. Forældre bedømmes som henholdsvis værdigt og uværdigt trængende. Når forsørgelse af børn henvises til deres forældre, familiariseres børns forsørgelse. Socialforvaltningen inddrager ikke børn i spørgsmål om deres og familiens økonomiske forhold. Et

studie viser desuden, at børn og forældre ikke umiddelbart taler om deres fattigdomsproblem.

Kvalitative undersøgelser i Norden viser, at når forældre lægger vægt på betydningen af deres økonomi, opfattes deres fokus på økonomi som et tegn på manglende omsorgsevne. Nogle sagsbehandlere lærer at tilpasse sig det paradoks, at familierne skal klare sig for meget lave forsørgelsesydelse og samtidig lever i et forbrugersamfund.

Kapitel 5: Case som metode og projektets oprindelige design

Case studiets metodologiske fordel er adgangen til at opnå validitet og analytisk generalisering. Flyvbjerg (2001) argumenterer for, at et case studie skaber en gyldighed, der overgår gyldigheden af mange analyser på et kvantitativt datamateriale. Kvantitative studier viser en korrelation mellem fattigdom og omsorgssvigt. Disse studier kan hverken vise under hvilke nærmere omstændigheder, eller hvordan fattigdom dynamisk spiller sammen med omsorgssvigt, når det er tilfældet. Derfor er kvalitative studier en forudsætning for at komme tættere på samspillets dynamik. Det empiriske grundlag for denne rapport er 15 case studier samt observationer på børnefamilieafdelinger og både individuelle og gruppeinterviews, der supplerer de 15 cases. Empirien består af 61 kvalitative interviews og observationer. De 15 case studier har medført en dyb, varieret og valid indsigt i børnefamiliers indre og udadvendte relationelle og sociale dynamik, der kombineres med børneforsorgens problemforståelse og indsats i samme familier. De hermed skabte empiriske fund lægges således til grund for analytisk generalisering. Den redundans eller 'mæthed', der af Brinkmann & Kvale (2015; Neergaard 2001) gøres til kriterium for, hvornår variationen i kvalitative studier er udtømt, er efter mit skøn indfriet af forældre og professionelle i børneforsorgen. Interviews af børn har været overraskende vellykkede, da de fleste af børnene udviste stor tillid. Dog anbefales børns subjektive erfaringer for og syn på sammenhænge mellem fattigdom og omsorgssvigt yderligere belyst.

Case studiet som metode

Formålet er at belyse børnefamilieafdelingens sociale arbejde ud fra børns og forældres perspektiv. Når formålet er at analysere sammenhængen mellem to uklart definerede og samtidig politisk kontroversielle fænomener, fattigdom og omsorgssvigt, er det som forsker muligt at vælge teoretisk utvetydige definitioner som et deduktivt afsæt for frembringelse af empiri, eller som her at vælge en abduktiv fremgangsmåde. Abduktiv frembringelse af viden indebærer et processuelt og dialektisk samspil

mellem empiri og teori. Denne tilgang er valgt, fordi det er undersøgelsens erkendelsesinteresse, at informanterne også bidrager til definition af de centrale begreber. Ifølge Bourdieu er hans begreber ikke endeligt definerede, men snarere redskaber for empiriske undersøgelser. De er åbne for nye eller nuancerende definitioner. Begrebet 'basal fattigdom' er et eksempel herpå.

I dette projekt spørges informanter fx om, hvad de subjektivt forbinder med fattigdom, og i dialogen med informanten medtænker og afprøver forskeren teoretiske begreber på informantens subjektive definitioner. Både empirisk og analytisk er børnefamiliers og professionelles subjektive opfattelser dominerende, idet henholdsvis familiers og børneforsorgens felter inddrages i analysen.

Konteksten for aktørernes subjektivitet er dels børneforsorgen og dels familien som institutioner eller felter. Daginstitutioner og skoler er ligeledes meget betydningsfulde for især børns hverdagsliv. De nævnte kontekster er ikke genstand for en selvstændig analyse i dette projekt og indgår blot via sekundære kilder og teorier. Analysen er hovedsagelig deskriptiv for at give især børn og forældre adgang til, uden videre teoretisk fortolkning, at berette om deres vilkår og opfattelser.

Konteksten er bl.a., at familierne er klienter i børnefamilieafdelinger. Ifølge et nordamerikansk studie er flertallet af fattige familier ikke genstand for børneforsorgens intervention (Thomlison 2004). Hvis det samme – også i mindre omfang end i USA - gælder i Danmark, begrænses case studiets validitet til viden om sammenhængen mellem fattigdom og omsorgssvigt, når børnefamilier er klienter i forvaltninger.

Forbehold for analyseresultater

En bias er projektets positionering af kommunale sagsbehandlere som gate-keepers og eksperter på hvilke familier, der kan være relevante for undersøgelsen (Neergaard 2001). Sagsbehandlere har henvendt sig til de af dem udvalgte familier. Derved bliver de nøgleinformanter for projek-

tet. Som følge heraf er det en bias, at de deltagende familier er samarbejdsvillige med forvaltningen. Manglende samarbejdsvilje med børnefamilieafdelinger kan skyldes familiers skamfølelse over at være fattige, og det kan skyldes børnefamilieafdelingers manglende forståelse for og forebyggelse af fattigdomsproblemer. Det kan indebære, at projektet måske forbigår de familier, hvor fattigdom og omsorgssvigt mest tydeligt spiller sammen. De materielt dårligst stillede familier indgår sandsynligvis ikke i denne undersøgelse. Det er desuden en bias, at de deltagende familier indgår i et magtforhold, hvor de som klienter er afhængige af kommuners vurderinger og afgørelser. Deres udsagn kan være begrænset af dette magtforhold. En tredje bias består i, at de deltagende børn er selekteret af både sagsbehandlere og forældre og først i tredje instans af dem selv. Det begrænser børns selvvalgte deltagelse og et børneperspektiv.

Børneforsorgens forståelse og indsats for familier, der både er udsat for fattigdom og omsorgssvigt, analyseres ved at sammenholde børn og forældres opfattelse af deres situation og desuden deres opfattelse af kommunale børnefamilieafdelingers forståelse og indsats. I Børneforsorgens felt funderes kategoriseringen af børnefamilier, der udredes og interverneres for, i magtrelationer, der binder børnefamilierne til en potentiel afmagt over for, at deres børn måske anbringes.

I nogle af projektets cases påskønner børn og forældre anbringelser og kommunens forebyggende indsats. I nogle tilfælde henvender børn og forældre sig selv til kommunen. I dette forskningsprojekt indgår familier med hjemmeboende børn. Som det fremgår af de fire case analyser har ét hjemmeboende barn dog erfaring for at være anbragt og frygter for igen at blive anbragt, ligesom en forælder både har børn, der er anbragt, og børn, hun frygter for også skal anbringes. Selvom forskningsprojektet fokuserer på hjemmeboende børn, forekommer anbringelser i familierne. Børn og forældre, lige så vel som sagsbehandlere og andre professionelle, som er tilknyttet familierne, kan have hver deres interesser i at fremstille deres situation og deres opfattelser. Det er et vigtigt forbehold for case analysernes udsagnskraft, at medtænke, at case analyserne hovedsageligt

beror på subjektive udsagn. Case analyserne bygger på en sammenholdelse af subjektive udsagn. De subjektive udsagn har inden for nogle temaer kunnet føre til overensstemmende forståelser. Men de subjektive udsagn fører lige så vel til modsigelsesfulde forståelser af temaer, både hos den samme person og på tværs af de involverede personer.

I meget begrænset omfang er journalmateriale inddraget, idet journaler kun er gennemlæst for eventuelle informationer om familiens rådighedsbeløb og for vurderinger af konsekvenser af familiens rådighedsbeløb.

Pragmatiske valg af klientfamilier og kriterier for valg af kritiske cases

I dette projekt er cases udvalgt, så de pragmatisk omfatter begge fænomener, fattigdom og omsorgssvigt. Kriterier for børnefamiliers fattigdom er således overladt til børnefamilieafdelingens skøn. Omsorgssvigt er defineret som børnefamilier, der i forlængelse af en børnefaglig undersøgelse modtager foranstaltninger fra kommunen. Omsorgssvigt er afgrænset fra overgreb, fx vold og seksuelt misbrug, og er afgrænset fra børnefamilier med belastninger som fx omfattende misbrug, alvorlig psykisk sygdom eller vidtgående handicap. Omfattende misbrug skaber i sig selv fattigdom og spiller, ligesom fx alvorlig psykisk sygdom og vidtgående handicap, en så dominerende rolle for familier, at muligheden for at fortolke fattigdoms dynamiske samspil med omsorgssvigt er vurderet til at ville blive overskygget af fx sådanne belastninger.

Multiple case studier kan via variation og dybde føre til en rigdom af informationer om konkrete familier i bestemte kontekster (Thomas 2011). De 15 cases er kritiske cases. En kritisk case er metodisk kendetegnet ved at skabe information, der kan begrunde logiske slutninger, dvs. 'Hvis dette (ikke) gælder i dette tilfælde, så gælder det i alle (ingen) tilfælde' (Flyvbjerg 2001, 96). Hvorvidt denne analytiske generalisering er mulig, må afhænge af, hvad case analyserne viser.

Det oprindelige design og dets implementering

Som det fremgår af kapitel 3, Problemformulering og teori, er data skabt i tre ud af landets 25 indkomstfattigste kommuner, dvs. kommuner, hvor beboernes samlede indkomstgrundlag er relativt mindre i forhold til alle kommuner. Resultaterne viser ikke et billede af hele Danmark, men af problemstillingen som den erfares i de kommuner, hvor indkomstfattigdom er relativt mest udbredt.

Familierne skulle have følgende karakteristika:

- Forældre skal være over 30 år for at være fri af Kontanthjælpsreformen pr. 1.1. 2014. Forældre skal desuden være forsørget af kontanthjælp eller af en lavere ydelse i tre år eller mere. Dvs. som langtidsmodtagere af kontanthjælp mv.

- Børn skal være hjemmeboende og omfattet af en børnefaglig undersøgelse samt af en efterfølgende foranstaltning. Børn skal være fra 10-17 år for at være tilgængelige for et interview ved en for dem fremmed person, og for at de er modne nok til at kunne sige fra over for uønskede spørgsmål. (Yngre børn vil kunne indfri samme vilkår, hvorfor aldersgrænsen er udtryk for et valg.)

Da projektets ovennævnte objektive kriterier for forsørgelsesgrundlag i opstarten af empirifrembringelsen blev fortolket som 'nogen med økonomi', blev det objektive kriterium erstattet med et subjektivt. Sagsbehandlere blev bedt om at vælge familier, hvor den enkelte sagsbehandler anså familien for at være berørt af fattigdom. Det skete for at kunne undersøge, hvordan fattigdom blev forstået og forebygget i indsatsen, når sagsbehandlerne selv vurderede, at familien var fattig. Sagsbehandlernes definition af fattigdom var underordnet. I de tre cases, som er udvalgt til analyse, indfrier både forældre og børn de oprindelige kriterier.

Sagsbehandlere i de tre kommuner havde – på nær for én families vedkommende - ikke tilstrækkelige oplysninger om husstandsindkomster til

at kunne afgøre, om familierne var omfattet af foreliggende fattigdomsgrænser. Kommuner fastsætter vejledende rådighedsbeløb, der kunne opfattes som en kommunal fattigdomsgrænse. De anvendes (vejledende) til at bedømme, om en familie er berettiget til enkeltudgifter. Rådighedsbeløbet er forskelligt fra kommune til kommune og er omtalt i hver case analyse. Ud af de sagsbehandlere, der indgår i denne undersøgelse, kendte få til kommunens rådighedsbeløb.

Familierne er fundet via tre kommuners børnefamilieafdelinger, specifikt via sagsbehandlere, der af afdelingsledere eller faglige konsulenter er blevet bedt om at bidrage til projektet. Familierne kunne alternativt være fundet via fx private organisationer som fx Dansk Folkehjælp, men da undersøgelsen er afhængig af den til familien knyttede sagsbehandlers medvirken, valgtes det at opnå familiernes deltagelse via tre kommuner. Kontakt er etableret med tidligere deltagere fra Børn og unge-diplomuddannelsen på PH Metropolit i København ud fra forventninger om deres medvirken.

De kommunale sagsbehandlers faglige vurderinger er analyseret ud fra børnefamiliernes perspektiv, dvs. ud fra, hvordan familien ser på problemstillingen, og på hvordan børnefamilieafdelingen har intervenseret. Forskningsprojektet tilstræber at anlægge et børneperspektiv, dvs. give de berørte børn stemme i og styring af analysen. Det er lykkedes i begrænset omfang, fordi knap hver tredje barn ikke ønskede at lade sig interviewe. Enten efter eget ønske eller som følge af forældres valg. Desuden var de fleste af de interviewede børn fæmælte om problemstillingen. I tre af de udvalgte cases i analysen indgår interviews af børn.

Indsamling af empiri forstås som en empiri- eller dataskabelse, fordi både problemstillingen og selve interviewene er styrende for de udsagn, der skabes. Problemstillingen afgrænser interviewets tema og dermed informanternes refleksioner, der kun angår et udsnit af deres liv og hverdag. De er meget andet end fattige og klienter, ligesom de professionelle også er andet. Interviewet er i sig selv skabende i den forstand, at spørgsmål

og svar er en reflektiv proces, der både for forsker og informant indebærer nye tanker i selve interviewforløbet (Brinkmann & Kvale 2015). På denne baggrund benyttes ordet skabelse om dataindsamling.

I udgangspunktet var projektets undersøgelsesdesign formuleret i syv punkter:

- a) Udarbejdelse af en forskningsoversigt
- b) De socialpolitiske og organisatoriske rammer for børnefamilieafdelingens indsats
- c) Individuelle interviews af sagsbehandlere og læsning af journalmateriale
- d) Deltagende observation i børnefamilieafdelinger
- e) Individuelle interviews af børn og deres pårørende
- f) En spørgeskemaundersøgelse blandt sagsbehandlere i de 25 fattigste og 25 rigeste kommuner
- g) En registerbaseret analyse af data fra Danmarks Statistik

Nedenfor begrundes de syv undersøgelsesdimensioner, idet den konkrete udmøntning af disse inddrages, hvorved de valg, der danner grundlag for denne rapport, angives. Dette med henblik på en udfoldelse af projektets bærende metodologi. Guides for interview og observation ses i kapitel 9, Bilag.

Forskningsoversigten

Forskningsoversigten omfatter perioden 2000-2014 (i begrænset omfang første halvdel af 2015, idet oversigten afsluttedes august d.å.), og oversigten var igangsat forud for projektet med henblik på at skabe et videnskabeligt afsæt for at fokusere på under- eller ikke-belyste aspekter af sammenhængen mellem fattigdom og omsorgssvigt. Forskningsoversigten blev ikke afsluttet inden empiriindsamlingen og blev udviklet i dialog med skabelsen af projektets empiri, se uddybning heraf i kapitel 5. Forskningsoversigten viser, at der findes relativt få kvalitative studier af det dynamiske samspil mellem fattigdom og omsorgssvigt, som det erfares og forstås af udsatte børnefamilier.

Videnskabelige studier af børneperspektiver, dvs. børn og unges opfattelse af sammenhængen mellem fattigdom og omsorgssvigt, er påfaldende få. Forskning i sammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt har, på nær et fåtal af studier, ikke haft øje for børneperspektiver. Uanset årsager knyttet til den akademiske verden, er det paradoksalt, at et børneperspektiv, der internationalt blev fastslået i FN's Børnekonventionen fra 1989, er særdeles underbelyst i både kvantitativ og kvalitativ forskning af sammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt. På denne baggrund er dette projekt særlig relevant.

De socialpolitiske og organisatoriske rammer for børnefamilieafdelingens indsats

Ved formuleringen af projektets design syntes det indlysende at belyse de politiske og organisatoriske rammer for børnefamilieafdelingernes sociale arbejde. Socialpolitik og den kommunale organisering heraf har indlysende stor betydning for, hvordan sagsbehandlere forstår problemstillingen i dette projekt. Som det vil fremgå af case analyserne, indgår disse rammer, men de er ikke i fokus.

Denne rapport indeholder et kapitel 3, Familie- og socialpolitik, der fortrinsvis og meget kortfattet redegør for det politiske og juridiske grundlag for børnefamilieafdelingens indsats. Den organisatoriske ramme er stort set forbigået i præsentationen af projektets problemstilling. Når det, til trods for design, er valgt at belyse problemstillingen ud fra, hvordan henholdsvis børnefamilier og professionelle forstår og handler, skyldes det, at interviewene viste sig at åbne op for så righoldige og mangesidige opfattelser og handlestrategier, at alene analysen af informanternes bidrag syntes rigelige.

Fraværet af en organisationsanalyse i hver kommune og i forlængelse af at Kommunalreformen fra 2007 strider imod det teoretiske perspektiv for analysen. Bourdieu taler for, at videnskab om praksis både inddrager et subjektivt og objektivt analysegrundlag, aktørers subjektive opfattelser kan ikke stå alene, men må forbindes til givne vilkår for subjektivitet, dvs. vilkår som fx socialpolitik, organisation og lokalsamfund. Når en

selvstændig analyse af de strukturelle vilkår for det sociale arbejde og børnefamiliernes opfattelser er forsømt, skyldes det, at adgang til andres analyser af disse rammer for det sociale arbejde i Danmark er righoldig. Det er således valgt at henvise til andres analyser af socialpolitik og organisation, hvorved Bourdieus krav til videnskabelig viden tilgodeses, om end i en begrænset form.

Individuelle interviews af sagsbehandlere og læsning af journalmateriale

I overensstemmelse med design er sagsbehandlere interviewet individuelt. De er kronologisk interviewet efter interview af forældre, som har været de informanter, der blev interviewet som de første. Det var ikke forudset i design, at de interviewede sagsbehandlere var knyttet til flere af de børnefamilier, som bidrager. Det kunne befordre en mere nuanceret analyse af sagsbehandlernes vurderinger og indsats at sammenligne deres opfattelser af de forskellige familier i analysen. Imidlertid er denne dimension ikke udfoldet i analysen, fordi de fire valgte cases omfatter fire forskellige sagsbehandlere.

I det oprindelige design fremgik det, at udvalget af sagsbehandlere skulle være betinget af, at de var sagsbehandlere for de børnefamilier, som skulle indgå i undersøgelsen. Herved var case studie metoden indirekte angivet, men metoden blev først nærmere præciseret og styrende for dataindsamlingen i processen for frembringelse af empirien. Antallet af cases er fastsat ud fra det antal, der skønnedes at give tilstrækkelig variation og desuden tilstrækkeligt vellykkede cases, dvs. cases, hvor de ønskede informanter deltog og bidrog. Desuden skulle cases indeholde indsats, der angik familierelationer og ikke alene angik bevillinger som fx til efterskoleophold. Denne afgrænsning blev indfriet.

Som supplement til sagsbehandlernes refleksioner i interviews gennemgås journalmaterialet (efter forældres skriftlige samtykke) for eventuelle oplysninger og vurderinger af klientfamiliens materielle ressourcer og ind-

komstforhold. Vi kiggede særligt efter for vurderinger af konsekvenser af fattigdom eller lav indkomst.

Sagsbehandlere har nok egne opfattelser og kan have synspunkter, der ikke deles af hovedparten af deres kolleger og afspejler kommunens formulerede børnepolitik. Alligevel antages det, at deres udsagn i stort omfang afspejler en kollektiv proces. Således er de fleste børnefamiliesager drøftet i børnefamilieafdelingens teams forud for igangsættelse af en børnefaglig undersøgelse og forud for beslutning om foranstaltninger. Teams består typisk af kolleger samt af enten en leder eller af en faglig konsulent, hvorved praksis bliver kommunal og ikke individuel. Endvidere optræder sagsbehandlere som myndighedspersoner på kommunens og ikke på egne vegne. Af de fleste klientfamiliers journalmateriale fremgår det desuden, at flere sagsbehandlere efter hinanden har haft børnefamilien som klient, hvilket også taler for hovedsagelig at anskue den aktuelle sagsbehandler som repræsentant for kommunen. Børnefamilier er typisk genstand for flere sagsbehandlers successive vurderinger og indsats, hvorfor det fra deres perspektiv er kommunen, de er klienter hos.

Deltagende observation i børnefamilieafdelinger

Intentionen med observation var dels at supplere interviews af sagsbehandlere med observationer af samtaler i sagsbehandlers teams, dels at observere sagsbehandlers praksis i mødet med nye klienter. Formålet var at supplere interviewudsagn om praksis med observationer af praksis som proces.

For sagsbehandlers vedkommende var formålet at lytte til, hvordan de - til forskel fra i et interview - deltog i drøftelser af konkrete børnefamiliesager. I hver af de tre kommuner observeredes mindst to møder. Møderne omhandlede andre børnefamilier end de familier, som indgår i case studierne. Formålet var at få indblik i den kollektive proces bag de enkelte sagsbehandlers udsagn om de interviewede familier, hvorved en organisationsanalyse kunne tilføjes et aspekt om børnesyn i praksis, herunder eventuelle opfattelser, der ikke fremgik af organisationens of-

ficielle børnesyn. Da en selvstændig organisationsanalyse blev fravalgt, er udbyttet af team møde observationer kun i meget begrænset omfang afrapporteret.

I observationer af samtaler med klienter, som kun blev udført tre gange og med deltagelse af to forskellige sagsbehandlere i to af de tre kommuner, deltog børnefamilier og sagsbehandlere, som i øvrigt ikke blev interviewet til projektet. Formålet var at observere, hvorvidt børnefamiliens indkomst eller fattigdom blev inddraget i samtalerne.

Deltagende observationer af familiernes hverdag med fokus på problemstillingen havde tilsvarende optimeret udbyttet af dataskabelsen. Sådanne observationer blev også fravalgt allerede i design, fordi sådanne observationer vurderedes at forudsætte en større tillid fra børnefamiliernes vedkommende end den tillid eller imødekommenhed, et interview kræver. Skabelsen af en tilstrækkelig tillid hos børnefamilierne, til at de ville godtage en forskers tilstedeværelse i deres familieliv, blev vurderet for usandsynlig inden for de tids- og ressourcemæssige rammer, projektet havde til rådighed. Det blev i design prioriteret at udføre fem case studier i hver kommune, og det betød, at deltagende observation i hver af de 15 familier ikke var realiserbart. Sådanne observationer kunne i fremtidige studier udgøre et stort potentiale for at få dybere indsigt i projektets problemstilling.

Individuelle interviews af børn og af deres pårørende

I design var hensigten at interviewe forældre først, for at casen kunne åbnes ud fra børnefamiliens perspektiv. Det står umiddelbart i modsætning til ønsket om at anlægge et børneperspektiv. Valget af forældre som første informant var imidlertid begrundet i antagelsen om, at tilliden til forskeren, som især kunne opnås via interviewet, var en forudsætning for, at forældre ville tillade interview af deres børn, og at børnene ville være tillidsfulde i interviewene.

I ni ud af 15 cases opnåedes interview med børn.

Ud over indsigt i forældres erfaringer og opfattelser, var det praktiske formål, at få deres samtykke til at interviewe deres barn, deres sagsbehandler og evt. professionelle, som bidrog til indsatsen. Desuden skulle forældre give samtykke til indsigt i journalmaterialet. Da sagsbehandlere forud havde udvalgt børnefamilierne og bedt om deres deltagelse, kunne samarbejde om adgang til andre aktører og journalmateriale forventes. Da det kun var forældre og ikke deres børn, der havde givet tilsagn om at deltage, synes det forventeligt, at godt hvert tredje barn ikke deltog. Samtykke til indsigt i journalmateriale og interviews med de professionelle blev givet i samtlige cases.

I alle cases er forældreinformanterne, som bliver interviewet, hovedsageligt enlige mødre og desuden to enlige fædre. Kun i en case er begge forældre interviewet samtidig. Interviews af forældre fandt sted i deres bolig, interviews af børn eller unge fandt hovedsagelig sted på deres værelse i boligen og i to tilfælde under en fælles spadseretur. Udbyttet af interviews med børn var meget forskelligt i den forstand, at flere børn havde svært ved at deltage i et interview under de givne betingelser.

I undersøgelsesprocessen blev de individuelle interviews af børn suppleret med fokusgruppinterviews af børn. De fandt sted i to af de tre kommuner. Fund herfra er medtaget i begrænset omfang.

En spørgeskemaundersøgelse blandt sagsbehandlere i de 25 fattigste og 25 rigeste kommuner

Design anførte en sammenligning af kommuners vurderinger og indsats i henholdsvis indkomstfattige og -rige kommuner, hvilket skulle tilføre et ekstra perspektiv på undersøgelsen. Det var antaget, at kommuner kunne have forskellige opfattelser af fattigdom, fx blev det antaget, at når antallet af fattige børn i indkomstrige kommuner var mindre, kunne fattigdom være socialt mere marginaliserende end i indkomstfattige kommuner. Spørgeskemaundersøgelsen blev fravalgt som følge af tilvalgt af case studier. Overvejelser om et survey målrettet sagsbehand-

lere i de 25 indkomstfattigste kommuner blev opgivet med henvisning til, at svar i spørgeskemaer ikke ville kunne berige de 15 cases yderligere.

En registerbaseret analyse af data fra Danmarks Statistik

Datatilsynet gav tilladelse til en registerbaseret undersøgelse, der i det oprindelige design skulle afdække en eventuel sammenhæng mellem lav husstandsindkomst og visitation til forebyggende foranstaltninger, efter § 52.3.1-6,8-10, samt afdække hvilke husstandsindkomster, der modtog direkte økonomisk støtte efter 52a stk. 1 og 2 i Serviceloven (SEL). En ligefrem proportionel korrelation forventedes at kunne indikere, at økonomisk støtte efter disse paragraffer i et vist omfang kompenserede for indkomstfattigdom. Den registerbaserede analyse, som var en del af projektets oprindelige design, måtte opgives, da Danmarks Statistik ikke havde registerbaserede oplysninger heraf.

Det har været forsøgt at finde indikatorer for indirekte indkomstkompensation via tilgængelige statistikker i Statistikbanken (2015), der ikke er registerbaserede. Da kontonumre for kommuners foranstaltninger og budgetter ændres med korte tidsintervaller, og da de ved disse ændringer tillægges og fratages forskellige målgrupper under kontonumrene, og da Danmarks Statistik desuden kategoriserer flere foranstaltninger under samme kategori – kategorier der ikke altid modsvarer kommunernes kontonumre - har det vist sig umuligt at sige noget om indikatorer for fattigdomskompensation. Sådanne sammenhænge fremgår til gengæld af den kvalitative empiri.

Ankestyrelsen har meddelt, at kommunerne ikke har indberettet oplysninger om foranstaltninger mv. for de seneste år. Trods disse begrænsninger fremgår det af Statistikbanken (2015), at samtidig med at antallet af anbringelser er forbløffende stabilt i perioden 2006-2013 (se kapitel 4, hvor dette forhold belyses), vokser antallet af og udgifter til forebyggende foranstaltninger, jf. § 52.3.1-10 i Serviceloven, i perioden 2006-2013.

Etiske dilemmaer

Etiske dilemmaer forbundet med projektets udførelse blev tilføjet til det oprindelige design. I tilknytning til undersøgelsen og dens formidling knytter der sig en række etiske dilemmaer af både praktisk og principiel karakter. Det er en generel forudsætning for alle fremstillede data, både vedrørende informanter, journalmateriale og institutioner, at de anonymiseres i det omfang, det skønnes nødvendigt.

Særligt, hvad angår børn som informanter, skal det bemærkes, at deres medvirken forudsætter deres forældres samtykke. Det aftales med socialforvaltningerne, at de på projektets vegne fremsender forespørgsler om, hvorvidt familier ønsker at medvirke som informanter. Til de, der ønsker at deltage, udsendes der en informationsskrivelse direkte fra forskeren. I informationsskrivelsen spørges forældrene desuden, om et eller flere af deres børn over ti år kan få tilladelse til også at indgå som informanter. Informationsskrivelsen følges op med en telefonopringning, hvor der spørges til forældres og børns medvirken, og hvor der evt. aftales interview.

Børns deltagelse som informanter forudsætter også deres informerede samtykke. Barnets mulighed for både at undlade at medvirke og til lige så vel under hele forløbet af projektet at fravælge at deltage søges løbende afklaret. Nonverbale tegn vises også opmærksomhed.

Børns hverdagsliv og status som informanter er kendetegnet af en dobbelthed. De er på den ene side i stand til at udtrykke sig på egne vegne, myndigt og tilregneligt, og de er på den anden side samtidig i et vist omfang afhængige af voksne, der påtager sig ansvar for og beskytter barnet (Gulløv & Højlund, 2003). Nok opfattes det moderne, store barn (over ti år som i denne undersøgelse) i voksende grad som 'uafhængigt' af sine forældre, men som informanter i dette projekt er det afgørende, at børnene ikke bringes i en loyalitetskonflikt med deres forældre.

Det, efter min opfattelse, væsentligste dilemma knytter sig til de fattige familier med omsorgsvanskeligheder, børn såvel som voksne, som jeg ønsker at inddrage som informanter. Det er min antagelse, at mit ønske om at få børn og forældre til at fortælle mig om deres erfaringer med og opfattelse af fattigdom og omsorgssvigt i deres liv kan være krænkende, idet de ofte bruger megen energi på over for det omgivende samfund at skjule deres fattigdom og omsorgssvigt. Når det er tilfældet, er det en daglig og konstant livskamp, som forskeren/jeg intervenserer i. Forskere risikerer både at krænke pligt- og konsekvensetiske principper for henholdsvis at respektere den enkeltes integritet og for at modvirke den enkeltes individuelle og kollektive identitet (i familie og andre væsentlige fællesskaber), der begge er en forudsætning for deres fortsatte selvstændighed og frihed til at magte eget liv på de vilkår, de lever under og mestrer (Aadland 2006). Omvendt er det en mulighed, at børn og forældre med belastende livsvilkår oplever en kombination af ny forståelse af og glæde over, hvad de formår, alene i kraft af, at nogen lytter interesseret og nysgerrigt.

De spørgsmål, forskere stiller, kan have betydning for, om informanter erkender deres situation som henholdsvis selvforskyldt eller samfundsskabt. Fx viser forskning (Bunkholdt & Sandbæk 2014), at konsekvenser af forældres indkomstfattigdom kan være skam og resignation. Skam retter sig mod hele ens personlighed og ikke blot mod enkelte handlinger (Underlid 2005). Forskere skal undgå at forstærke skamfuldhed. Etisk begrundede formuleringer af spørgsmålene samt fravalg af enkelte spørgsmål blev relevant i begrænset omfang ved interview af børn.

Kommuner, sagsbehandlere og andre ansatte med tilknytning til det sociale arbejde er tilsvarende omfattet af anonymisering. Det er dog et etisk dilemma for forskere, at de direkte eller indirekte og evt. uvidende herom kan intervenere i den magt-viden-relation sagsbehandlere som underordnede ansatte, både individuelt og som gruppe, har til den socialforvaltning, de er ansat i.

Kapitel 6: Case analyser og observationer

De fire cases, som er udvalgt blandt de i alt 15 kritiske cases, er valgt, fordi de nuanceret udfolder temaer, der er gennemgående i de øvrige cases. De fire udvalgte cases indeholder desuden særlige problemstillinger, der skønnes relevante for undersøgelsens hovedtema og relevante for udviklingen af børneforsorgens praksis i kommunale børnefamilieafdelinger. De fire cases er desuden udvalgt for at tilgodese det børneperspektiv, der defineres ved at lade børn selv tale om deres følelser, tanker, erfaringer og opfattelser (Warming 2011). I tre af de fire cases indgår dette børneperspektiv.

De udvalgte cases er cases fra alle tre deltagende kommuner.

De fire cases

- A) Den første case er udvalgt til analyse, fordi den viser, at børnefamilieafdelingen gør opfyldelsen af en søns materielt funderede behov til kriterium for faderens eventuelle omsorgssvigt. Desuden viser casen, at børnefamilieafdelingen og en tilknyttet familiebehandler ikke ser sønnens omsorgskompetencer for sin far som en potentiel ressource til at indfri det centrale behov.
- B) Den anden case er udvalgt til analyse, fordi den viser, hvordan en brors behov for særlig støtte overses i indsatsen for en søster. Børnefamilieafdelingen undervurderer familiens rådighedsbeløb og afviser, at fattigdom har betydning for søsterens relation til sin mor. Desuden viser casen, at moderen til forskel fra børnefamilieafdelingen er mere bekymret for sin søn end for sin datters sociale integration og selvopfattelse.
- C) Den tredje case er udvalgt til analyse, fordi der i forbindelse med en særlig indsats lægges vægt på at udarbejde et budget som forudsætning for at forandre moderens omsorgskompetence. Myndigheds-

sagsbehandleren anser ikke familiens fattigdom for at være et større problem, end at fattigdommen kan løses via moderens prioritering af sit rådighedsbeløb.

D) Den fjerde case er udvalgt til analyse, fordi familien er fattig som følge af en moders livslange forsørgelse af kontanthjælp. Casen viser, at børn i sådanne familier kan tilpasse sig fattigdom. Desuden er casen et eksempel på, hvordan et fattigt barn fortæller om et hverdagsliv, der ikke er præget af fattigdom, men hvor barnets selv-fremstilling beskrives som en 'afvigende virkelighedsopfattelse'.

Det er en vanskelig balance i case analyser både at tilgodese et nogenlunde helhedsbillede af familien og af det sociale arbejde og samtidig fokusere på hovedproblemstillingen. Enhver case analyse er begrænset af den empiri, det er lykkedes at skabe. Sammenhænge mellem fattigdom og omsorgssvigt er ud fra disse forudsætninger analyseret ved i stort omfang at gengive informanternes udsagn i form af citater.

Sagsbehandlere anskues som repræsentanter for kommunernes børnefamilieafdelinger. Når borgere bliver klienter i børnefamilieafdelinger, og i socialforvaltningen i øvrigt, møder de samfundets socialpolitik og lovgivning.

I børnefamilieafdelinger er der typisk flere sagsbehandlere, som har afløst hinanden i hver case, og børnefaglige undersøgelser og foranstaltninger er desuden typisk drøftet på team møder.

Analysen er disponeret ens i hver case analyse, idet børn og tilknyttede professionelle ikke bidrager som informanter i alle cases:

- Præsentation af familien og af de professionelle
- Barnets syn på egne ressourcer, på familiens dynamik og på socialforvaltningen

- Mor eller fars syn på familiens ressourcer og dynamik og på socialforvaltningen
- Børnefamilieafdelingens problemforståelse og indsats ifølge familiens sagsbehandler
- Familietilknyttede professionelles problemforståelse og indsats
- Sammenfatning af case - er der en sammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt

A) Case Kenneth - om hvordan et omsorgsproblem får lov til at vokse

Case Kenneth er valgt, fordi casen viser stor grad af overensstemmelse mellem barn, far og socialforvaltning om, at omsorg og økonomisk underskud og afmagt er sammenhængende. Til trods herfor får et omsorgsproblem i form af at sætte Kenneths værelse i stand, dvs. et både materielt og socialt behov, lov til at vokse. Børnefamilieafdelingen gør opfyldelsen af Kenneths behov for et værelse til et væsentligt kriterium for faderens omsorgskompetence. Men børnefamilieafdelingen forværrer far og søns indbyrdes relation ved ensidigt at sætte på en afmægtig far. Casen viser også store forskelle på, hvordan henholdsvis sags- og familiebehandler vurderer familien.

Kenneth er 15 år og er blevet hjemgivet for ca. et år siden fra en familiepleje, hvor han havde været i syv år. Kort fortalt er han på det tidspunkt, hvor jeg interviewer familien, ifølge sagsbehandleren Jan, 'på vippen' til igen at blive anbragt. Kenneth bor sammen med sin far, Per på 38 år, som er holdt op med at arbejde på grund af en hjerneblødning. Per er tidligere misbruger og afventer en dom for kriminalitet. Per har to døtre med en mor, som Per har mange konflikter med angående samvær. Sagsbehandler Jan har kendt familien i et år, og familiebehandler Karen har set Per i ca. ti år. Kenneth og Per bor i lejelejlighed, Per har været på kontanthjælp i seks år. Kenneth er startet i en ny skole. Familiens rådighedsbeløb er ifølge Per 6100 kr. om måneden inkl. den kvartalsvise børne- og ungedydelse. Kommunens vejledende rådighedsbeløb for en voksen og et barn er samme år 6300 kr. mens SKATs (2013) er 8630 kr. Per har gæld, som han afdrager på, men gældens størrelse kan han ikke sætte tal på. Afhængig af størrelsen af Pers afdrag på gæld skønnes familiens rådighedsbeløb til at ligge under eller tangere minimumsbudgettet. Per har haft forældremyndigheden til Kenneth siden han var to år, og Kenneth ser kun sjældent sin mor. Ud over sine halvsøstre har Kenneth også en halvstorebror. Familiebehandleren, Karen, har 20 timer om måneden til at understøtte relationen mellem Kenneth og Per, og hun fungerer aktuelt i højere grad som hjemmevejleder med henblik på, at

Per kan få ro på sin hverdag (herunder dæmpe et heftigt temperament), holde sine mange aftaler og få styr på sin økonomi. Først er Per interviewet (to gange), herefter Kenneth, siden Karen og Jan. Journalmaterialet indeholder oplysninger om familiens økonomi, som det vil fremgå af analysen.

Kenneths afsavn, opfattelse af sin far og af fattigdom

Kenneth fortæller, at han er startet i en ny skole og er faldet godt til med kammerater og lærere. Han får høje karakterer i skolen. Kenneth har også venner i kvarteret. Han vil uddanne sig til at arbejde med kriminelle efter gymnasiet.

Kenneth påskønner den måde, Per er far på, men er også bekymret for sin far: *"Han er sjov, mine venner synes, det er fedt, og han vil gerne spille fodbold med dem... han er helt vild ung."* Kenneth har vænnet sig til Pers raseriudbrud og siger, at det handler om Pers konflikter ang. hans to døtre: *"Jeg bliver selvfølgelig ked af det, for jeg kan se, at det er svært for ham... og når jeg også bekymrer mig, får jeg jo på en måde også problemer."* Kenneth tænker, at det vigtigste, der kunne forbedre Pers situation, ville være at få et arbejde: *"For så ved jeg, at han laver noget, og at han tjener sine egne penge, sådan som han gerne vil."* Men det er ikke ligetil: *"Han kan jo ikke få et arbejde, når han skal til alle de møder, og alt det han også skal til,"* siger Kenneth. Han viser sin far nuanceret omsorg og sammenkæder Pers vanskeligheder med sine egne bekymringer.

Kenneth fortæller om både Pers og egne afsavn som følge af familieøkonomien. Han tror, Per har ca. 300 kr. om ugen til at købe mad mv. Om Pers og sine egne afsavn siger han: *"Penge til mad, penge til møbler, jeg skulle have lavet et nyt værelse... Penge til køkken, og jeg har også lagt mærke til, at han ikke selv har fået noget nyt tøj eller brugt penge på sig selv."* Det påvirker Per, ifølge Kenneth: *"Jeg tror, han føler sig svag, bare sådan træt og ikke orker så meget."*

Der var også en periode, hvor der næsten ikke var nogen penge, ifølge Kenneth: *"Jeg kunne mærke det på ham... det er svært at forklare... Jeg fik nok at spise, men det var ikke normalt... Det føltes bare ikke rigtigt, sådan at komme hjem hver dag, og man kigger i køleskabet, og så har man kun mælk og rugbrød og et stykke pålæg."* I de sidste 3-4 måneder har Kenneth ikke kunnet købe tøj: *"Lige nu kan jeg slet ikke gøre noget som helst, og nærmest ikke komme ud med mine venner."*

Kenneth har mange ressourcer, han har selv taget initiativ til at blive hjemgivet, og han har en far, han er stolt af. Han har fremtidsplaner for sig selv. Han vil være socialarbejder. Han har social og kulturel kapital i form af venner og skoleresultater. Kenneth opfatter ikke sig selv som fattig: *"Nej, overhovedet ikke. Så skal man for det første slet ikke have nogen penge og for det andet lave noget kriminelt for at få penge."* Kenneths omsorg for Per og hans refleksioner over Pers situation er en potentiel ressource for indsatsen.

Kenneths omsorg for Per og egen afmagt

Kenneth fortæller, at han har lånt sin far penge, som han ikke har fået igen: *"Dem behøver han ikke at give mig tilbage, når han nu forsørger mig."* Kenneth er bekymret for, om der er penge nok til mad mv. til hele måneden: *"Det tænker jeg sådan meget på... Altså, man bliver lidt negativ af det på en måde. Man orker ikke så meget, jeg bliver sådan stille og sådan noget."* Da jeg spørger Kenneth, hvad der kunne forbedre hans situation, svarer han: *"Jeg ved ikke helt, hvordan min situation er. Jeg føler hver dag er den samme, der sker ikke noget nyt."* Han fortæller mig, at han ellers kun tænker på penge, når han må sige nej til sine venner, når de vil have ham med i butikker eller i Tivoli: *"Og jeg vil jo ikke spørge min far, når han ikke har nogen penge. Så bliver han jo også ked af det."*

Kenneth siger, at hans værelse bliver klar om et par måneder. Da jeg spørger ham, om han har nogen at snakke med om, hvordan han egentlig har det, taler han om to venner fra dengang, han var anbragt. Plejefamilien bor over 100 km væk. De venner savner han: *"Dem kan jeg godt*

fortælle om det.” Han har en potentiel social kapital, der også kan forstås som en mulig ressource i Pers ekso-system omkring Kenneth.

Han siger indirekte noget om indsatsen for Per: *”Det er svært at sidde og se på sin far, når han ikke får nogen som helst form for hjælp med retten og pigerne, der ikke må komme hjem til ham. Der er flere og flere problemer, hvor man ikke kan gøre noget, når man kun er en person.”*

Per om konsekvenser af fattigdom og om sin omsorg for Kenneth

Per har gæld, fx til Dong, som han skylder ca. 14.000 kr. For at øge sit rådighedsbeløb udfører han af og til sort arbejde og finder også andre udveje: *”Der har jeg bekendte, hvis det lige kniber, og jeg skal have noget brød, men ja, det er halvkriminelt at leve på denne her måde,”* fortæller Per. Hvorfor ’halvkriminelt’ spørger jeg, hvortil han svarer: *”Halvkriminelt, det er, at jeg har sådan nogle rabatmærker, hvor der står 5 kr. på og ’undgå madspild’, og når jeg går nede i supermarkedet, så kan jeg godt lige sætte sådan et 5 kroners mærke på. For at få det hele til at hænge sammen,”* forklarer Per. Per køber også stjålet kød til halv pris: *”Og det er jo ikke det, jeg ønsker. Jeg går sammen med Kenneth og køber kød, og knægten ved jo godt, hvad det er... Han er jo ikke dum. Det er øv-bøv, så næste fredag, der går jeg altså op og siger, at jeg gerne vil i gang med noget. Jeg kan ikke mere, jeg bliver holdt i ave. Jeg bliver ligesom fastholdt i min situation.”*

Per har et netværk i boligblokkene, hvor de spiser sammen og hjælper hinanden med mindre lån til mad mv. Per har måttet trække sig fra en gruppe kammerater, han plejede at gå i byen med, desuden kan han ikke spille badminton, som han er god til, som han siger. Ifølge Per er der heller ikke råd til løbesko, som han ellers ville bruge til at løbe sammen med Kenneth. Sidst han var til tandlæge var for to år siden i fængslet.

Per fremhæver, at han ofte må sige nej til Kenneths ønsker til noget, der koster penge. Det er Pers opfattelse, at Kenneth ikke mangler noget, fx har han fået en ny cykel og nye fodboldstøvler. Alligevel har Kenneth to vigtige afsavn, ifølge Per. Det ene angår hans venner: *”Alle vil gerne være sammen med ham. Men vi kan simpelthen ikke lige klare den billet der...”*

Til Ringsted og retur. Han har gamle kammerater dernede og et fodboldhold. Alle er vilde med ham. Nej, det er der ikke penge til.” Det andet vigtige afsavn angår Kenneths værelse, som forvaltningen har bevilget 2000 kr. til at sætte i stand for: ”Jeg har faktisk allerede fået pengene. Det er flere måneder siden, vi har bare ikke fået købt tingene... Det ærgerlige ved det er, at de ikke kan holde drengeaften herhjemme, for han vil have sit eget værelse, og det kan jeg godt følge.” Per viser forståelse for Kenneths behov, men har i ca. et halvt år ikke formået at istandsætte værelset.

Per fortæller, hvad han tænker om sin omsorg for Kenneth. Ifølge Per løber temperamentet af med ham, når konflikter om pigerne spidser til, fx fordi de ikke kommer på besøg som aftalt. Så kan han finde på at smadre en rude eller knuse fjernbetjeningen til fjernsynet mod gulvet, men: *”Det er aldrig gået ud over Kenneth.”* Per er lettet over, at der er faldet dom i sagen om hans døtre og ser dommen som en fordel for hans relation til Kenneth: *”De skal ikke udleveres... Nu giver jeg mig altså, for min søn kræver, jeg er til stede her hos ham. Det har virkelig været en hæmsko for vores forhold, og mine frustrationer er gået ud over ham, og han har været bekymret for sin far.”* Per ved, at både pigerne og Kenneth er kede af det, men Per ved ikke, hvad Kenneth tænker: *”Jeg tør sgu ikke spørge ham om det.”*

Da jeg spørger Per, hvordan han er en god far for Kenneth, svarer han: *”Det er noget, der gør ham stolt. Det er jeg stolt af, at være far.”* Per fortæller om, hvordan han giver Kenneth omsorg: *”En dreng kan godt have brug for lidt nus. Det får han selvfølgelig også... vi kan også tage et forklæde på sammen og så gå ud i køkkenet og bage.”* Per siger også, at det er svært at være enlig forælder: *”Udfordringen er jo ikke kun økonomi, for livet er baseret på andet. Men det ville selvfølgelig gøre hverdagen mere overkommelig.”*

Pers frygt for stempling af Kenneth og om Pers syn på børnefamilieafdelingen

Per vil ikke førtidspensioneres. Han vil i arbejde, men han får at vide af Jan og Karen, at han først skal falde til ro og have styr på hjemmet: *”Men hør her, det får jeg ikke bare sådan. Jeg er nødt til at komme ud og arbejde, så jeg kan føle mig som en mand, som et menneske og som en familiefar.”*

Modsat af socialforvaltningen tænker han, at et arbejde vil hjælpe ham til at skabe ro i hjemmet. Pers status er også en risiko for Kenneth: *"Det er sådan noget med, hvad knægten skal sige ovre i skolen, når de spørger, 'hvad laver din far', det spekulerer jeg en del over... Du kan jo ikke synke lavere."* Retten til at modtage kontanthjælp kan ikke erstatte stoltheden ved at arbejde, endside forebygge Pers frygt for stigmatisering af Kenneth.

Per siger, at Jan gør en forskel: *"Han kommer hjem til mig og giver sig tid til at snakke."* Men for knap et år siden fik Per stress af sin økonomi, bl.a. fordi han ikke kunne betale husleje: *"Jeg ringede og sagde, at jeg gerne ville have, at Kenneth kom på et eller andet hjem. Jeg kunne ikke overskue mere, med regningerne og el-restancen til Dong... Da sagde Jan faktisk, at det var grimt sagt. Men det er sådan, det er. Jeg elsker min dreng, og det går ikke, det er ikke godt for ham,"* fortæller Per: *"Så var det som om, at så ville de godt betale for min huslejerestance. Han kunne se, at jeg prioriterede godt og sørgede for, at der var mad. Han ville finde 1400 kr., så Kenneth kunne se sin halvbror og de venner, der bor i Ringsted. De penge er heller ikke kommet endnu."* Om familiebehandleren, Karen, siger Per: *"Hende snakker jeg med om alt muligt, men det hjælper ikke."*

Børnefamilieafdelingens opfattelse af sammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt

Socialforvaltningen er i tvivl om, hvorvidt Per kan have Kenneth hos sig: *"Familien ligger hele tiden på vippen. Der er godt nok gået lang tid nu, hvor det har været den samme situation. Hvornår får Per styr på sin økonomi osv. Jeg kan godt bekymre mig for Kenneths selvværd,"* siger Jan: *"Kenneth vil gøre meget for Per, men han ser også nogle ikke-ok ting derhjemme. Han elsker sin far over alt på jorden. Han taler kun godt om Per, og det er min fortolkning, at det gør han for at undgå at blive anbragt."* Jan tror, Kenneth kan være bekymret for, om Per kan forsørge ham: *"Forsørge, der tænker jeg på mad, tøj og så, at de basale ting er der... Kenneth kan måske ikke få det tøj, kammeraterne har, så på den måde bliver han også påvirket identitetsmæssigt. Han er ikke på materielt niveau med sine jævnaldrende, nu mangler han vintersko... Jeg kunne godt få den tanke, at han måske*

skammer sig over sig selv.” Jan er bekymret for, at Kenneth skal begynde at rapse. Jan taler om konsekvenser af basal fattigdom.

Jan siger desuden om Kenneth, at han er en reflekteret og velfungerende dreng, der fremstår smilende og glad. Samtidig adskiller han sig fra sine kammerater: *”Hans far har været inde og sidde og har nogle psykiske problemer,”* siger Jan og tilføjer: *”Kenneth kan ikke invitere nogen med hjem, det tror jeg er fløvt for ham, for han ved godt, at hans far er anderledes.”* Ifølge Jan skyldes Kenneths tilbageholdenhed fra at invitere kammerater hjem altså ikke kun manglen på et værelse, eller at hans bedste venner bor langt væk.

Socialforvaltningen ser en sammenhæng mellem økonomi og omsorg: *”Det ligger jo i hele vores måde at give omsorg på, det er også nogle materielle ting,”* som Jan siger: *”Per er hele tiden bagud... Den fylder meget, den her økonomi. Han har ikke overskuddet til også at se på, hvad der ellers er af ting, som er vigtige for ham og Kenneth.”*

Per er meget optaget af sin økonomi, og Jan afviser, at økonomien bare er en syndebug, som Per begrundet alle problemer med: *”Det hænger jo sammen. Umiddelbart er fattigdom ikke et reelt problem. Far har tidligere misbrugs- og kriminalitetsproblemer, og det kan godt være, han laver lidt sort arbejde, men han er for klog til at lave kriminalitet.”* Jan kender ikke familiens rådighedsbeløb. Per har fået dækket huslejerestancer to gange, og nu er huslejen sat i administration. Jan er usikker på, om pengene rækker til mad og til at dække Kenneths behov: *”Per har gæld, til staten, for domme og privatgæld.”* Det fremgår af journalmaterialet, at Per for nogle år siden har fået bevilget et nyt komfur, og at han ikke fik købt det før længe efter. Per har svært ved at styre sin økonomi.

Jan gør istandsættelsen af værelset til et vigtigt kriterium for, om Per omsorgssviger Kenneth: *”Sidste gang talte jeg med store bogstaver, ellers må jeg gå til min ledelse og snakke med dem, om du kan varetage omsorgen*

for Kenneth. Det kommer i den vægtskål, der hedder, 'kan du varetage din søns behov,' siger Jan.

Da jeg spørger Jan om hans helhedssyn på familien, svarer han: "Det er ikke kun det materielle. Der skal også være noget følelsesmæssigt derhjemme ift. at kunne støtte Kenneth." De vigtigste problemer er, ifølge Jan, konsekvenserne af, at Per ikke kan håndtere sin økonomi: "Han er stresset over det hele tiden. Hver måned tæller han, hvad der er af penge til resten af måneden. Han har ikke overskud til at få styr på det. Det er det, der fylder for ham... Jeg tror, at i Pers verden, der er det meget det med at komme foran, tænke fremad. Det er jo også det, vi ligesom lægger pres på fra børnefamilieafdelingens side, at 'du skal altså få noget stabilitet i hverdagen, vi skal ikke gå ind og betale din husleje hver måned'.

Familiebehandleren, Karens, indsats

Ifølge Jan er formålet med Karens indsats at arbejde på Pers farrolle: "Hvornår skal Kenneth komme hjem, at de basale omsorgsting, som at lave mad, er på plads og en stabil hverdag. De skal lære hinanden at kende, og Per skal være opmærksom på de følelsesmæssige ting, for Kenneth er meget sensitiv... og på hvad Kenneth har brug for i hverdagen."

Ifølge Karen, får Kenneth omsorg af Per: "Han giver ham kærlighed, så han ved, det er ægte kærlighed... Jeg er meget imponeret." Karen mener, at Kenneth ville have godt af at komme på efterskole om et år: "... for at få nogle andre kammerater og for at få et andet liv, eller sit eget liv. Det snakker jeg meget med ham om." Karen taler med Kenneth hver 14. dag: "Han fortæller ikke alt. Det gør han ikke, han går med en masse indeni, som han ikke fortæller." Da jeg spørger Karen om, hvad Kenneth selv fortæller, fx om han kan holde til de udsving, der er i Pers temperament, svarer Karen: "Altså, ved du hvad, det kan man jo ikke vide." Karen er heller ikke sikker på Kenneths påklædning og hygiejne. Karen forholder sig hovedsagelig til Per.

Karen svarer gennemgående fra Pers position, fx når jeg spørger om boligens betydning set fra Kenneths perspektiv: *”Det har jeg også snakket med ham om, at han skal have købt noget til Kenneths værelse, for at han kan tage sine kammerater med hjem... Det er vigtigt for børn, at de ligesom kan gøre gengæld, og at de ikke altid skal være hos kammeraterne, men hvis jeg skal sige noget, så tror jeg, at det vigtigste for Kenneth er at være sammen med sin far. Og så tror jeg faktisk, han sådan set er pisseligeglade med alt muligt andet.”*

Aktuelt mener Karen, at familiens økonomi er det største problem: *”Det er mest økonomien, der skaber utryghed. Per kan ikke overskue ting. Hans hjerne dur ikke til det... Men der er heller ikke så meget at overskue, kan man sige.”* Karen kender ikke familiens rådighedsbeløb og har ikke lagt budget med Per, men har prøvet med nogle kuverter. Men det fungerede ikke. Karen vurderer, at der, når alt er betalt, er 500-600 kr. tilbage om ugen. Hun har søgt Dong om eftergivelse af Pers el-restance, men der er givet afslag. Hun fortæller, at Per har stor gæld til anden side. Om Pers lejlighed siger Karen: *”Der er jo næsten ingenting. Han har ikke engang en ordentlig seng at sove i... Socialforvaltningen kunne give Per en sofa, et spisebord og fire stole og senge til børnene.”* Karen mener, Per er fattig.

Sammenfatning af case: Der er en sammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt

Både sagsbehandler og familiebehandler er enige om, at økonomi er Pers altoverskyggende problem. Men de er uenige om, hvorvidt Per er fattig, og de ved ikke, at Kenneth bl.a. er bekymret for, om der er mad nok. Kenneth er tæt på at være omfattet af absolut fattigdom. Ifølge familiebehandleren er Kenneth kun optaget af at blive sammen med sin far, mens sagsbehandleren gør Pers mestring af sin økonomi og istandsættelsen af Kenneths værelse til kriterium for Pers omsorgsevne og for en eventuel anbringelse af Kenneth. Alligevel er ingen af dem vidende om Pers faktiske økonomi og adfærd på kanten af loven. De gør ikke for alvor noget for, at Per får kontrol over sin økonomi, og for at Kenneth får opfyldt sine vigtigste behov, selvom de gør økonomien til Pers vigtigste

problem. Karen udskifter Kenneths perspektiv med Pers, og for Kenneths vedkommende vurderer Karen, at Kenneth kun tænker på Per, og at hans behov for eget værelse er uvæsentligt.

Kenneths og Pers perspektiver

Kenneth giver udtryk for, at både han og Per er udmattede og afmægtige. Kenneth har mistet adgang til sine to halvsøstre og frygter for at blive anbragt igen. Kenneth er bekymret for sin far og vil ikke gøre ham ked af det ved at spørge ham om noget, der koster penge. Når Kenneth ikke kan se nok til sine kammerater, ikke får sit værelse sat i stand, ikke kan købe tøj og er bekymret for at få mad nok, udsættes han for afsavn, der skyldes en kombination af Pers økonomiske uformåen og utilstrækkelige omsorgsevne. Indfrielse af den totalpræstation, der er relevant for Kenneth og Per, er ikke mulig (dvs. kombinationen af relationelle og emotionelle præstationer for at videreføre forholdet mellem forældre og barn, jf. Simpson 1998). Kenneth er omfattet af både basal og relativ fattigdom. Deres indbyrdes relation er præget af økonomisk underskud. Kenneth viser på en gang stor omsorg for sin far og afmagt over for at kunne hjælpe ham. Kenneth er loyal over for sin far ved ikke at lægge vægt på betydningen af det værelse, som børnefamilieafdelingen har gjort til kriteriet for, om Per omsorgssviger Kenneth, som har et alt for stort ansvar for sin familie. I Kenneths perspektiv er børneforsorgen ikke synlig som en ressource. Ifølge Kenneth selv, er han trist og opgivende, mens Jan modsat opfatter ham som en glad dreng. Kenneth formår at holde den glade facade.

Per selv ved, at Kenneth har brug for sit værelse og for sine kammerater, men han formår ikke at opfylde Kenneths behov. Per er i en udsat position. Per viser Kenneth omsorg og ved, at Kenneth ikke skulle involveres i hans lyssky adfærd for at skaffe billig mad. Per skammer sig over sin sociale status og er afskåret fra venner og sportsaktiviteter, hvorved Kenneths ekso-system udtyndes (Socialstyrelsen 2012; Bronfenbrenner 1979). Som far er Per i høj grad afmægtig over for at vedligeholde og udvikle familien som en enhed (Bourdieu 2004), så længe han ikke formår

at istandsætte værelset og dermed afværge truslen om en genanbringelse af Kenneth.

Per viser Kenneth omsorg, men Kenneths ikke-istandsatte værelse belaster søn og fars indbyrdes relation, og deres relation risikerer at blive alvorligt forvredet, så længe forvaltningen ikke formår at få Per og Kenneth til i fællesskab at få værelset bragt i stand. Fra Kenneths perspektiv, kan hans behov for et værelse ikke ses isoleret. I et børneperspektiv er Kenneth afhængig af fællesskabet mellem Per og Kenneth, for når børnefamilieafdelingen ikke formår at støtte dem i deres fællesskab, går det ud over Kenneth og forværrer samtidig deres indbyrdes relation.

Børneforsorgens indsats

Sagsbehandleren Jan definerer fattigdom som manglende opfyldelse af basale behov, svarende til fysisk omsorgssvigt. Ifølge Jan er Kenneth ikke reelt fattig. Jan vurderer, at Pers økonomiske uformåen blokerer for, at Per kan tænke på andet, og for at Per kan tænke fremad. Økonomi afskærer Per fra at understøtte sin egen og Kenneths fremtid, dvs. fra omsorg for Kenneths udvikling. Ifølge Jan er Kenneths selvværd truet som følge af Pers økonomiske kaos. Kenneth skiller sig ud fra sine skolekammerater pga. tøj og sko. Jan mener også, at Kenneth måske skammer sig. Skam belaster familierelationer og skaber evt. underdanige og indyndende relationer uden for familien (Underlid 2005; Scheff 1997).

Børneforsorgen har to forskellige problemforståelser. Især for Kenneth er de modstridende. Kenneth fortæller om sine venners positive syn på Per, mens Jan ser Per som en barriere for Kenneths besøg af kammerater. Familiebehandleren, Karen, er modsat af Jan imponeret over, hvor godt Per formår at vise sin kærlighed til Kenneth.

Hverken Jan eller Karen taler om Kenneths savn af sine bedste venner. For Jan er Kenneths værelse afgørende, for Karen er det underordnet. Jan er selvmodsigende om, hvorvidt Kenneth er fattig, modsat Karen, der ikke er i tvivl om, at familien er fattig. Børnefamilieafdelingens repræ-

sentanter formår ikke at gøre noget for at få værelset sat i stand. Jo, Per tilsendes penge, selvom børnefamilieafdelingen ved, han ikke kan styre dem, jf. forløbet omkring en tidligere bevilling til et komfur.

Casen viser, at Børneforsorgen satser på, at Per løser problemet. Forældreskab sættes lig med ansvar for hele familiens økonomi og lig med omsorg som en ressource, der kun kan udgå fra forældre til børn. Børneforsorgen forbigår de potentialer Kenneth har, ved at han viser sin far omsorg og ved, at han forstår meget af familiens dynamik. Børneforsorgen kunne overkomme det materielle afsavn, som belaster relationen imellem søn og far, ved at inddrage Kenneth i en løsning (jf. Serviceloven § 46). Børneperspektivet i forhold til Kenneths potentiale for at forbedre hans og Pers indbyrdes relation og fælles situation er fraværende. Familiebehandleren kunne, sammen med Kenneth og Per, købe ind til værelset og være med til at udføre istandsættelsen i hjemmet. En stor belastning, som mere eller mindre udtalt er i centrum af Kenneth og Pers indbyrdes forhold, og som er afgørende for Kenneth, kunne fjernes. Hvis ikke det sker, medvirker børnefamilieafdelingens forsømmelse til, at Kenneth evt. anbringes.

Casen viser, at penge er afgørende for og vævet ind i familiens indbyrdes relationer. Mestring af økonomisk kapital gøres til kriterium for omsorgsevne af børneforsorgen. Barnets egne ressourcer sættes ikke i spil. Ved at problemløsningen, af det af børnefamilieafdelingen udpegede afgørende problem, alene gøres til et forældreansvar, viser børnefamilieafdelingen at kontrol af og ansvar for økonomi mv. er lig omsorg. Opfattelsen af omsorg som en ensidig forældreopgave blokerer for at inddrage Kenneth i at afbøde konsekvenser af Pers afmagt. Børnefamilieafdelingen formår ikke at tilgodese Kenneths perspektiv.

Casen viser, at familiens vigtigste problem, med istandsættelsen af Kenneths værelse som omdrejningspunkt, får lov til at vokse, fordi børnefamilieafdelingen ensidigt overlader Kenneths afsavn til Pers formåen. Desuden går hverken Jan eller Karen for alvor ind på at hjælpe Per til at

få kontrol over hans kaotiske og begrænsede økonomi, fx ved at lægge et budget og få overblik over Pers gæld. Børneforsorgen tager ikke ansvar for, at familien får et materielt grundlag for at fremme deres indbyrdes relation. Pers voldsomme temperament kan ses som udtryk for det kontroltab, hans aktuelle situation giver flere grunde til (Nygren 2007). Hjælp til at Per kunne få reel kontrol og overblik over sin økonomi kunne være en væsentlig indsatsmulighed.

B) Case Rasmus - om hvordan søskende forfordeles

Case Rasmus diskuterer en familie med et barn, som socialforvaltningen intervenserer for, og især en søskende, Rasmus, som overses. Case Rasmus er desuden valgt, fordi socialforvaltningen afviser, at det materielle har betydning for familiens omsorgsproblemer.

Familien består af Rasmus på 13 år, hans storesøster Charlotte på 15 år og deres mor, Susanne på 42 år. De bor i en lejlighed. Da Susanne blev skilt, sagde hun sit natarbejde op af hensyn til børnene. De ser sjældent deres far. Susanne er på SU på fjerde år, og børnene går i skole. Familien boede tidligere i et hus, som kom på tvangsauktion, da forældrene blev skilt. Susanne afviser kreditorerne, *'jeg har gjort mig hård'*. Ifølge Susanne er familiens rådighedsbeløb 4200 kr. inkl. to ungeydelse og bidrag fra faderen. Kommunens vejledende rådighedsbeløb for en voksen og to børn var samme år 5400 kr. og SKATs (2013) var 11.520 kr. Familiens konkrete rådighedsbeløb og kommunens vejledende rådighedsbeløb er betydeligt under minimumsbudgettet.

Rasmus er ikke selv klient, men bror til den søster, der er klient i forvaltningen. Hun ønskede ikke at lade sig interviewe. Storesøsteren, Charlotte, har haft nogle heftige konflikter med sin mor, som har ført til, at Charlotte har fået tildelt en kontaktperson. Moderen er vurderet uegnet til at tage ansvar og sætte grænser for sin datter, ifølge forvaltningens sagsbehandler, Grete. Selvom hun oprindelig er anledningen til min kontakt med familien, fordi hun modtager en indsats fra forvaltningen, fremgår det, at Rasmus også har behov for særlig støtte.

Rasmus syn på familiens dynamik og konflikter

Rasmus fortæller, hvad han kunne ønske sig. "Du vil gerne have mere frihed og en ny computer, hvad kunne ellers forbedre din situation?" spørger jeg. "*Et nyt hjem, et nyt sted, en ny start,*" svarer Rasmus. "Hvad er det med hjemmet?" "*Det er den måde vi bor på. Når vi er hjemme, så er vi ikke hjemme som en familie,*" svarer han. Rasmus bor et sted, hvor han ikke har lyst til at invitere sine kammerater hjem: "*Det er meget sjældent,*

jeg har nogen med herop eller overhovedet med herovre i området... Engang imellem kan jeg være så flov over at bo, som jeg gør.” Han kunne ønske sig at ’bo med store lyse værelser som de andre’, som han siger. Rasmus fortæller, at når han er hjemme, sidder han inde på sit værelse og hører musik med ørepropper i telefonen, hvis han ikke er i klubben eller til musik: ”Ellers plejer jeg ikke at være hjemme.”

Han fortæller også noget om, hvordan han og hans søster har det indbyrdes. Ifølge Rasmus, kan han kun være sammen med hende i ’fem minutter’, så kommer de op og skændes: *”Vi gider ikke hinanden... Hvis jeg er sur på min storesøster, kan jeg ikke få fred på mit værelse... hun kommer ind til mig... og skal være provokerende.”* Rasmus må ikke få en nøgle eller en slå-lås til sit værelse for sin mor.

Rasmus har mistet tilliden til sin mor, som kontrollerer ham tæt. *”Hvem snakker du med, når du er ked af det eller har brug for et godt råd?”* *”Michael, min ven, kan jeg godt snakke med om nogle aftenene, men ellers er problemerne helt mine egne, jeg snakker ikke engang med min mor om dem. Det er meget sjældent, at jeg indblander min mor i min hverdag,”* svarer Rasmus, og fortæller desuden, at hans mor kontrollerer ham tæt: *”... hun tjekker min computer og hun tjekker mine sms’er, det eneste hun ikke kan tjekke er mine e-mails.”* Rasmus vil gerne have noget mere frihed: *”Jeg vil rigtig gerne så langt væk fra min mor som overhovedet muligt,”* siger han.

Rasmus syn på konsekvenser af hans afsavn og af hans status som ’taber’

”Er du fattig?” *”Jeg ser ikke mig selv som fattig. Jeg har tøj, der rimelig meget følger med moden... en telefon... et okay dyrt abonnement, jeg har en computer, vi har TV og vi har mad hver dag. Eller jo, nogle gange... kan jeg godt se mig selv som fattig,”* siger Rasmus.

Rasmus er glad for punker-tøj, og han køber brugt tøj sammen med sin mor, men: *”Selvfølgelig er det rigtig nederen, hvis jeg rigtig gerne vil have noget nyt, så er det tit sådan noget med, ’det bliver du nødt til at spare sammen til selv, for det har jeg altså ikke lige råd til.’”* Det er i den sam-

menhæng, Rasmus kan tænke, at han er fattig: ”Når alle de der drenge render rundt med en Iphone og trækker deres Mac-book op af tasken... Det kan godt gøre ondt, hvis folk spørger, om jeg skal med på en tur i Tivoli... eller hvis en ven inviterer mig med på en ferie til Frankrig, og han godt ved, jeg ikke har pengene, så hvis bare jeg kunne betale halvdelen, ville det være nok... Det er sådan lidt mærkeligt.”

Rasmus er ikke i tvivl om sin sociale position: ”Jeg ligger mellem taberne og outsiderne... Outsiderne er dem, der ikke lige gider det, de andre vil, de er ikke en del af kliquen, de der går i modetøj... Taberne er dem, der ikke lige kan være en del af kliquen, hvis du ikke lige har en Iphone, eller hvis du ikke har råd til de nyeste sneakers,” fortæller Rasmus, og han lader sig ikke gå på af at blive stemplet: ”De siger tit taber til mig... så tænker jeg, ’ja, fint, jeg er en taber, men jeg er stolt af det’... enten er det fordi de er jaloux, eller også har de totalt meget behov for at nedgøre én.” Han fortæller, at han har gjort sig hård.

Susannes bekymringer for Rasmus og opfattelser af familiens situation

Der er forskel på, hvordan Susanne vurderer sine børns aktuelle situation og fremtid. Susanne er mere bekymret for Rasmus end for Charlotte: ”Charlotte bliver sådan en, ’jeg skal frem’. Hvor Rasmus, ham kan jeg blive bange for, hvis vi ikke holder fast i ham og prøver at få ham rettet ind, hele tiden... Så ham er der fokus på, hvor han er. Så ja, jeg tror godt, han lige præcis kunne falde i et eller andet sted.” ”Hvad siger han selv?” ”Han siger ikke rigtig noget,” svarer Susanne. Susanne kunne ønske sig, at hun havde haft råd til lektiehjælp til Rasmus, fordi han ikke klarer sig så godt i skolen.

Susanne fortæller mig, at som enlig mor er hun mere restriktiv i forhold børnenes udeaktiviteter, fx fester og overnatninger, fordi hun er alene og derfor ikke ville kunne hente det barn, der er ude, og samtidig passe på de børn der er hjemme. En anden vigtig grund til at Susanne måske ’overbeskytter’ Rasmus eller er ’for omsorgsfuld’, som Susanne siger,

skyldes, at Rasmus for nylig: "... har været lidt langfingret et par gange ovre i Rema... Heldigvis er det ikke noget stort endnu, men sådan en tur i Sportsmaster kunne måske godt ende med sådan noget..." Det har fået Susanne til at forbyde Rasmus at omgås bestemte kammerater: "... så ham der skal du ikke gå med, for han vil stjæle. Eller omvendt... det er lidt svært at indrømme... Når man ikke kan få det, de andre har, så bliver man nødt til at stjæle det."

Susanne udtrykker en bekymring for, at Rasmus rapserier ikke blot er noget forbigående, men snarere er udtryk for hans habitus: "Jeg tænker nok mest på, hvordan det skal gå dem, sådan som de er vokset op, altså sådan lidt miljø-arv. Måske bliver de selv sådan nogle tabere. Bliver de sådan nogle, 'det går sgu nok og så går vi over i containeren og henter lidt mad, og så kunne vi måske også bare lige stjæle en bil'..." Og senere i interviewet om at skralde: "Det her med at skralde, det opelsker jo ligesom den her trang til at gøre noget, man ikke må. Rasmus kan jo se, at man kan få det, man egentlig gerne vil have. Du kan få mad, en kuffert eller et par håndboldsko, de rigtige steder. Sådan noget kunne jeg opelske, en livsstil." Susanne tvinges til overvejelser om handlinger, hun finder moralsk uforsvarlige.

Susannes selvopfattelse og afhængighed

Susanne er som mor præget af at have haft få penge i lang tid: "Det bliver værre, efterhånden som ting slipper op, det kan være nyt vintertøj... Du skal være rigtig stram ved dig selv, når vi når jul og der kommer de her, 'du kan låne 50.000, selvom du skylder penge i forvejen', så skal du virkelig tage dig sammen. Så ja, det bliver værre, for du bliver også nemmere knækket som mor... Penge har indflydelse på, hvordan jeg rent humørmæssigt er mor. Det er ikke særlig fedt at rende rundt og ligne en eller anden totalt træt og nedtrampet mor, fordi jeg ikke har råd til at gå til frisør... Også tønderne, man kan ikke gå til tandlægen, når man gerne vil... Du skal hele tiden prioritere, og så må jeg afse denne her personlige del, nøjagtig ligesom mine børn må afse en personlig side af dem selv."

Susanne forklarer, hvordan for få materielle ressourcer påvirker hende og tvinger hende ud i urimelige dilemmaer: *"Det er ikke så meget det materielle, men det menneskelige, der gør, at du måske har det bedre."* "Forklar mig det." "Jamen, hele mit liv har jeg haft et smart, kort hår, som jeg selv har kunnet farve, men fået klippet hos en frisør. Så synes jeg, det er umenneskeligt, at jeg skal prioritere og sige, 'jeg har en dreng, der vil gå til basket, og derfor er jeg færdig med at gå til frisøren'." Susanne opfatter sig selv som en fighter og vil kæmpe til sidste blodsdråbe, men: *"Hvis ikke jeg fungerer med mig selv som person, så begynder jeg jo at ændre karakter, så bliver dagen en belastning. Hvis du tænker hver morgen, 'åh nej, hvad kommer der nu'... På et eller andet tidspunkt får det altså skovlen under dig."* Susannes refleksion kan tolkes som et eksempel på, at pengeknaphed og medfølgende stress i værste fald ser ud til at kunne skabe uønskede forandringer i forældres personlighed og deres forælderrolle. Sådanne forandringer kan føre til omsorgssvigt og skabe ændrede relationer i familien.

Susanne får megen hjælp af sine egne forældre, som låner hende deres bil og hjælper hende med at få råd til ting, hun mangler. Det er hun taknemlig for, og børnene spiser hos bedsteforældrene mindst to gang om ugen, men: *"Jeg gør det kun for børnenes skyld... Det er jo klart, hvis min mor kommer med en hattetroje til Rasmus, så går jeg jo ikke ned og spiser en pizza bagefter... Du bliver rent personligt meget mærket, du bliver lidt halvskør... Jeg skal ligesom have lidt godkendelse. Jeg har brug for denne her sikkerhed, så jeg bliver økonomisk afhængig, det hedder vel moralsk samvittighedsafhængig overfor andre mennesker, grundet en ikke alt for god økonomi."* Efterfølgende siger Susanne: *"Du mister jo børnenes tillid, når du ikke er i stand til at hjælpe dem, og egentlig bare sidder tilbage som en fattig mor."* Susannes afhængighed af bedsteforældrene er sandsynligvis også synlig for børnene, og de kan så registrere Susannes skamfølelse. Skamfølelse og samvittighedsafhængighed begunstiger ikke hendes position som omsorgsgiver.

Susannes afmagt, fastlåste sociale situation og sociale afsondring

Susanne opfatter sig selv som økonomisk fattig: *"Jeg er jo prioritetsfattig, jeg har jo prioriteret det selv et stykke af vejen og alligevel ikke."* Susanne er i gang med en to-årig erhvervsuddannelse inden for handel, som giver adgang til en elevplads, og er på SU på femte år: *"Det er de enlige mødres paradys, vi er jo enige om alting, og jeg har ikke en skid med hjem, jeg kan fortælle børnene."* Susanne skal søge elevplads, men har ingen tro på, at det vil lykkes med hendes alder og udseende, som hun siger. Det vil desuden forværre hendes økonomi, for i praktik stopper SU, så hun kun får 6000 kr. brutto om måneden: *"Det kan jeg ikke leve af."* Hun tror ikke på, at uddannelsen bringer hende videre: *"Det er en ren farce."* Trods sit studie er Susanne socialt fastlåst og afsondret: *"Jeg kommer aldrig nogensinde videre i det her liv, hvis der ikke snart sker et eller andet radikalt. For jeg ved ikke, hvordan jeg skal komme derud."*

Susanne gentager vendingen om, at hun ikke kan komme 'derud', som betyder at hun ser sig socialt udskilt, både ift. Lejligheden og til gruppen af enlige mødre og fra samfundet i det hele taget. Hendes lejlighed ligger i en boligblok, hvor der ifølge Susanne kun bor enlige mødre. Dem omgås hun ikke. Hun er taknemlig for de ferier med bl.a. Dansk Folkehjælp, familien har været på. Men: *"Det vigtige er, at man kunne tilmelde sig en koloni eller noget, som ikke udspringer af, at man er pissefattig. Så man får en blanding og vi ikke længere bliver en udskudt race (sammen med andre enlige og fattige mødre)... Selvom Dansk Folkehjælp giver nogle lækre ferier, så er det bare ikke det samme som at kunne sige, vi har været på ferie. Vi er klart udskilt."*

"Jeg har ingen venner, jeg går ikke i byen," fortæller Susanne, og hun føler sig isoleret fra det øvrige samfund: *"Det vigtigste børnene mangler, det er det her med at gøre nogle ting, som andre også bare gør en gang imellem, noget socialt ude i samfundet... gå på pizzeria og møde nogle klassekammerater... Det er skræmmende, vi har sgu brug for at komme ud blandt de normale, komme ud et sted hvor helt almindelige, arbejdende mennesker kommer."* Det er også svært at leve op til normaliteten i skolerne for:

”Det er jo krævet i skolerne, at de har en bærbar, de kan tage med, ’jamen så skal vi have fire af dem, tak.’” Susanne skammer sig til forældremøderne: ”Jeg synes tit jeg skammer mig, når de siger, ’det koster 120 kr. fra hver at holde vores grillaften’, hvor jeg er nødt til at svare, ’ej, jeg kan ikke komme den dag’... Når du skammer dig, så kravler du rundt inde under tæpperne og siger, ’du kan ikke finde mig, du kan ikke se mig, jeg er her ikke.’”

Susanne ser dystert på familien som fællesskab og er opmærksom på Rasmus og Charlottes aldersbestemte behov: *”Jeg tænker, at jeg lidt har mistet mine børns tillid... altid at være den med nej-hatten på... Og fordi vi ikke har noget fællesskab længere, vi gør jo ikke noget. Og jo ældre de bliver, jo mere er de udfarende hver for sig... vi skal ikke noget sammen,”* siger Susanne: *”Jeg tror, det kunne betyde rigtig meget, også for Rasmus og Charlottes forhold til hinanden. At vi kom ud og oplevede nogle ting sammen, at vi ikke bare er her og er ved at rive hovederne af hinanden.”*

Susanne forklarer om børnenes opfattelse af sig selv: *”Lige pt tror jeg, hver dag når de tager i det håndtag der og går ud af døren, så tænker de, ’jeg skal klare det her, jeg må jo gå derud’, jeg tror ikke, de siger, ’yes, her kommer jeg’. Jo, de gør det, men det er ikke fordi de har det sådan, det er en overlevelsesteknik.”*

Susannes syn på sin relation til og konflikter med Charlotte

Konflikterne med Charlotte opstod i Charlottes barndom, fordi Susanne syntes, det var synd for Charlotte, at hun havde mistet sin far, og derfor gav hun hende mere opmærksomhed, havde svært ved at sige nej til hende og gjorde hende til en veninde i hjemmet, som hun fortæller. Familieøkonomien spillede også en rolle for Charlotte: *”Pludselig begyndte denne her ellers meget velopdragne pige, da hun startede i 7. klasse på en ny skole... hun opdagede der fandtes en anden verden, eller jeg ved ikke, hvad der skete. Hun begyndte jo at kaste rundt med alle mine møbler, vi skændtes og vi råbte og vi skreg... og så gik jeg op på kommunen.”* Susanne er i tvivl om, hvorfor det skete: *”Hvis man spørger hende selv, så handler det måske om, at hun ikke var opdateret i forhold til tiden. Vi havde enormt meget med, at hun jo ikke havde de samme ting som de andre, ’altså hvorfor går jeg*

ikke med humor-bukser eller...” Uanset Susannes relation med Charlotte fik økonomi en stor betydning som årsagsforklaring for Susanne selv.

I de seneste år har Charlotte gået til ridning og dermed lagt beslag på de penge – og mere til – der var til børnenes fritidsaktiviteter. Ifølge Susanne har Charlotte for første gang i sin ungdom fået nogle venner i rideklubben, der påskønner og respekterer hende. Susannes forfordeling af Charlotte kan tolkes som omsorgssvigt af Rasmus.

”Charlotte bad om et møde med Grete, fordi hun ville have noget hjælp til sin ridning. For det betyder sindssygt meget for hende, venner i et fællesskab hun aldrig rigtig har haft før. Men der er jo no-go, ikke engang en skide busbillet,” fortæller Susanne. Familiens sagsbehandler, Grete, tillægger ikke familiens økonomi nogen betydning, ifølge Susanne: *”Jeg synes ikke, Grete tænker noget for mig, hun tænker det, jeg beder hende tænke... Nu har Charlotte så fundet et arbejde, men hvis du lige kontakter skolen, så vil du opdage, at hun har et kæmpe fravær.”* Forvaltningen har, ifølge Susanne, tilbudt hende psykolog og Charlotte efterskole. Susanne mener ikke, hun har brug for en psykolog, og hun ønsker ikke, at Charlotte skal være langt væk fra hende. I stedet er Charlotte blevet tildelt en kontaktperson: *”Problemet er, at jeg kan godt til tider kan føle mig udenfor, det er faktisk mit barn det her... Kontaktpersonen kan jo alt det, jeg ikke kan, tage Charlotte i biografen, gå på pizzeria... Rasmus har også spurgt, ’hvorfor ikke mig?’”*

Konsekvenserne af Charlottes udgifter til ridning har, ifølge Susanne, på det seneste ændret sig dramatisk: *”I dag er Charlotte så godt som selvforsynende, hun tjener mellem 2000 og 4000 kr., men hun arbejder også rigtig meget... Hun er super stolt... Men nu er problemet, at hendes arbejde ligger om aftenen, så hun har meget fravær i skolen.”* Charlottes potentielle kulturelle kapital er truet.

Børnefamilieafdelingen ser ikke Rasmus eller konsekvenser af familiens fattigdom

Grete vurderer, at Susanne gør forskel på børnene: *"Susanne formår ikke at skabe lighed imellem børnene, og det gør, at der står en dreng, der ikke føler, at han er lige så meget værd som hende, der får."* Grete har ikke anlagt et børneperspektiv på de to søskende, men kun set deres indbyrdes relationer via hendes forståelse af Charlottes problemer: *"Vi ser på deres relationer men ikke nødvendigvis fra de andre søskendes perspektiv, men fra det barn, vi har sagen på... Rasmus er egentlig en velfungerende dreng og har ikke problemer."* (Det skal tilføjes, at Grete efter mine interviews i familien har talt med Rasmus, hvortil Grete havde den kommentar, 'at Rasmus bare havde brug for at blive set').

Grete anerkender Susanne for, at hun forsøger at bryde ud af sin fattigdom: *"Susanne har mange ressourcer, hvor andre lader stå til, hun har jo selv haft meget fokus på sin fattigdom, men hun skaber sig også selv en vej ud af det."* Grete kender tilsyneladende ikke til Susannes manglende tro på udbyttet af hendes uddannelse, hverken socialt, kulturelt eller økonomisk. Grete vurderer ikke, at Susanne og familien er fattige: *"Nej, det er de faktisk ikke. I så fald skulle deres økonomi begrænse dem fra at deltage i noget som helst socialt..."* Økonomi spiller alligevel en rolle, ifølge Grete: *"Charlottes dyre fritidsaktivitet giver konflikter, og sådan er det egentlig hele vejen igennem, så vil hun gerne på tur, og det har hun ikke råd til. Der er mange ting i det ungdomsliv, som hun må sige nej til for at tage ansvar for sin økonomi."*

Grete kender ikke familiens rådighedsbeløb, men gætter på, at det er 8000 kr. om måneden (ifølge Susanne er det 4200 kr.). Konsekvenser af Susannes indkomst er ikke vurderet i journalmaterialet. Grete mener, at familiens indkomst og fattigdom er irrelevant for omsorgsproblemet: *"Jeg synes jo, det et udtryk for at idyllisere lidt deres familiedynamik, for jeg synes, det handler om alt muligt andet end penge. Jeg er helt sikker på, at hvis der var mange penge, så havde de fundet noget andet at lave konflikt på... Det er meget sværere at forholde sig til det relationelle."*

Ifølge Grete er det de interpersonelle relationer i familien, der udgør problemet: *”Susanne har det problem, at hun ikke har noget overskud til at sætte grænser og tage konflikterne... Det er en rigtig skæv udvikling og det har det været i lang tid. Charlotte har fået lov til at være sådan en lille voksen derhjemme... De har lidt mistet tilliden til hinanden.”*

I rideklubben har Charlotte opnået afgørende venskabsrelationer, ifølge Grete: *”Hvis man sagde til Charlotte, at hun skulle stoppe til ridning, ville hele hendes verden bryde sammen. Det er første gang i meget lang tid, hun har fået nogle venner og føler sig anerkendt. Og de venner er lidt mere modne end Charlotte, så det er meget værdifuldt for hende.”*

Umiddelbart synes det paradoksalt, at Børnefamilieafdelingen ikke har villet bidrage til Charlottes ridning. Det kan være udtryk for det ideal om en familie, som Grete indirekte forfægter, når hun forklarer mig, hvorfor en kontaktperson har penge til forskel fra en familie til at opbygge relationer: *”Jo, men der kan man sige, der har man forhåbentlig nogle andre ting (i familien), som kan støtte den relation.”* Familier skal have relationer fri af penge og materielle ressourcer. Grete erkender dog, at kontaktpersonen indirekte kompenserer for familiens pengeknaphed: *”Det kan man godt sige, for hun er jo med til at give Charlotte nogle oplevelser, hun ellers ikke ville have fået.”* Men indsatsen er frugtesløs ifølge Grete: *”Der er ingen udvikling i det, kan man sige.”*

Sammenfatning af case Rasmus: Der er sammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt

Rasmus overses af børnefamilieafdelingen, fordi sagsbehandleren ikke inddrager det perspektiv, som en søskende til et klientbarn, måtte have. Charlottes perspektiv bliver også forsømt, fordi hun ikke får støtte til at bevare sit vigtigste fællesskab i rideklubben, og fordi hun, uden omtanke for konsekvenserne, opmuntres til at finde et job. Det er uklart, om børnefamilieafdelingen anlægger et generelt udefra-børneperspektiv, eller om børnefamilieafdelingen konkret indlever sig i Charlottes situation. Det er derimod tydeligt, at børnefamilieafdelingen forbigår Charlottes

søskendeperspektiv og dermed Rasmus selvformulerede børne- og søskendeperspektiv.

Sagsbehandleren ser på relationer og økonomi som to helt adskilte forhold. Ifølge hende er en familie forenet af noget, som ikke involverer økonomi. Dermed bekræfter hun den dominerende illusion om familien, der påstår, at familier alene er forenede om altruistiske og følelsesbårne relationer (Bourdieu 2004). Denne illusion står i vejen for en afbalanceret indsats, hvor både intervention for Rasmus og Charlottes relationelle vanskeligheder og for kompensation for familiens fattigdom tilgødeses.

Sagsbehandleren antager, at Susanne har et dobbelt så stort rådighedsbeløb, som hun faktisk har, og tror, at Susanne som studerende er ved at forbedre sin situation. Men Susanne har ingen tiltro til sin fremtid og efterspørger en 'radikal' forandring. Sagsbehandleren vurderer, at Susanne ikke kan tage ansvar for Charlotte, men Grete er ikke bekendt med, at familien er faldet fra hinanden, med at Rasmus har mistet respekten for sin mor eller med at Rasmus stemples som 'taber' i skolen.

Rasmus og Susannes perspektiv

Rasmus er sat i en meget sårbar position i familien og kæmper for at udholde sin position som taber i skolen. I familien er Rasmus alene med sine problemer og udsat for sin mors vidtgående kontrol. Han afskæres fra venner, som moderen mistror for at inddrage Rasmus i butikstyveri. Rasmus ønsker sig væk fra sin familie, som ikke er der for ham. Rasmus er derved tilsyneladende psykisk omsorgssvigtet. Rasmus er desuden blevet økonomisk forfordelt af sin mor til fordel for storesøsteren. Der er skævvredne relationer mellem Charlotte og Susanne og et knapt rådighedsbeløb, der indebærer relationelle og materielle afsavn for Rasmus. Kontaktpersonen kompenserer Charlotte for familiens fattigdom og forstærker dermed Rasmus opfattelse af at være fravalgt.

Rasmus holder sine venner væk fra sit hjem. Han identificerer sig selv som 'taber'. Han siger, han er stolt af at være en 'taber'. Det tyder på modstandskraft til at stå imod sin udgrænsede sociale position. Men måske kæmper han med en ikke-erkendt skamfølelse, som er særlig vanskelig at komme fri af (Scheff 1997). Rasmus har én ven, han i et vist omfang kan betro sig til. Rasmus sociale kapital er sparsom. Som fattigt barn handler han normativt illegalt, men konsekvent nok, ved at rapse slik. Jf. Mertons begreb om 'fornydelse' for at forstå, hvorfor kriminalitet bliver en udvej for tilpasning til den dominerende norm om den (materielt mm.) ideale familie (Merton 1968).

Susanne illustrerer en vigtig konsekvens af relativ fattigdom, når hun siger, at det ikke er det materielle i sig selv, men 'det, det gør ved dig som menneske'. Hun taler om at hendes humør og karakter ændres og hun frygter for at knække sammen. Susanne formår ikke at holde sammen på familien og ser sin afgrænsning fra samfundet 'derude' som en adskillelse fra det normale. Susanne ser ikke venner og henter ingen ressourcer i Rasmus ekso-system, dvs. i Susannes uafhængige voksenliv (Socialstyrelsen 2012; Bronfenbrenner 1979).

Hun skammer sig og er spundet ind i en uønsket materiel afhængighed af sine forældre, der indebærer en 'moralsk samvittighed', så bedsteforældrene indirekte styrer hendes forbrug og adfærd. Susanne frygter, at familiens villkår vil fremme en livsstil for hendes børn, hvor tyverier og det at skralde er illegale handlinger for at opfylde materielle behov. Hun tvinges til at overveje adfærd, hun selv opfatter som normbrud. Fattigdom kan skabe habitus (Alanen 2015). Susanne har bedt børneforsorgen om hjælp til at løse sine konflikter med Charlotte. Men børneforsorgen har set bort fra Susannes strukturelle fattigdom, der kompenseres via yderligere belastede relationer til mor og far, hvorfra økonomisk kapital tilføres, indvævet i social kontrol og i afhængighed for familiens forsørgelse.

Børneforsorgens indsats

Kontaktpersonens biografbilletter og pizzaer krænker Susanne som mor, fordi hun gerne selv ville have opfyldt de samme behov sammen med Charlotte. Charlotte, som er barnet i centrum, kan ikke engang få til en busbillet til og fra ridning, fordi sagsbehandleren vurderer, at Susannes manglende evne til at sætte grænser vil være den samme uanset, hvor mange penge familien har. Sagsbehandleren er opmærksom på, at det vil være katastrofalt for Charlotte at stoppe til ridning, men da relationer og økonomi er helt adskilt, må Susanne tage ansvaret for familiens økonomi på sig. Sat på spidsen betyder underkendelsen af økonomiens betydning for Charlottes vigtigste sociale kapital, at familien som helhed ikke trives. Skulle Susanne have valgt ikke at betale for ridningen, ville det også kunne have udløst en belastende dynamik for hele familien.

Sagsbehandleren foreslår en udvej. Charlotte kan tjene pengene selv, og det gør hun, hvorefter hun forsømmer sin skole. Børneforsorgens udgrænsning af økonomiske ressourcer fra problemforståelsen narrer sagsbehandleren til et kontraproduktivt råd. Charlotte bevarer sin sociale kapital, men hendes kulturelle kapital er sat på spil.

Rasmus udsatte position i familien og i skolen overses som følge af børneforsorgens selektive børneperspektiv. Børneforsorgen ser ikke, hvad fattigdommen betyder for begge børn, medmindre Rasmus problemer bliver synliggjort af ham selv eller af andre. Begge børns perspektiv er ikke i fokus. Rasmus er sat i skyggen, både i familien og af børneforsorgen. En senere samtale viste ifølge sagsbehandleren, at Rasmus er problemfri. Hun tænker tilsyneladende ikke på, at børn umiddelbart ikke taler om deres fattigdom og konsekvenser heraf (Andersson 2012).

Casen viser, at når økonomi udgrænses af problemforståelsen, forværrer indsatsen familiens indbyrdes relationer og udsætter det barn, der er i centrum for indsatsen, for nye risici.

Casen viser desuden, hvordan relationer i den lille og den store familie er præget og forværret af underskud på økonomisk kapital, uanset hvordan børneforsorgen vurderer Susanne som mor. Rasmus er 'taber' som udtryk for en sammenblanding af psykisk omsorgssvigt og af Susannes afmagt i en kontekst af strukturel fattigdom.

C) Case Winnie - fattigdom er, ifølge børnefamilieafdelingen, et resultat af prioritering

Winnie er mor til fire børn. I case Winnie ønskede hendes datter, Louise på 13 år, ikke at deltage. Hverken Louise eller hendes søskende er dagsordenssættende for dataskabelsen og analysen nedenfor. Case Winnie er valgt, fordi børnefamilieafdelingens sagsbehandler, Margit, afviser, at Winnie er fattig. Ifølge journalmaterialet og familiens familievejleder, Inge, vurderes familien til at være fattig.

Sagsbehandler, Margit, anerkender, at Winnie har økonomiske problemer, og Margit har gerne villet have indsigt i Winnies økonomi, men det har Winnie ikke ønsket. Winnie er separeret fra sin mand Ole, der er i fængsel. Han er far til alle fire børn. Winnies ældste søn er anbragt. Efter flere års undersøgelser viste det sig, at han er hjerneskadet. Efter Winnies tilsagn om at deltage i undersøgelsen, er hendes datter Louise blevet anbragt, dvs. ca. to måneder før interviewene. Louise boede hos sin far efter separationen og kunne ikke forliges med Winnie, da hun flyttede hjem til Winnie i forbindelse med Oles afsoning. Winnie har nu to hjemmeboende døtre, Marie og Tina på syv og fire år. De går henholdsvis i skole og børnehave. Familien bor i en lejelejlighed og boede tidligere i et hus, som kom på tvangsauktion, og som var i så dårlig stand, at det blev revet ned. Winnie har gæld derfra og er presset af kreditorerne. Winnie har været forsørget af kontanthjælp i mere end ti år og er i aktivering. Winnie er sat i administration for alle indtægter på nær børneydelsen. Winnie fortæller, at hun får udbetalt ca. 1500 kr. først på måneden og derefter 800 kr. ugtil. Da Louise boede hjemme med sine to mindre søstre fik Winnie børne- og ungeydelse svarende til 2916 kr. mdl. Dvs. dengang var hendes samlede mdl. indkomst på ca. 7000 kr. Efter at Louise er flyttet er Winnies samlede indkomst godt 6000 kr.

Kommunen havde samme år fastsat et vejledende rådighedsbeløb på 6800 kr. til en voksen med tre børn, og på 6200 kr. til en voksen med to børn. SKAT (2013) havde sat det vejledende beløb til henholdsvis 12.650 og 9760 kr. Uden afdrag på gæld tangerer Winnies rådigheds-

beløb kommunens. Selv hvis Winnie ikke afdrager på sin gæld, skønnes hendes rådighedsbeløb til at ligge under minimumsbudgettet. Kommunens vejledende rådighedsbeløb kan tænkes at tangere minimumsbudgettet.

Børnefamilieafdelingen udfører en intensiv indsats for de to piger, som bor hjemme hos Winnie, hvor alternativet er anbringelse. Kort fortalt vurderer børnefamilieafdelingen, at Winnie har svært ved at tilsidesætte egne behov, og de er i tvivl om, hvorvidt hun kan give de to piger tilstrækkelig omsorg. Pigerne er, ifølge Margit, ikke alderssvarende og er understimulerede. Marie har ifølge Margit et dårligt talesprog.

Winnies syn på sin morrolle, på sine konflikter og om Winnies selvstigmatisering

Winnie fortæller, at hun i 2011 flyttede fra Ole for at få pengene til at slå til. De havde mange konflikter. Ole var alkoholiker og har også været voldelig over for hende, fortæller Winnie. Den vold, hun var udsat for, ser hun som årsag til, at: *”Jeg har et temperament, som jeg skal have arbejdet med, hvor jeg kommer op i det røde felt.”* Winnie flyttede ind i Oles lejlighed, da han kom i fængsel. Her passer hun hans hund og katte. Hun fortæller, at de har det godt nu og skal flytte sammen, når Ole kommer ud.

Hun og børnene har mange konflikter, fortæller Winnie. Marie bliver fx ’stikhamrende tosset’, når hun kunne tænke sig at købe noget, og Winnie svarer, at det er der ikke råd til: *”Det er rigtig hårdt at se hende blive ked af det... Jeg bliver nødt til at prioritere, lige nu skal der bare være mad på bordet.”* Børnene har tidligere måttet gå sultne i seng sidst på måneden, ifølge Winnie, og hun fortæller, at hun selv er gået sulten i seng, for at børnene kunne blive mætte. Nu får børnene mad nok, madpakker med og frugt, fortæller Winnie. Hun køber kød med gule mærker, som hun kan lægge i fryseren. Winnie viser sine børn omsorg, både fysisk og følelsesmæssigt. Det har hun tilsyneladende ikke kunnet formå tidligere, men hun fortæller, at hun selv har spist for lidt for børnenes skyld og nu

køber sundt og planlagt ind. Winnie spiser meget slik: ”*Jeg har også en sød tand, og det skal jeg virkelig passe på med, for det skal mine børn ikke have for meget af. Det er fandeme svært at styre. Ofte sidder jeg ovre i Fakta og spiser det, for at mine børn ikke skal se det... Alt det sukker skal ud af mit hus, for jeg gider ikke have det. Jeg skal virkelig tage mig sammen til at købe frugt i stedet.*” Winnie beklager sit skjulte slikforbrug af hensyn til børnene, og hun ønsker heller ikke selv at have det indenfor dørene. Slikforbruget konkurrerer med den frugt, hun ellers ikke har råd til. Hun fortæller ikke hvorfor.

Winnie fortæller, at pigerne og familien har flere afsavn. De ønsker sig dyrt legetøj, den ældste ønsker sig en cykel, ifølge Winnie: ”*De går i genbrugstøj, men det er de ikke kede af.*” Men Winnie selv bryder sig ikke om at gå i genbrugsbutikker: ”*Der er jeg ikke glad for at gå ind og sige, 'har I det og det?'*” Måske skammer hun sig. Winnie fortæller, at hun ikke har råd til at gå i biffen eller ud og spise med dem eller tage i Zoologisk have. Hun ville også gerne rejse med dem, til Bornholm eller til Sverige og Norge.

Da jeg spørger Winnie om, hvad børnene tænker, svarer hun: ”*Hende på syv kan godt sige, 'jamen, vi har jo ikke nogen penge vel', okay, tak for det... Det gør ondt i hjertet. Humøret bliver et helt andet.*” Winnie forbinder sin moderrolle med sin økonomi: ”*Jeg føler, jeg er en dårlig mor, når jeg ikke kan give mine børn det, de ønsker sig. Jeg bliver hamrende tosset, når de vil have hele tiden.*” Om sammenhængen mellem problemerne i familien og hendes dårlige økonomi siger Winnie: ”*Det ved jeg faktisk ikke, det er med blandede følelser... Man prøver jo at holde facaden, den der glade mor, ikke... Venner og bekendte har røven fuld af penge, men jeg ved ikke, om de bliver lykkeligere af det. Så længe jeg har mine børn omkring mig, så er jeg lykkelig nok.*” Winnie fortæller, at pigerne kommer til hende ’for at få et kys og et kram’, og at hun om morgenen gør sig umage for at sige ordentligt farvel: ”*Så får man en dejlig modtagelse, når man kommer og henter dem.*”

Winnies økonomi har konsekvenser for familiens sociale kapital: *"En gang imellem er jeg nødt til at handle alene, for ellers tigger de. Jeg kan blive så stjerne tosset, hvis de er med mig og bliver hysteriske. Så står jeg bare der, 'det er ikke mine børn det der'. Folk står og glør, og så siger jeg, 'I kan glo ad helvede til, jeg er fuldstændig ligeglad. Hvis I har råd til at købe det til mine børn, så kan I bare gøre det, for jeg har ikke råd'."* Winnie afbryder en ophedet konflikt med pigerne, og pigerne bliver vidner til, at Winnie skælder de andre kunder i butikken ud. Winnie sætter sin relation med pigerne til side, og det er i sig selv et svigt. Men det kan også være ydmygende for pigerne, at deres mor skælder andre voksne ud. For Winnie kan hendes vrede være udtryk for skam, fordi skam ofte er kendetegnet ved at være ledsaget af vrede. Vrede kan, hvis den omsættes kollektivt, modvirke skam (Underlid 2005). Selvom Winnie er alene med sin vrede, tyder noget på, at hendes vrede er et udtryk for, at hun kæmper for en ny position, der styrker hendes selvværd, ift. hende selv: *"Tidligere har jeg været den stille type, hvor folk bare kunne jkke på mig, men nu holder jeg ikke min kæft."* Winnie prøver at tackle den vrede, hun både føler ubehag ved og er stolt af, fordi hun føler, hun gør modstand imod andres nedgøring. Hendes stolthed og udfald risikerer imidlertid at få hende og børnene til at fremstå som afvigere, hvilket kan hæmme pigernes sociale integration.

Pigerne kan ikke lege på legepladsen nedenfor lejligheden, fordi Winnie ikke bryder sig om de voksne, der opholder sig der, 'de drikker', siger hun. Om pigerne i skole og børnehave siger Winnie: *"Marie er begyndt at gøre fremskridt. Hun får taget nogle test for at se, om hun er aldersvarende. Hun er lidt tilbageholdende, men jeg har fået at vide, at hun er med. Tina er mere frembrusende."* Marie har haft kammerater på besøg, og det er gået godt, siger Winnie. Hun ville gerne have, at pigerne kunne gå til fodbold eller noget andet, men det er der ikke råd til. Winnie er også optaget af, hvad de andre forældre tænker om hende, hvis ikke de får en ordentlig madpakke med: *"Så tænker de, at jeg ikke har råd. De glør på mig, som om der står kontanthjælp i panden på mig. Sådan har jeg følt det."* Dette

udsagn kan tolkes som et udtryk for, at Winnie stigmatiserer sig selv, idet andre, ud fra hendes opfattelse, hele tiden fordømmer hende.

Winnie har for nylig fået en ny veninde, som hun er meget glad for: *”Så kommer man jo lidt hjemmefra, og glemmer lidt de problemer jeg har.”* Winnie kommer til aftensmad hos hende, og hun har ingen børn, så hun er glad for pigerne. Winnie har også en bror, som engang imellem hjælper hende med 4-500 kr., når hun mangler. Hun kommer også til jul hos ham, og han er god til at købe dyrt legetøj til pigerne, som Winnie siger: *”Julen er et helvede. Den er jeg nødt til at spare op til lige fra januar måned. Jeg har desværre ikke haft råd i år, godt nok får jeg jo penge hver tredje måned (børneydelse), men det ryger lige til de gældsposter, jeg har.”* Winnie er glad for sin aktivering, ’fordi der er gode kolleger’. Hun har også været glad for at komme på ferie med forskellige private hjælpeorganisationer. Alt i alt har Winnie en social kapital, om end begrænset, i form af nære relationer. De er med til i et vist omfang at kompensere hendes beskedne økonomiske kapital.

Winnies opfattelse af fattigdom, af moderkærlighed og af indsatsen

Winnie fortæller, at pengene var meget små i hendes barndomshjem: *”Jeg har sådan set taget det til mig, at jeg må leve med det jeg har.”* Hun fortæller, at hun gerne ville kunne købe noget tøj og sko, og at det er længe siden, hun har været til tandlæge: *”Jeg har lidt tandpine engang imellem, det må man finde sig i.”*

Børnefamilieafdelingen har hjulpet hende ved at anbringe hendes døtre, fortæller Winnie. Hun kunne dog godt tænke sig at have råd til at give dem noget, fx et TV, selvom de får meget under anbringelsen, hun ikke har kunnet give dem: *”Det var mig, der skulle have købt det til hende, det gør rigtig ondt.”*

”Vi er så fattige, som man kan være... Jeg har været på kontanthjælp i mange år, og jeg føler virkelig en skam over det. At man hverken har råd til det ene eller det andet. Jeg er nødt til at bede andre betale for mig, for jeg har ikke

noget. Det synes jeg er pinligt. De der sidder i Folketinget og siger, de vil skære ned på kontanthjælpen, 'hvad snakker I om? De skulle prøve det og se, hvordan vi knokler for at der er til mad... Jeg tænker jo på økonomi hele tiden,' siger Winnie.: "Nogle gange siger jeg, 'nu tænker du på noget andet', så laver jeg kaffe og ser en tegnefilm sammen med mine børn," fortæller Winnie (og lyder berørt). Stigmatiseringen har en politisk afsender, ifølge Winnie, som kan begrunde hendes selvstigma. Selvom hun kan adressere sin mindreværdsfølelse, har hun svært ved at glemme den økonomiske stress og skamfølelsen.

"Godt nok får jeg penge hver tredje måned, men de ryger lige til de gældsposter, jeg har," fortæller Winnie, selvom hun i et senere interview siger, at børneydelsen går til at købe sko og tøj til børnene. Det tyder på, at kreditorerne presser hende, og at hun måske tilgodeser dem og pigerne. Winnie fortæller, hvad de professionelle siger om at være mor for børnene: "De siger, det vigtigste er, at du er der for dine børn og giver dem kærlighed. De får rent tøj på hver dag. Jeg lægger det frem til dem. De får morgenmad," siger Winnie og tilføjer: "Sagsbehandlerne lægger mærke til, hvordan de ser ud, når de kommer i børnehave og skole. Er de rene og pæne i tøjet? Er de nyvaskede? Hvordan ser deres madpakker ud? Hvis der ikke er penge til alt, så må der jo være noget galt."

Winnie får besøg af en familievejleder fra Perlekæden, der indgår i familiens gøremål. "Perlekæden er sidste chance, ellers bliver børnene anbragt," fortæller Winnie.: "De mener, at jeg har sat mine behov for deres. Og det har jeg så lavet om på. De kan se en forbedring på mine børn og på mig selv." Når familievejlederen laver mad sammen med familien, betaler hun maden. Hun forærer også Winnie noget af sine døtres aflagte tøj. "Mange gange har vi været i en brugttøjsforretning, og der fik jeg også revet en hel masse ned fra hylderne. Det var kommunen, der betalte det," fortæller Winnie. Familievejlederen betaler for udflugter til forlystelsesparker og hjælper hende fx med at komme til lægen. Hun kommer med gode råd, fortæller Winnie, fx: "Lav noget mad, som du også kan bruge til madpakkerne, så kan de se, at de har fået aftensmad."

Børnefamilieafdelingens ambivalente opfattelse af fattigdom som et 'vilkår'

Det fremgår af journalmaterialet, at familien har været tilknyttet børnefamilieafdelingen i seks år pga. Winnies ældste søn, som er anbragt efter flere forebyggende foranstaltninger. Da Winnie og Ole boede sammen observeredes 'en kærlig kontakt mellem børn og forældre'. Der er flere oplysninger om og vurderinger af Winnies økonomi, bl.a.: *"Familien lever stadig fattigt... og Winnie har i forbindelse med familiens svære økonomiske situation oplevet depressivitet, selvdestruktive tanker, uoverskuelighed og tvivl om, hun orker at leve."* Et rådighedsbeløb fra 2011 (6000 kr.), da Ole boede hjemme, er ikke revideret siden. Det fremgår, at Winnie og Ole har en stor gæld, og at: *"Det er SÅ vanskeligt at få lavet økonomistyring."* I 2010 får Winnie en vejleder tilknyttet, som skal få styr på økonomien. Samme år sættes Winnie i administration. Ifølge et statusnotat fra maj 2013 møder Marie altid sulten i børnehaven, og det rejser bekymring for, om aftensmaden er 'nærende og varieret nok'.

Sagsbehandler Margit har haft familien som klienter i ca. halvandet år. Margit vurderer, at Winnies problemer primært er hendes tilsidesættelse af børnene til fordel for egne behov, især at hun tænker mere på Ole end på dem. Margit mener, at Winnie ikke skulle være flyttet ind i Oles lejlighed og passe hans hund og katte. Margit fortæller desuden, at Winnie har været meget knyttet til sin far, og at da han dør, siger Winnie, at 'hun slet ikke kan finde hoved og hale i tingene'. Margit fortæller: *"Hun fortæller om det, som om det var i går. Men jeg tror, det er to år siden. Der er en sorg, hun ikke er kommet over."* Margit er opmærksom på Winnies sorg, men sorgen får ingen konsekvenser for Margits vurderinger af Winnies handlinger.

Margit giver udtryk for en anden opfattelse af Winnies økonomi end den, der fremgår af journalen. Om kommunen og klientfamiliernes økonomi fortæller Margit: *"Det er ikke det store emne hos os, for alle mangler penge her. Det er et vilkår, og vi kan ikke gøre noget ved det."* Alligevel erkender hun, at økonomi kan betyde omsorgssvigt, og 'at forældre ikke

kan se og lytte til barnet, sætte sig i barnets sted, hvis de har så meget fokus på økonomien': *"Børnene har også deres forældre som forbillede, at de er triste og har mange bekymringer om, hvad de har råd til, og det kan betyde, at overskuddet ikke er der. Man kan gå i sort, når det økonomiske ikke hænger sammen."* Økonomi har altså betydning for forældres overskud og empati. Konkret i kommunen er knap økonomi et vilkår og derfor irrelevant for at forstå omsorgssvigt, men på et generelt plan kan fattigdom føre til omsorgssvigt, ifølge Margit.

I Winnies tilfælde er Margits vurderinger modsætningsfulde. Margit vurderer på den ene side ikke Winnie som fattig, eller at økonomi har nogen betydning for børnenes problemer: *"Problemerne er ikke større, end at det kan løses. Winnie vil hellere have, at vi forstår, hun har problemer pga. hendes økonomi, end at hun har problemer med børnene. Men det handler om hendes kontakt med børnene."* Modstillingen af fysisk (ernæring, beklædning og hygiejne) og psykisk (stimulerende og følelsesmæssig) omsorg fremstår påfaldende i lyset af, at Margit samtidig ovenfor siger, at økonomisk stress kan blokere for forældres empati.

Ifølge Margit skal Winnie omprioritere sin økonomi. Samtidig er Margit opmærksom på konsekvenser af Winnies økonomi: *"Winnie bruger ikke penge på sig selv. Hun går ikke til frisør eller får ordnet negle, eller nyt tøj, og hun går ikke på værtshus."* Hermed får Margit sagt to indbyrdes modstridende ting om Winnie. Hun kan ikke prioritere børnenes behov, og hun giver afkald på egne behov. Hvad ville der ske, hvis Winnie havde flere penge, spørger jeg Margit, som svarer: *"Det ville ikke gøre hende til en bedre mor... måske ville det gøre hende gladere."* Økonomien har betydning for Winnies humør.

Margit henviser flere gange til sin egen barndom: *"Der var kun en liter mælk om dagen til tre børn, og sådan var det bare. Der var aflagt tøj, men jeg fik en masse kærlighed, en masse varme, en masse tryghed, så jeg ved, man kan overleve på det. Men tiden har ændret sig, man er faktisk afhængig af en computer, det er alle, også voksne."* Det er måske denne dobbelthed, at

Margit både har en erfaring for, at kærlighed kan overtrumfe fattigdom, og at hun om i dag tænker, at selv kostbare forbrugsgoder som en PC er en social betingelse, der sætter sig igennem i hendes overvejelser. De er modsætningsfulde eller måske blot ambivalente.

Der er særligt en ting, Winnie bruger for mange penge på, ifølge Margit: *"Winnie har den søde tand. Hun får købt rigtig meget gulf."* Hun skal forstå, at hun er nødt til at udsætte sine egne behov, forklarer Margit. Margit tænker ikke, at Winnie skammer sig, og Margit ved ikke, om hun føler sig set ned på: *"Ikke ude i samfundet, for hun har jo ikke noget netværk."* Margit tolker tilsyneladende ikke Winnies vredesudbrud over for børnene og andre voksne i fx butikker som udtryk for skam eller ydmygelse. Margit er opmærksom på, at Winnie isolerer børnene og sig selv: *"De er ikke så meget sammen med andre. Børnene kommer ikke til fødselsdag. Måske kan det være for at passe på sig selv og for ikke at sammenligne sig med andre. Det er altså bare mine tanker. Måske vil hun ikke have, at hendes børn kommer for tæt på andre, så de bliver mindet om, at legekammeraterne har noget, som de ikke har."* Hvis Margit har ret i sin vurdering, er fattigdom en vigtig årsag til Winnies selvisolering af familien. Margit tror ikke, Winnie skammer sig, men overvejer om familiens selvvalgte isolation er udtryk for et forsvar mod at blive konfronteret med dens mindreværd og især for at beskytte børnene erkendelse af deres forfordelte position. Det er nærliggende at forbinde Winnies adfærd med skamfølelse. Familiens afsondring skaber en negativ social kapital. Det er også Margits erfaring, at Winnie kæmper for at bevare sin selvstændighed i forhold til forvaltningen: *"Det at styre børneydelsen er den eneste selvstændighed, hun har tilbage. Og jeg kan godt forstå hende. Hun vil ikke have, at vi blander os i hendes økonomi... Hun har fået lov til at prøve at se, om hun kan styre de her børnepenge."* Winnie er visiteret til Perlekæden: *"Det er første gang, jeg har Perlekæden ind over... Fokuspunktet er børnene, men de har så også hjulpet hende med at søge indskud, og hvis hun ikke får det, har de en kasse, der kan betale."* Winnie har fundet en anden bolig, som hun snart skal flytte til, og hun har også andre glæder af Perlekæden, ifølge Margit: *"Jeg synes, det er dejligt, de kan gøre noget. De kan*

give dem nogle ting, jeg ikke kan, fx betale for mad til madpakker og sige, at aflastning er det rigtige... Perlekæden kan se familien mere som en helhed."

Familievejlederen om betydningen af et budget og af Winnies fattigdom

Inge er familievejleder og ansat i Perlekæden, hvor hun har haft Winnie som klient i et halvt år. Perlekæden er en foranstaltning tilknyttet børnefamilieafdelingen og målrettet familier, hvor der i stedet for 'krav om store og hurtige forandringer' bygges på, at der i familien er en tilstrækkelig tilknytning og empati til, at Perlekæden er et sidste alternativ til anbringelse. Hver familie kan modtage foranstaltninger for op til 40.000 kr. mdl. inkl. løn og drift mv. af institutionen, og også til diverse udgifter i familien. Foranstaltningen bevilges efter § 52.3.10, Anden hjælp. Aktive misbrugere og alvorligt psykisk syge er uden for målgruppen.

Efter et halvt års opstartsforløb, hvor Inge har villet lære familien at kende, vil hun fokusere på familiens økonomi. Det er endnu ikke gjort for Winnie. Alligevel har Inge et indtryk af Winnies økonomi: *"Hvis ikke vi får lavet et budget, har vi ingen mulighed for at hjælpe familien,"* forklarer Inge. Inge har besøgt Winnie: *"Jeg kan se, at sidst på ugen strammer det til. Der er ikke ordentlig mad til børnene. Så jeg vil ind og se på, hvad hun bruger børnechecken til. Den må hun give mere af til mad."*

Inge har købt ting til Louise, da hun skulle anbringes. Inge fortæller, at Louise censurerede sig selv: *"Hun havde sin mors stemme med sig, 'altså, det har vi ikke råd til'. Hun føler ikke, hun fortjener det."* Inge måtte overtale Louise til fx at købe, 'hvad en pige har brug for til toilettasken'. Louise havde ingen dyne, så Inge købte både madras og dyne til hende. Hun fik en PC, og nu vil hun få mad på bordet hver dag: *"Alle de basale behov. Hun vil få lommepenge... Hun får også børnechecken."* Resten af familien må forblive i fattigdom, siger Inge: *"For dem må jeg ikke have standarden, fx må jeg ikke købe møbler fra IKEA, men kun brugte møbler, når Winnie skal flytte."* Når et barn anbringes i familiepleje, kommer det

tilsyneladende fri af materiel fattigdom, til forskel fra hjemmeboende børn. De fastholdes af børnefamilieafdelingen i relativ fattigdom.

Når Perlekæden betaler for noget tages der hensyn til forældres forsørgerrolle, ifølge Inge: *"Sådan var det ikke med Louise. Der fik vi bare besked om, hvad hun skulle have. Men hver gang vi køber eller gør noget, skal det gerne være gennem mor, så hun får oplevelsen af, at det er hende, der giver tingene til børnene."* Måske er det snarere børnene, der får oplevelsen af, at Winnie udfylder sin morrolle, hvor økonomisk kapital er afgørende. Winnie ved nok, hvad der foregår.

Til forskel fra andre familier kan Inge ikke i Winnies sag, se hvad børnechecken bliver brugt til. *"Jeg har en oplevelse af, at det er noget Winnie har med hjemmefra, 'du skal ikke tro, jeg har røven fuld af penge', siger hun hele tiden til børnene. Hvis de beder om noget, ser hun sort. Det er noget, hun er opvokset med,"* siger Inge. Inge forstår Winnies sparsommelighed som en del af hendes habitus. Inges vurdering kan indebære, at Winnies faktiske fattigdom og konsekvenserne for børnene underordnes en forståelse, hvor Winnies tilpasning til materiel knaphed retfærdiggør Perlekædens opretholdelse af en fattigdomsstandard.

Inge siger, at hun står over for et slagsmål med Winnie i forhold til, hvad hun bruger til sig selv og til børnene. Og til hunden: *"Vi vil også arbejde på, at børnene får nogle fritidsinteresser. Når vi kender Winnies økonomi, kan vi evt. betale for det,"* fortæller Inge. Den sidste rest af selvstændighed, som børnechecken er et symbol på for Winnie, skal tages fra hende, så børnene får ordentlig mad, ifølge Inge. Winnies eftergivenhed over for kreditorerne (tilbage fra konkursen med huset), kan være medvirkende til knapheden på mad, og ikke hendes manglende omsorg alene.

Inge giver udtryk for tvivl om, hvad der er problemet i Winnies sag: *"Tager hun ikke ansvar, eller er der for få penge. Jeg ved, at hun har 800 kr. om ugen, det synes jeg godt nok selv er for lidt."* Hermed udtrykker Inge en ambivalent vurdering af Winnies økonomiske formåen. Inge spørger

retorisk: ”Der står hele tiden, i rapporter og underretninger, at hun ikke kan tilsidesætte sine egne behov, men hvor er det lige, hun ikke gør det?”

”Selvfølgelig passer hun på, og der er da ikke penge til det. Og det gør også noget ved hende personligt, hendes temperament. Der er rigtig mange konflikter derhjemme,” fortæller Inge. Hun ved, at der er mange ting, Winnie gerne vil give sine børn: ”Det der rører mig, det er børnene, når jeg ser dem. Hvis de vil have nye gummisko eller noget. Det er der ikke råd til. Forældrene skal hele tiden skære igennem, og det gør ondt på dem,” siger Inge, som fortæller om de konflikter, det skaber: ”For jeg hører de der skænderier, og jeg kan se, hvad det gør ved børnene. Al deres ønsketænkning siger de jo højt, og så kommer de tilbage til skolen og bliver konfronteret med alt det, ’jeg ikke får,’” fortæller Inge (med tårer i øjnene).

Inge er overbevist om, at Winnie skammer sig: ”Winnie vil helst klare sig selv, hun ønsker da ikke at have os rendende. Hun vil ikke have, at jeg tager kage med, så der må jeg gå nogle omveje, ellers tænker hun, ’jeg magter bare ikke at være mor’... Engang en af pigerne var syg, havde jeg en cola og en pose chips med. Det glemmer hun aldrig, det er sådan nogen ting, de går op i.” Inge prøver at omgå Winnies rolle som mor, dvs. som køber af kage, og når Inge giver en af pigerne cola og chips, er det ikke kun en fornøjelse, men en uforglemmelig omsorg. Forældre kan ikke være forældre, hvis de ikke formår at bruge penge på deres børn. Professionelle kan bruge penge på børn, som sætter spor, men må være omhyggelige med ikke at krænke forældrens forsørger- og morrolle.

I børnenes udadvendte sociale liv, risikerer de ifølge Inge at blive udgrænset af deres kammerater: ”Det gælder deres tøj, om det dufter af skyllemiddel og om madpakkerne er varierede nok, hvor nogle af dem bliver valgt fra. Men det er også, hvad de har at byde ind med i en leg. At man ikke er understimuleret og alt det her. Det har lige så meget at sige.”

Sammenfatning af case Winnie: Sammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt

Børneforsorgen har delte opfattelser af, om Winnie er fattig. Sagsbehandleren er ambivalent, men mener, at Winnies økonomiske problemer kan løses. Hun konstaterer, at fattigdom er et 'vilkår' i lokalsamfundet, hvorfor fattigdom ikke er et emne. Desuden kan børnefamilieafdelingen 'ikke gøre noget ved det'. Familievejlederen vurderer Winnie til at være fattig og udfører en indsats, der indirekte kompenserer løbende for fattigdom. Winnie har svært ved at give sine børn omsorg, to af dem er anbragt. Samtidig er fattigdom og dens konsekvenser relevante. Sagsbehandleren refererer til sin egen barndom og vurderer, at Winnie benytter sine økonomiske problemer som et skjold mod at beskæftige sig med sin kontakt med børnene. Sagsbehandlerens habitus og position i det dominerende familiefelt, hvor fx en PC er blevet en nødvendighed, kan være en forklaring på hendes ambivalente problemforståelse (Bourdieu 2004).

Winnies perspektiv

Winnies datter, Louise, som anbringes i projektets undersøgelsesfase, men ikke interviewes, omtales for hendes habituelle opfattelse af at være uberettiget til de fornødenheder, et almindeligt teenagerliv kræver (Bourdieu 2004; Townsend 1979). Louise er i forlængelse af Winnies barndomserfaringer habituel opdraget til at være beskeden. I den forstand er casen et eksempel på familier i denne undersøgelse, der har tilpasset sig at leve på et fattigdomsniveau. Fattigdommen er for dem blevet en livsform.

Da Louise anbringes, overøses hun med økonomisk kapital, og det sårer Winnies moderfølelse. Anbringelsen af Louise viser Winnie, hvor fattig en opvækst hun selv har kunnet byde på. Hendes skamfølelse forstærkes. Winnie selv er meget optaget af sin økonomi, og det har hun grund til at være. Hendes rådighedsbeløb til hende selv og to piger samt hendes kreditorer gør hende fattig. Men hvad er fattigdom og hvad er omsorgssvigt? Winnie er i undersøgelsen blevet spurgt om betydningen af sin økonomiske situation, og alligevel er det påfaldende, at hun sætter lig-

hedstegn mellem kærlighed og økonomisk kapital. Både omgivelser og børneforsorg bekræfter hende i, at fx børnenes madpakker og hygiejne er afgørende for vurderingen af, om hun er en god mor for sine børn. Hun giver afkald på mange almindelige goder i sit eget voksenliv og skal have hjælp til at opfylde pigernes behov for mad mv. Ifølge Bonke et al. (2005) er udsatte børns forbrug familiens moralske ansigt udadtil.

Winnie har dog én last i sit forbrug af slik, ifølge børnefamilieafdelingen. Hun kæmper med at sætte sine egne behov til side for at opfylde børnenes, men børneforsorgens løsningsforslag om prioritering giver ikke mening for Winnie. Winnie har erfaring for selv at spise for lidt for børnenes skyld og for på den måde at vise børnene omsorg. Hun og hendes børn får ikke længere for lidt at spise, de lever ikke længere med basal fattigdom. Og alligevel, der er ikke noget at prioritere af. Winnies temperament, konkret illustreret med hendes positionering som desperat fattig i butikken, er udtryk for et tab af kontrol, som Winnie har mange grunde til. To anbragte børn, sorg over fars død, mand i fængsel og trussel om anbringelse af de to mindste børn samt afmagt over for hverdagens materielle og sociale udfordringer er påtrængende vilkår. Tab af kontrol fører ofte til uhensigtsmæssige handlinger, fx at spise slik og at skælde ud i det offentlige rum. Winnies temperament, hendes daglige konfrontation med at opleve sig som en dårlig mor, hendes skamfølelse og hendes afsondring af sig selv og pigerne er personlige og sociale belastninger, som er indvævet i hendes økonomiske underskudskapital. Hendes omsorgsevner og kontakt ift. børnene er ikke et fravalg for at fokusere på økonomi. Omsorg og økonomi er her en siamesisk tvilling.

Børneforsorgens indsats

Sagsbehandleren i case Winnie mener ikke, hun kan gøre noget ved fattigdom, men det kan Perlekæden. I Perlekæden kan familier, der visiteres til en sidste chance før anbringelse, i et vist omfang kompenseres for fattigdom frem til børnene fylder 18 år. Winnies børn har mindst ti år foran sig, hvor de evt. kan være tilknyttet Perlekæden. Perlekæden er en

indsats, som igangsættes som sidste trin til forebyggelse af en anbringelse. Det er mange andre foranstaltninger ikke.

Anbringelsen af Louise og Perlekædens intensive indsats som alternativ til anbringelse tyder på, at desto tættere et barn er på anbringelse i familiepleje, jo mere fattigdomskompensation giver praksis anledning til. I Perlekæden lægges der et budget for familien som en forudsætning for overhovedet at kunne hjælpe familien. Det kan være en barriere, som i case Winnie, at hun ikke ønsker børneforsorgens totale kontrol med hendes økonomi. Som sagt har kommunen bestemt, at Perlekæden ikke må frigøre familier fra at være materielt set på niveau med relativ fattigdom, men køb af mad og tøj, arrangementer for familier og bevillinger til børns fritidsaktiviteter er tæt på at være en løbende og direkte kompensation for økonomisk, social og kulturel underskudskapital (Marthinsen 2003).

Ved anbringelsen af Louise synes både et konkret og indlevende børneperspektiv samt et eget formuleret børneperspektiv at være i spil.

Casen viser, at uanset hvor store omsorgsproblemer er, kan fattigdom være en strukturel belastning, som forværrer familiens relationer og blokerer for børneforsorgens forebyggelse af psykisk omsorgssvigt. Konsekvenser af Winnies kontroltab og skam, af selvstigmatisering og afsondring vises ikke opmærksomhed af sagsbehandleren. Fattigdom forværrer omsorgssvigt og medvirker til at skabe forkrøblede relationer. Af sagsbehandleren opfattes fattigdom som et vilkår, børnefamilieafdelinger er afmægtige over for. Af Perlekæden opfattes budgetlægning som en forudsætning for familiebehandling mv. Professionelle er afgørende uenige om familiens fattigdomsproblem.

Casen viser, at anerkendelse af og kompensation for fattigdom kan prioriteres af praksis.

D) Case Betina - om at være et fattigt barn af en mor forsørget af livslang kontanthjælp

Casen er udvalgt som et eksempel på, hvordan børn tilpasser sig basal og relativ fattigdom. Desuden er casen valgt, fordi sagsbehandleren ikke tillægger fattigdom betydning for vanrøgt og omsorgssvigt af Betina. Sagsbehandleren er dog opmærksom på, at familien har for få penge at leve for.

Betina er 12 år og bor sammen med sin mor, Else, og sin lillebror på syv år, i en tidligere landbrugsejendom mere end 11 km fra den nærmeste mindre by. Familien har flyttet mange gange. Hun har også en søster, der bor hos deres far. Else er 48 år og har det meste af sit liv været forsørget af kontanthjælp. Der har været perioder, hvor hun har arbejdet, men de seneste år har hun prioriteret sine børn over arbejde. Else lider af en kronisk sygdom, som betyder, at hun ikke kan arbejde på fuld tid. Asta er Betinas sagsbehandler. Tidligere var en kontaktperson og en familiebehandler tilknyttet familien, men der er ingen foranstaltninger, da jeg besøger familien.

Kort efter mine interviews foreligger der en ny børnefaglig undersøgelse samt handleplan for Betina. Heraf fremgår det bl.a., at konflikter mellem Betinas forældre om samvær efter skilsmisse har skadet Betina og hendes lillebror. Betina fortæller, at faren kan være voldelig over for hende. Det fremgår også af journalen, at Betina ofte får for lidt mad med i madpakken, er dårligt klædt og ofte lugter. Elses rådighedsbeløb for sig selv og to hjemmeboende børn er som følge af et budget, udarbejdet af banken, på 2500-3500 kr. mdl., inkl. børnebidrag og børne- og ungeydelse. Beløbet varierer efter, om det er en måned, hvor der skal betales for el eller for varme. Else har en gæld på omkring 30.000 kr., bl.a. til kviklån, og skylder ca. 5000 kr. privat. Afdrag på gælden har stor betydning for hendes rådighedsbeløb. Kommunens vejledende rådighedsbeløb er på 5000 kr. for en voksen og to børn. Ifølge SKAT (2013) burde familien råde over et rådighedsbeløb på 9.200 kr. Familiens rådighedsbeløb ligger langt under kommunens vejledende rådighedsbeløb og under minimumsbudgettet.

Betinas selvopfattelse, venskaber og syn på fattigdom

Betina har længe ønsket sig at bo på landet. Hun er bl.a. glad for at kunne låne en hest, som hun rider på. Betina siger om sig selv, at hun adskiller sig fra sine jævnaldrende: *"Jeg gider ikke, at være sådan en, der er normal ligesom alle andre... Man skal bare være sig selv og være den, man er, jo. Det synes jeg."* Betina fortæller, at hun 'overskrider nogle grænser, som andre ikke tør', fx at hjælpe til med at kælte. Hun og hendes mor er blevet mobbet engang, da hun var ny i skolen: *"Det var meget med min mor. Hun er meget høj... Så kan man jo ikke svare igen, men det lærte jeg så. Og så stoppede de."* Betina har kræfter til at bekæmpe stampling.

Betina laver lektier på en pc i skolen, for pc'en derhjemme er brudt sammen. Hun fortæller alligevel, at hun snart vil kunne skrive stil hjemme. Hun har ikke råd til en iPad, som er et af hendes ønsker: *"Den kan man jo også godt overleve uden. Jeg ønsker mig den jo. Men jeg ønsker mig heller ikke så meget, fordi jeg ikke rigtig har brug for noget."*

Betina er glad for sin skole, der er blevet en privatskole på forældregruppens initiativ, efter at kommunen nedlagde folkeskolen. Betina fortæller, at der kun går en bus til og fra skolen. Betina har to gode venner i skolen, og hun fortæller også om venner i byer, der ligger langt væk: *"Min bedste veninde, vi har kendt hinanden hele livet... Vi sms'er meget."* Betina ser sin bedste veninde, når hun kan køre med sin mor til venindens by, hvor moderens veninde også bor. Betina fortæller, at penge ikke betyder noget for venskaber: *"Jeg synes ikke venskaber er penge... man kan ikke købe venner for penge... det er jo kun falske venner."* Alligevel koster de ting, Betina fortæller, hun laver sammen med sine venner penge, men 'vi tænker ikke rigtig over, hvad det koster': *"Vi går i klub, hvor der er svømmehal, hoppeborg, diskotek og cafeteria. Det koster en halvtredser at komme ind. Ellers går vi på pizzeria eller put-and-take, eller sidder bare og snakker."* Hvis hun ikke selv har penge, betaler hendes venner. Men der er en, Betina ikke kan være venner med: *"Jeg vil godt være venner med hende, men hun vil ikke være venner med mig, fordi jeg kommer sådan ude fra landet af, og jeg ikke har så mange penge. Og fordi jeg ikke er ligesom hende."*

Betina opfatter ikke sig selv som fattig: *"Ikke hvad jeg sådan selv føler. Men det kan godt være, efter nogles mening jo, fordi man ikke har ligeså mange penge som dem. Jeg føler ikke rigtig, vi mangler noget, nogen af os. Vi får det, vi vil. Eller vi får ikke det, vi vil, men det vi har brug for... Og vi har mad på bordet hver dag og rent tøj på... I går købte min mor en shampoo til mig, fordi mit hår er så fedtet."* Betina fortæller, at hun får rigelig med frugt og grøntsager. Men hun får ikke altid morgenmad: *"Nej, hvis jeg ikke sådan er sulten, så gør jeg ikke. Ellers tager jeg bare et eller andet med."* Betina fortæller også, at hun har haft 'mange maveproblemer'.

Hun fortæller, at hun sparer op i banken. Hun får 200 kr. i lomme penge om måneden, og når hun hjælper sin bedstefar, der bor i nærheden, får hun også penge af ham.

Else om sin omsorg for børnene og om sine afsavn

Else har valgt at være hjemme ved børnene og være til rådighed som mor, frem for at satse på at finde et deltidsjob: *"Penge betyder jo ikke noget, hvad skal man sige, i den forstand."* Else fortæller, at børn ikke skal inddrages i ansvaret for familiens økonomi. Hun mener ikke, at Betina lægger mærke til, at hendes mor tænker meget over penge. Og alligevel: *"Jeg tror bare et eller andet sted... at de er klar over det, så de bare lader være med at spørge."*

Else prioriterer, at *"... der altid skal være mad til børnene... Selvfølgelig er jeg nødt til at gøre det så billigt som muligt... og så prioriterer jeg, at der i hvert fald om fredagen er lidt hygge til dem... chips eller et frugtfad, grøntsager... Det kan de rigtig godt lide."* Det meste tøj bliver købt som genbrug. Else har valgt at forære Betina en brugt iPhone.

Else bruger meget energi på at få økonomien til at hænge sammen: *"Især fordi jeg ville så gerne give mine børn det samme, som andre får... Så får man følelsen af at være utilstrækkelig. Og den er svær. Man behøver ikke at have penge for at være en god mor og vise omsorg og kærlighed til sine børn, det gør man ikke. Og man behøver heller ikke have penge for at lave noget*

sammen med dem... Men du har jo brug for penge. Det er at få en cykel, som andre ikke har haft. Og det samme med tøjet... De kunne bare godt tænke sig at få noget, der kun har været deres eget, som de siger. Og det gør jo ondt... Når de tænker sådan. Så der er penge jo vigtigt for at være en god mor” Else har prøvet at spare op til julen to måneder senere, men pengene er brugt til akutte udgifter: ”... nogle gange overvejer (jeg), om jeg skal aflyse den helt... jeg vil selvfølgelig gøre det yderste for, at jeg kan. Men jeg kan ikke lige nu få julegaver og sådan noget til dem... Jeg kan godt blive lidt opgivende.”

Else har tidligere taget et kviklån for at kunne holde jul med børnene og en anden gang for at købe briller til Betina, som forvaltningen ikke ville betale for. Hendes gæld består også af ubetalte regninger, som bl.a. skyldes, at Betinas sko gik i stykker, og at en anden datter, som skulle på en skolerejse, skulle betale 950 kr.: *”Sidst på måneden, eller ikke altid sidst på måneden, men sådan løbende, er jeg nødt til lige at låne... aldrig til dumme ting. Det er kun, hvis der ikke er til maden og sådan.”*

Else er nødt til at forlange af sine børn, at de er helt sikre på, om de vil gå til den aktivitet i fritiden, de ønsker sig: *”Jeg gider ikke det der med, at du giver dem et kontingent på 300 kr. for et år... og så efter en måned, ’det gider jeg ikke alligevel’... Min søn ville jo gerne gå til fodbold, og så sagde jeg, ’er det fordi du kan lide at spille fodbold?’ ’Nej’, siger han, ’det er fordi de andre gør det’. Så siger jeg, ’så får du ikke lov.’”*

Else lider af en alvorlig kronisk sygdom, der tidligere ville have udløst en førtidspension, men i dag er jobcentrets vurdering, at ’du er for syg til at arbejde, men ikke syg nok til at få pension’, ifølge Else: *”Jeg bliver simpelthen nødt til at vælge medicinen fra... det er lidt over 3000 kr. om måneden... noget af det bliver betalt... så en gang om året starter du forfra... mine børn skal altså også have mad på bordet. Jeg har også de der specielle kosttilskud, som jeg faktisk skal spise hele tiden, men de er også så dyre... Nej, jeg må spise mere fornuftigt...”* Else er bange for at få kræft som følge af sin sygdom. Hun går ikke til tandlæge.

Selv kunne Else godt tænke sig en seng at sove i, i stedet for på sofaen, og hun ønsker sig også en reol til stuen. Else selv får noget aflagt tøj af en et sted, hvor hun går til hånde. Hun ville desuden meget gerne vise børnene det sted i Norge, hvor hun er vokset op: *”Nu har det været svært i mange år, så alle de drømme, jeg har... har jeg lagt på hylden... Jeg kan jo rigtig godt lide at male. Det får mig til at slappe af. Og jeg gik til dans engang, jeg var faktisk ret dygtig til salsa. Men det er længe siden, jeg har tænkt over det. Lige nu er min store drøm faktisk bare at få holdt en ordentlig jul med børnene. Og prøve så vidt muligt ikke at kigge tilbage... Få bygget vores hjem op igen...”* Hjemmets tilstand er ifølge Else grund til, at børnene ikke må tage deres kammerater med hjem.

Else fortæller, at hun har en veninde, der bor langt væk, så det er længe siden, de har set hinanden. Hun tror, hun har mistet flere venner på, at hun er nødt til at sige nej til at gå i byen eller ud at shoppe, men: *”Jeg har det sådan, at hvis det er det, der skal til, for at vi kan være venner, så er det bedst at lade være.”*

Else har to store problemer: *”Det er jo, at der ikke er råd til det, jeg gerne ville... det jeg gør mest ud af, det er så vidt muligt at hjælpe de børn af med de problemer, de har dernede fra (den biologiske far).”* Jeg spørger Else, om hun er fattig: *”På penge, ja. Men så har vi så meget andet... man er vel ikke fattig, når man altid har mad på bordet... ikke lige engelske bøffer, men de får da sund og varieret kost, så på den måde er vi jo nok fattige. Men vi har hinanden, og det er i hvert fald vigtigt.”* Ifølge Else har ingen af de professionelle, som er omkring hende, spurgt til hendes økonomi.

Børnefamilieafdelingens journal og sagsbehandlers syn på konsekvenser af fattigdom

Ifølge journalmaterialet fremgår det af en underretning om Betina og om hendes lillebror, at de er meget dårligt klædt, går i tøj, der er stumpet og forvasket, og at de har uredt og fedtet hår. Deres ansigtsteint er farveløs og ’papiragtig’ pga. dårlig mad. Betinas personlige hygiejne er utilfredsstillende. Hendes tænder er åbenbart ikke set af skoletandplejen, for de er uplejede. Ifølge skolen er Betina ikke veloplagt. Når hun er træt,

virker hun fraværende. Samtidig skriver skolen, at 'Vi er sikre på, at Else elsker sine børn.' Af journalmaterialet fremgår desuden bekymringer for, om Betina er underernæret. Betina besøger sjældent venner og har ikke selv venner på besøg. Betina formulerer ikke så ofte sine egne behov. Det vurderes desuden, at Betina nogle gange 'lever i en fantasiverden'. Som ressource nævnes det, at Betina har et godt forhold til sin mor og til sin bror. Det fremgår, at Betina har læst sidstnævnte del af journalen, og at hun ikke har haft nogen kommentarer. I den foreliggende handleplan i journalmaterialet indgår der alene relationelt orienterede mål.

Sagsbehandleren, Asta, har haft samtaler med Else og de tre børn, men har ikke kendt familien længe. Hovedproblemet er, ifølge Asta, konflikterne mellem forældrene. Familiens vigtigste ressource er børnene, fordi de: *"... giver udtryk for, hvordan de har det og for at ville ændre på deres situation."*

Asta har observeret at Betinas genbrugstøj var for småt: *"Men ikke noget, hvor jeg tænker, hun ville skille sig voldsomt ud fra så mange andre."* Asta vil undersøge det, men fritidsaktiviteter er vigtigere: *"De går ikke til noget... De ved det. De klager ikke, og de spørger ikke, om de godt må gå til ridning eller fodbold, for de ved godt, der ikke er råd til det... De bliver præget af, at de ikke får de muligheder."*

Asta mener, at børn skal kunne se deres venner: *"Det er tit i yderområderne, at man bor uden for lands lov og ret, transportmuligheder. Der synes jeg faktisk børn har ret til at komme ud, under rimelige forhold (og) besøge sine kammerater. Ikke nødvendigvis hver dag men flere gange ugentlig."*

Asta vurderer familien til at være fattig. Hun kender ikke Elses rådighedsbeløb, men hun vurderer, at Else har ca. 4500 kr. til rådighed. Hun er usikker på, om en ny kæreste bidrager til Elses husholdning: *"For ikke at være fattig, skal en mor med to-tre børn have 7-8000 kr. til rådighed,"* vurderer Asta. Som forklaring på at konsekvenser af forældres anstrengte økonomi ikke er lige så oplagt at undersøge, som fx konsekvenser af for-

ældres psykiske sygdom, siger Asta: *"Måske fordi man bare ser det som et vilkår, at far også selv kommer fra nogle socialt ringe kår. Alle de der ting, der spiller ind på, hvorfor... mere end at man ser på fattigdom i sig selv. Vi har vænnet os til fattigdom, og vi anbringer aldrig på grund af fattigdom. Vi anbringer, når forældrene er dårligt begavede, når de er psykisk syge, når de er misbrugere og ved overgreb, og det er jo ofte kombineret med fattigdom. Jo, hvis boligen er uegnet som menneskebolig, og forældrene ikke vil flytte."* Om Betinas bolig siger Asta: *"Boligen er uhumsk og nedslidt. Vi ville gerne bevilge, så deres hus kunne blive istandsat, men det kan vi ikke. Vi har tidligere bevilget rengøring, men det hjælper ikke."*

Asta forstår familier som Elses som udtryk for en 'social fattigdom', dvs. som resultat af flere generationers begrænsede vilkår og som resultat af offentlig forsørgelse det meste af de voksnes liv: *"De, der kun har været fattige i kort tid, er bedre til at italesætte det... 'nu kan vi ikke sådan'. Fordi den ene har mistet sit job eller hvad det kan være. Hvorimod de, der altid har været fattige, måske bare tager det som en del af livet. Det er jo bare sådan, det er, for sådan har det været de sidste mange, mange år for de familier. De kører videre i en social arv. De (korttidsfattige) kæmper vel også lidt mere. De kan godt huske, hvordan det var før og vil tilbage til det."*

Asta tvivler på penges betydning for omsorg for familier som Elses: *"Det betyder selvfølgelig noget at give dem de der basale ting, mad på bordet, fritidsinteresser for børnene, tøj og telefon, hvad de har brug for. Og så tænker jeg, at de ting kan gøre noget for ens eget overskud... At hvis økonomien er dårlig, så er det svært at have overskud til børnene i det daglige... og få rigtig gode oplevelser sammen... Jeg ved ikke helt, om det hænger sammen med økonomi, men de her familier overkommer det bare ikke. Selv ting som nærmest er gratis, sammen med børnene."*

Asta er tvetydig. På den ene side er omsorg stort set uafhængig af materielle forhold, ifølge Asta, på den anden side anerkender hun, at relativ fattigdom indgår som faktor i utilstrækkelig omsorg: *"... (ikke) at kunne give dem denne her telefon for at mit barn kan blive en del af klassefællesskabet... Så tænker jeg, det kommer til at blive en eller anden form for manglende omsorg."* Hun nævner også andre afsavn, som begrænser forældres

omsorg:” Når familier ikke kan give deres børn en jul, hvor de får gaver, der svarer til kammeraternes, så tror jeg, det gør noget ved deres selvfølelse, i retning af en følelse som dårligere forældre. Jeg tror, man skal kunne tro på, at man selv er god nok, for at give det videre til sine børn.”

Kommunen risikerer at ydmyge fattige familier, ifølge Asta. Else vil ikke søge om julehjælp: *”Det kan være svært overhovedet at tilbyde den der julehjælp, fordi det godt kan blive sådan lidt, nedladende er et forkert ord. Men at sige til folk, ’vil du... for du har sikkert ikke økonomi til selv at sørge for det’... Det er lidt af et dilemma.”* Asta fortæller, at de i børnefamilieafdelingen diskuterer, om de nogen gange skulle bevilge noget ekstraordinært: *”Fx det der med mobiltelefonen, er det egentlig den, der kan flytte en hel masse i denne familie, i stedet for at sætte alt mulig andet i værk. Det er noget de andre børn lægger mærke til, at de ikke har telefon, de har ingen IPad.”*

Omvendt skal bevillinger jo ikke bruges instrumentelt, ifølge Asta: *”Det er også lidt synd, det her, så får jeg nok et lidt bedre samarbejde med dem, eller hvad ved jeg ellers af dårlige grunde.”*

Sammenfatning af case Betina: Fysisk omsorgssvigt samt basal og relativ fattigdom

Børnefamilieafdelingen bevilliger ikke penge til istandsættelse af en nedslidt bolig og giver op i forhold til at børnene kan bo et sted, hvor der ikke er uhumsk. Som følge af boligens tilstand må de ikke invitere kammerater hjem, ifølge deres mor. Hjemme er Betina og hendes lillebror omfattet af fysisk omsorgssvigt og af fattigdom. På baggrund af journalen og interviewene er det vanskeligt at afgøre, hvad der er hvad. Børnene er både udsat for basal og for relativ fattigdom.

Det særlige ved denne case er især to forhold. Det ene er, at Betina afviser, at hun døjer med basal fattigdom. Ifølge hende selv, kan hun alt det – ikke mindst pengefinansierede aktiviteter – som der skal til for at være sammen med sine venner. Ifølge journalen er Betina udsat for basal

fattigdom og meget alvorlige konsekvenser heraf, bl.a. at hun ikke får nok at spise. Desuden fremgår det af en statusudtalelse, at Betina har en 'afvigende virkelighedsopfattelse' og 'til tider lever i en fantasiverden'. Et andet særligt forhold er, at familien tilhører en gruppe af familier med problemstillinger, der er flere af blandt de 15 cases i dette projekt. Forældrene er selv vokset op under belastede vilkår, og de har – evt. med kortere afbrydelser – hele deres voksenliv været offentligt forsørget. De har typisk, ifølge projektets case materiale, en belastende fysisk eller/og psykisk sygdom, et misbrug eller begår overgreb. Familiernes er samtidig udsat for fattigdom. En nærmere undersøgelse må afsøge, om sådanne familiers karakteristika har konsekvenser for børnene, der adskiller sig fra de konsekvenser, børn kan udsættes for, når de vokser op i familier, der har haft, eller selv tror på, at de kan få et job eller en uddannelse.

Betinas og Elses perspektiv

Når Betina afviser, at hun er fattig, til trods for sin accept af kontaktpersonens vurdering, kan det mindst forstås på to måder. Eller som en kombination af; tilpasning til fattigdom og omsorgssvigt, eller/og som en fornægtelse af hendes fattigdom. Den sidste tolkning understøttes af journalmaterialet. I interviewet taler Betina ikke meget om sin mor, men hun siger ikke noget negativt om deres relation. I en statusudtalelse fra skolen skrives det, at moderens kærlighed til hendes børn er utvivlsom. Bag disse betragtninger kan gemme sig en frygt hos Betina og hos skolen for, at hun bliver anbragt. Eller Betina er loyal over for sin mor og fornægter sin fattigdom. Uanset hvor langt familier er fra, at deres børn skal anbringes, frygter de ofte alligevel for det. Det gør børn også.

Betina har ressourcer til at afværge mobning, til at have venner, til at begrunde sine valg af venner og til at se positive sider af sit liv, fx muligheden for at ride på hest. I den forstand forklarer hun sin situation og begrundes, hvorfor et tydeligvis stort ønske om en iPad alligevel ikke er vigtig. Hun fortæller ikke, at hun savner sin bedste veninde. Hun siger, hun er glad for at gå i skole. I den forstand tilpasser hun sig og får mening i sin situation. Betina kan også tænkes at kæmpe for, at andre –

herunder interviewer – opfatter hende som bedre stillet, end hun faktisk er (Davies & Harré 2014). Hun holder måske en facade. Hun fantaserer i så fald om, at hendes børneliv er normalt. Den fortolkning begrundes af moderens beskrivelse og af kontaktpersonens statusnotat.

Else er optaget af at beskytte børnene mod deres voldelige far. Hun fortæller også om familiens fattigdom og mener, hun kan beskytte børnene fra at involvere sig i hendes pengeknaphed og bekymringer. Hjemme viser hun omsorg for børnene ved at prioritere deres behov og nævner flere gange deres mad. Hun har selv store afsavn, bl.a. at hun ikke kan tage sin medicin for en kronisk sygdom, og at hun har mistet venner. Hun har måttet opgive at gå til dans. Betinas ekso-system omkring Else er drastisk udtyndet. Hun er økonomisk presset til at optage dyre lån for at kunne betale for helt almindelige udgifter, individuelle behov som briller og sko til Betina og jul med gaver (Townsend 1979). Hun har dog en veninde, som hun er glad for, og en ny kæreste. Else har et perspektiv for at forblive forsørget af kontanthjælp. Hendes sygdom forhindrer hende i at arbejde fuld tid, og hun begrundet sit fravalg med at ville prioritere sine børn. Hun begrundet sin opfattelse af sig selv som en dårlig mor med konsekvenser af fattigdom. Det samme gælder hendes opgivenesshed, fra at blive selvforsørgende, udfolde sig selv som voksen og opnå kontrol over sin økonomi. Else har ikke en strategi for at ændre familiens og børnenes situation.

Valg af privatskole til Betina kan anses for at være en ekstravagant prioritering i forhold til Elses meget anstrengte økonomi. Her skal det medtænkes, at transportmulighederne til en kommuneskole endnu længere væk gør både Betina og Else sårbare for, om Betina når den ene bus. Desuden er privatskolen et samlingspunkt for det lokale børne- og forældrefællesskab. Elses valg af privatskole kan ses som omsorg for Betina. Ifølge journalen omsorgssvifter Else sine børn ved ikke at vise dem fysisk omsorg. Fattigdom har samtidig en tydelig og stor betydning for familien, som kan være en medvirkende faktor for Elses omsorgssvigt. Fattigdom som livslangt vilkår kan være en forklaring på Elses omsorgssvigt.

Betina er vanrøgtet (Egelund 1997). Et barn, der lugter, vil i dagens Danmark uomgængeligt være udsat for risiko for stigmatisering og for afsondring fra kammeratskabsrelationer.

Else taler for, at penge ikke kan erstatte kærlighed, og at hun finder glæde ved, at hun og børnene har hinanden. Kærligheden har materielle odds imod sig, fordi børnenes vanrøgt er graverende.

Børneforsorgens indsats

En familie som Betinas opfattes af børnefamilieafdelingen som tilhørende en særlig type familier. Ifølge Asta har børnefamilieafdelingen vænnet sig til, at fattigdom i sådanne familier er et vilkår, der ikke tillægges særlig betydning, modsat konsekvenser af fx psykisk sygdom. Den enkelte families historie og forældres opvækstvilkår tillægges derimod betydning. Familiens hverdagsliv deles med andre fattige familier, der ligner Elses, ifølge Asta. Betina har en chance for at møde ikke-fattige børn i skolen, men ifølge Asta har børn fra familier som Betinas en tendens til at finde sammen.

Ifølge Bourdieu (2004) konstruerer staten folks tanker og: "... etablerer samt garanterer bestemte kognitive strukturer og vurderinger." Som Asta illustrativt siger, er Betinas genbrugstøj ikke mere stumpet end for 'så mange andre'.

Sagsbehandleren overvurderer familiens rådighedsbeløb, men mener samtidig, at det beløb, Else selv har til rådighed, er meget mindre, end det beløb, Asta selv tænker, er et minimum. Derved kritiserer hun indirekte et strukturelt bestemt fattigdomsvilkår. Asta nævner desuden en række konkrete afsavn, der er uacceptable for et børneliv. I hendes beklagelse af, at børnefamilieafdelingen ikke kan istandsætte det hus, Betina bor i, kritiserer hun også et strukturelt vilkår fra kommunens side. Istandsættelse er en mulighed ifølge Serviceloven. Når Asta konstaterer, at børn ikke anbringes for fattigdom alene (på nær i helt særlige tilfælde), fortæller hun indirekte, at børn og deres forældre må udholde

konsekvenser af fattigdom, så længe de ikke belastes af andre alvorlige sygdomme og afvigelser. Else får fx afslag på briller til Betina.

Når forældre ikke kan forsyne deres barn med en mobiltelefon, for at barnet kan indgå i dets fællesskaber, siger Asta indirekte, at det kan føre til omsorgssvigt. Betina har en mobiltelefon. Men hjemme har hun ikke adgang til en pc, der af Ankestyrelsen anses for sædvanligt indbo, eller til en iPad, der kunne erstatte og supplere en pc for Betina. I hendes situation svækker manglen på en pc eller en iPad Betinas skolearbejde og evt. hendes sociale integration. Samtidig er Asta i tvivl om, hvorvidt økonomisk underskud og afsavn har betydning for omsorg. Den tvivl bekræftes også af Else.

Casen viser, at nogle familier er udsat for livslang fattigdom, og at børn som følge heraf kan tilpasse sig et hverdagsliv med basal og relativ fattigdom. Når det sker, risikerer tilpasningen at usynliggøre fattigdom som risiko og som belastning. Det er Asta nok opmærksom på, fordi hun fortæller, at børnefamilieafdelingen har 'vænnet sig til fattigdom'. Uanset at børnefamilieafdelingen trods 'tilvænningen' drøfter en mulig gevinst af ekstraordinære bevillinger til et barn, fx til en mobiltelefon, som et alternativt og mere virksomt tiltag, er en kombination af børns tilpasning og børnefamilieafdelingens tilpasning en udfordring for det sociale arbejde. *Casen viser*, at et børneperspektiv, der beror på voksnes og på kontaktpersoners indlevelse, kan kolliderer med barnets eget formulerede perspektiv. Det illustrerer, at det eget formulerede børneperspektiv ikke kan stå alene og må suppleres af en kombination af et udefra-perspektiv og en konkret voksenindlevelse i barnets situation. Betinas eget formulerede børneperspektiv tilslører, at afsavn som følge af basal fattigdom tyder på vanrøgt og omsorgssvigt af Betina.

Deltagerobservationer på børnefamilieafdelinger

I alle tre kommuner var det muligt at udføre deltagende observation af team møder for sagsbehandlere og i de to af kommunerne at observere

tre samtaler mellem sagsbehandlere og forældre, heraf en med en mor og en datter, samt et efterfølgende netværksmøde med en sagsbehandler.

Team møder

I den ene kommune var børnefamilieafdelingen under omorganisering af fordelingen af sags stammer. Møder i teamet for sagsbehandlerne handlede derfor næsten udelukkende om omorganiseringen. På møderne blev nogle få familiesager drøftet uden dog at berøre emner i tilknytning til familiers økonomiske kapital. Supplerende blev en række møder mellem nærmeste leder og individuelle sagsbehandlere om vurderinger og afgørelser observeret. Disse møder omhandlede ikke temaer i tilknytning til familiers økonomiske kapital.

I den anden kommune omhandlede team møder for sagsbehandlere drøftelser af vurderinger og foranstaltninger ud fra ICS-modellen i enkeltsager. I dette team behandlede en sag, hvor familiens økonomiske kapital var central. Familien havde store vanskeligheder som følge af en traumatiseret far, der bl.a. var voldelig over for moderen og børnene. Familien var forsørget af kontanthjælp. Moderen var inden for det sidste halve år blevet familiesammenført og kunne ikke finde arbejde. Sagsbehandleren for familien foreslog på team mødet, at familien skulle have økonomisk støtte til at flytte til en anden by, hvor familien havde et netværk og dermed lettere adgang til at få et job. Forsørgelse af lønindkomst blev vurderet som en forebyggelse, der både kunne fremme moderens integration og forbedre familiens relationelle problemer.

I den tredje kommune omhandlede team møder drøftelser af vurderinger og foranstaltninger i enkeltsager ud fra netværkskort. I fremlæggelsen af flere sager blev familiers økonomiske kapital omtalt. Fx blev forældres pressede økonomi og midlertidig indkvartering af boligløse familier nævnt som belastningsfaktorer. Afsavn som manglende adgang til internettet med henvisning til lav indkomst og konsekvenser heraf som fx internetkommunikation med skolen og adgang til e-boks blev ligeledes nævnt. I den forstand havde sagsbehandlere øje på familiers økonomiske

kapital. Konsekvenser af økonomisk underskudskapital blev dog ikke fremlagt eller drøftet som dynamiske faktorer for fx at vurdere relationer mellem forældre og børn, vold i familien og samliv med en traumatiseret forældre.

Temaer om underskud på økonomisk kapital indgik ifølge sagsbehandlere som belastninger i forskellige familier, uden at afsavn blev forbundet med omsorgssvigt. I et tilfælde blev et tiltag for at afhjælpe afsavn som følge af dårlig økonomi eksplicit kædet sammen med et mål for at ændre familiens interne relationer. I ingen af de drøftede sager på team møder i de tre kommuner blev familier omtalt som fattige, og ifølge team møderne blev økonomisk underskudskapital ikke drøftet som en belastning, der prægede omsorgssvigt og relationelle forhold.

Samtale og netværksmøde

I en kommune observeredes et møde mellem en sagsbehandler, en mor og hendes datter. Desuden blev et efterfølgende netværksmøde med den nærmeste familie ligeledes observeret. Anledningen til mødet var en underretning, der blev læst op. Den væsentligste bekymring angik datterens utilstrækkelige lektielæsning og fravær. Sagsbehandler spørger datteren, hvorfor hun ikke læser lektier. Hun svarer, at de opgaver hun får, ikke interesserer hende. Hun lover at hun vil 'tage sig sammen'. Sagsbehandler siger til moderen, at hun 'er den voksne' og meddeler, at hun evt. kan få et forældrepålæg: *"Det er lidt en straf, som vi ikke bryder os så meget om."* Efter samtalen får jeg lejlighed til at spørge sagsbehandler om, hvorvidt et forældrepålæg vil virke, hvortil hun svarer: *"Nej, men det er det eneste, vi har."* Desuden spørger jeg sagsbehandler, om hun tror moderen ved, hvad et forældrepålæg indebærer, og hvad hendes indkomst i øvrigt er. Sagsbehandleren svarer: *"Nå nej, det glemte jeg."*

På et efterfølgende netværksmøde, hvor moderen og faderen samt pågældende datter og storebror deltager, drøftes det, hvorfor datteren ikke laver lektier og møder til tiden. Sagsbehandler forklarer denne gang, hvad et forældrepålæg betyder. Sagsbehandleren laver en aftale med datteren

om, at hun skal aflevere sin mobiltelefon og computer til moderen på bestemte tidspunkter, så hun kan komme i skole og være der til tiden. I første omgang siger moderen og datteren ja, men senere siger moderen: *"Problemet er, at jeg også er ked af det og træt. For jeg har i forvejen masser problemer, og jeg har ikke meget energi."* Sagsbehandleren svarer hertil: *"Nej, men det er der ikke noget at gøre ved. Hun skal aflevere sine lektier, og hun skal op dagen efter."*

Samtalen og netværksmødet viser et samspil mellem økonomi og omsorg. Sagsbehandleren får ikke afklaret, hvad årsagen kunne være. Kunne det fx være skolen, der skaber problemet. Moderen fortæller, at hun selv har problemer, men dem vil sagsbehandler ikke tale om. Måske forbigår sagsbehandler dermed en del af forklaringen på, hvorfor datteren forsømmer skolen. Eksemplet viser, at økonomi får forrang for andre problemer i familien. Sagsbehandleren ser kun en økonomisk sanktion som virkemiddel og tilkendegiver tilmed, at hun ikke bryder sig om den straf, hun stiller familien i udsigt. Derved antyder hun et forbehold, som kan forvirre mor og datter. Tror sagsbehandleren ikke på sanktionen, eller er børnefamilieafdelingen utilpas med konsekvenser af forældre pålæg, der primært vil forværre familiens indkomst og måske deres fattigdom?

Sammenfattende om team møder og klientsamtaler

Team møder er målrettet foranstaltninger på baggrund af vurderinger. Tilsvarende er sagsbehandleres samtaler og netværksmøder med familier målrettet indsatser for at forbedre familiers trivsel, herunder evt. forebygge anbringelser, som dog ikke var et tema for samtaler med klienter i denne undersøgelse. Den begrænsede deltagende observation af få team møder og af få klientsamtaler viste, at der lægges vægt på materielle afsavn, der også i nogle tilfælde afhjælpes. Men afsavn og lav indkomst forstås ikke som dynamiske dimensioner af relationelle belastninger. Hovedindtrykket af observationer i de tre kommuner er, at konkrete vurderinger af penges og materielle ressourcers betydning for omsorgssvigt ikke indgår i kommunen og dens praktikers vurderinger.

Kapitel 7: Diskussion af undersøgelsens resultater

Som grundlag for diskussionen gengives resultaterne fra den samlede forskningsoversigt, således som de er sammenfattet i kapitel 4. Herefter følger en sammenfatning af case analyserne. Afslutningsvis drøftes denne undersøgelses særlige bidrag til forskningen i sammenhænge mellem fattigdom og omsorgssvigt.

Resultater fra forskningsoversigten

Summarisk kan forskningsoversigten sammenfattes til følgende fire fund.

Fattigdom er ikke en kausal årsag til, men en risikofaktor for omsorgssvigt. Når omsorgssvigt undersøges som en konsekvens af fattigdom, viser mange kvantitative undersøgelser, at der er en korrelation og en risikofaktor, men ikke en årsagssammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt.

Børn beskriver sammenhænge mellem omsorgssvigt og afsavn. Påfaldende få kvalitative undersøgelser af børns subjektive erfaringer og opfattelser viser, at de ser sammenhænge mellem materielle, sociale og uddannelsesmæssige afsavn og omsorgssvigt. Der foreligger ikke kvantitative fund.

Risiko for forældres stress og depression, med eventuelle konsekvenser for deres omsorgssvigt, forklares dels som en følge af fattigdom alene, dels som en følge af fattigdom som en af flere belastningsfaktorer. Der foreligger få kvantitative og kvalitative undersøgelser af forældres medierende betydning for at forebygge omsorgssvigt, når familien er fattig. Nogle studier viser, at fattigdom er den centrale risikofaktor for depression og stress, andre studier viser, at depression og stress kan forklares ud fra flere risikofaktorer end fattigdom alene. Forældres håndtering af fattigdom kan være udslagsgivende for konsekvenser af fattigdom.

Børneforsorgen vurderer hjemmeboende børns fattigdom som en følge af forældres omsorgssvigt. Flest forskningsresultater viser, at Børneforsorgen i USA, i UK og i Norden forklarer fattigdom som resultat af individuelle valg, kompetencer og til dels som udtryk for normafvigelse. Få studier viser, at Børneforsorgen forstår fattigdom strukturelt, dvs. som et udefra givet vilkår for familien.

Resultater fra fire dybdegående case analyser

Case analyserne er struktureret ud fra den teoretiske præmis, at familiefeltet, herunder subfeltet af udsatte familier, begribes som et felt, der er adskilt fra børneforsorgens felt. Børneforsorgens felt og den symbolske kapital, der kæmpes om her, er sammensat anderledes end den symbolske kapital i familiefeltet. Forestillingen om den ideale familie indgår i begge felter, men, som analysen viser, anses underskuddet på økonomisk kapital i subfeltet af udsatte familier for at være en betydelig barriere i kampen for at opnå den symbolske kapital, som de dominerende familier besidder i familiefeltet. Udsatte børn og forældre udkæmper en kamp i og omkring familiefeltet om at mestre deres underskud på økonomisk kapital. Den økonomiske underskudskapital er sammenfiltret med familiers omsorgsrelationer, og den er i vidt omfang både usynlig for og usynliggjort af børneforsorgen, ifølge denne undersøgelse.

Undersøgelsen har ikke haft som formål at specificere den symbolske kapital, der dominerer børneforsorgen. Undersøgelsen har lagt til grund, at udsatte børn og forældre kæmper om en symbolsk kapital i og ud af familiefeltet, hvor denne kamp også føres uafhængigt af børneforsorgen og ifølge dynamikker, der adskiller sig fra de dynamikker, som dominerer børneforsorgen. Fattige børnefamilier bestræber sig næsten dagligt på at undgå eller blot moderere selv basale afsavn.

Frem for at definere et fælles felt for børnefamilier og for børneforsorgen, som fx et felt for socialt arbejde, har adskillelsen af familiefeltet fra børneforsorgens felt bidraget til at synliggøre vilkår og dynamikker i familiefeltet, der ellers ville blive forbigået.

Adskillelsen af familiefeltet og børneforsorgens felt har struktureret case analyserne som forudsætning for at forstå subfeltet af udsatte familier og familiernes positionering, når de indgår som aktører i Børneforsorgens felt. I diskussionen nedenfor diskuteres børn og forældres perspektiver med forskellig vægt på de kampe, der angår henholdsvis familiefeltet og børneforsorgens felt. Myndighedssagsbehandlere og andre professionelle opfattelser diskuteres alene, for så vidt deres vurderinger og indsatser har betydning for børnefamilier, og ikke for så vidt deres kamp om definitionsmagten om de udsatte familier og fx deres professionspositionerede kampe indgår i kampen om den symbolske kapital i børneforsorgens felt.

Et begreb som omsorgssvigt, der er åbent for flere faktoreres betydning for omsorgssvigt, har muliggjort fokus på fattigdoms tilstedeværelse og dynamiske samspil med relationer i og uden for familien. Fattigdom er defineret som en kombination af budgetmodellen, dvs. et rådighedsbeløb, der kan forebygge relativ fattigdom med en række forbehold, og af de specifikke afsavn børn og forældre har fortalt om. Sammenligninger af familiers rådighedsbeløb med et generelt minimumsbudget, med de relevante kommuners vejledende rådighedsbeløb og med SKATs beløbs-satser har illustreret de analyserede familiers økonomiske ramme for deres subjektive afsavn.

Nogle klientfamiliers faktiske rådighedsbeløb er langt fra at kunne finansiere et liv i nærheden af et almindeligt forventet forbrug.

Hver families konkrete erfaringer med konsekvenser af indkomstfattigdom og disse konsekvensers sammenfletning med deres relationer og problemer med omsorgssvigt er blevet sandsynliggjort. Børn og forældres opfattelser er sammenholdt med tre børnefamilieafdelingers og børneforsorgens konstruktion af fattigdoms betydning som kontekst for omsorgssvigt.

Forskningsprojektets udsagnskraft

Det er undersøgt, hvordan børnefamilier og børneforsorgen opfatter sammenhængen mellem fattigdom og omsorgssvigt, når familier med hjemmeboende børn indgår i en foranstaltning.

Fattigdom kan ikke årsagsforklare omsorgssvigt. Her søges det dynamiske samspil mellem fattigdom og omsorgssvigt belyst som samtidige faktorer. Familier, der har behov for særlig støtte eller er berørt af omsorgssvigt, er udvalgt, fordi de samtidig af børnefamilieafdelinger er vurderet til at være fattige. På det grundlag er samspillet mellem fattigdom og omsorgssvigt analyseret.

Temaer i diskussionen her er udvalgt for deres relevans for problemstillingen, ikke ud fra hvor hyppigt temaer optræder. Kvalitative udsagn kan i denne sammenhæng ikke kvantificeres, så, når det alligevel sker med fx 'mange', 'få' og 'nogle', er disse kvantificeringer baseret på 15 case studier. De udvalgte temaer rummer til gengæld analytiske generaliseringer, dvs. temaer, der, som følge af case analyserne, fremstår som væsentlige for at forstå børnefamiliernes vilkår for at være klienter og for at forstå børneforsorgens praksis.

Det er på baggrund af denne undersøgelses empirigrundlag ikke muligt at bevise, at der er en entydig sammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt. Det er muligt at sandsynliggøre sammenhænge. En kritisk case er metodisk kendetegnet ved at skabe information, der kan begrunde logiske slutninger, dvs. 'Hvis dette (ikke) gælder i dette tilfælde, så gælder det i alle (ingen) tilfælde', ifølge Flyvbjerg (2001, 96). Da fattigdom og omsorgssvigt i større eller mindre omfang er sammenhængende i case familierne, er det sandsynligt, at tilsvarende sammenhænge også kan gøre sig gældende i andre familier, som forsørges af kontanthjælp eller af lavere forsørgelsesindkomster, afhængig af familiernes rådighedsbeløb. Der er desuden belæg for analytisk at generalisere de fund, der viser, at børn kan have anderledes opfattelser end deres forældre af, hvad fattigdom betyder for dem. Undersøgelsen viser, at søskende kan blive indbyr-

des forfordelt af deres forældre, og at søskende kan have forskellige erfaringer og opfattelser. Undersøgelsen viser, at eventuelle sammenhænge mellem omsorgssvigt og fattigdom skal afdækkes i det sociale arbejde ud fra børneperspektiver, herunder ved omhyggeligt at tale med og sætte sig ind i børns vilkår som fattige.

Børn taler ikke om deres fattigdom, hvis ikke de bliver spurgt herom af sagsbehandlere og af andre professionelle. Fattigdom er skamfuldt for børn, selvom de umiddelbart kan afvise fattigdom ved at henvise til Afrika, hjemløshed eller forsørgelse ved kriminalitet. Case analyserne viser, at når interessen for børns materielle liv fastholdes, fortæller børn om afsavn, som er alvorlige for dem. Børn fortæller indirekte om, hvordan fattigdom påvirker deres gensidige relation til deres forældre. Som case analyserne viser, fylder afsavn som følge af fattigdom meget i børns selvforståelse og i deres sociale liv.

Diskussionen er disponeret, så den indledes med børneperspektiver, efterfulgt af diskussion af forældres opfattelser. Derefter skiftes til børneforsorgens perspektiver og praksis. Og efter en diskussion af Serviceloven, vejledning og Socialstyrelsens håndbøger, sammenholdes dette forskningsprojekts resultater med de resultater, der fremgår af forskningsoversigten.

Børneperspektiver i og omkring familiefeltet

Mange familier håndterer særdeles belastende livsbetingelser, hvorved de viser, at de også har ressourcer, bl.a. til at håndtere fattigdom og bearbejde omsorgsproblemer. Mange familier er ikke kun marginaliserede og ofre, børn og forældre er også begavede og omsorgsfulde fightere. Børn i denne undersøgelse er ikke kun hjælpeløse og afkræftede. Nogle har mange ressourcer og kapitalrige positioner som fx uddannelsesresultater og social kapital i form af venner og kammerater. Børn kan være velreflekterede og modne aktører i en strukturelt degraderet kontekst, også når deres forældre ikke giver dem tilstrækkelig omsorg.

Flere børn fortæller dog, at de er triste, afmægtige og savner forebyggelse af deres fattigdom og af deres problemer. Da børn – over for mig som forsker - ikke selv forbinder deres fattigdom med omsorgssvigt og ikke udtrykker tvivl om deres gensidige kærlighed til og fra deres samboende forældre, kan sammenhænge mellem fattigdom og omsorgssvigt på baggrund af denne undersøgelse primært sandsynliggøres analytisk, for børnenes vedkommende. Sammenhængen er til gengæld tydeligere, ifølge forældrene.

Børn er forbundet med og afhængige af deres forældre, ligesom forældrene er afhængige af deres børn. Børns relation til deres forældre er uomgængelig for at forstå børns perspektiver. Børns fattigdom kan ikke adskilles fra deres forældres fattigdom, hvorfor børnerettede foranstaltninger nok kan afhjælpe børns afsavn og familiens anstrengte økonomi, men sådanne foranstaltninger kan samtidig bidrage til at udstille forældre som utilstrækkelige både for børnene og for forældrene.

Case analyserne viser, at graden af fattigdom ikke er determinerende for graden af omsorgssvigt (og for omsorgssvigt i det hele taget).

Det er et fund, at i ingen af de 15 cases har forældre været ligeglade med deres børns afsavn eller med overlæg prioriteret afsavn for deres børn. Tværtimod udtrykker forældrene smerte over ikke at kunne give deres børn det samme, som deres jævnaldrene har og får. Det er et fund, at forældre oplever, at de med en meget anstrengt økonomi omsorgssvifter deres børn, fordi de ikke kan opfylde deres børns ønsker. De viser dermed indirekte deres børns omsorg og indlevelse. Den smerte og den afmagt, forældre erfarer, kender børn mere eller mindre til. Børn lægger bånd på sig selv og på deres ønsker til opfyldelse af både basale og andre behov. I nogle familier opfatter børn deres ønsker som sårende og belastende for deres forældre, fordi børnene ved, at forældrene ikke kan opfylde dem. Børn kan ligefrem være skræmt fra at fremføre ønsker, fordi forældrene reagerer heftigt og skælder ud, sandsynligvis som følge af forældrenes desperation og tab af kontrol (Nygren 2002).

Det er et fund, at mange børn ikke eksplicit bebrejder deres forældre for deres basale og relative fattigdom som børn. Forældre kan opleve, at deres børn har mistet tilliden til dem, fordi de som forældre ikke kan indfri deres behov. Fattigdom har indflydelse på børn og forældres indbyrdes relationer og påvirker dermed deres omsorgsrelation. Forældres omsorgs-svigt farves af smerten ved ikke at kunne opfylde deres børns behov, og selvom mange børn er tavse om deres reaktion herpå, kan fattigdom skabe forkvalede relationer og forskruede selvopfattelser for børn. To børn i de fire case analyser fortæller om deres opfattelse af og erfaring for fattigdom, hvor de på forskellig måde bortdefinerer fattigdom fra deres eget liv, selvom det er præget af afsavn. For den enes vedkommende fantaserer en ung pige sig endda til et normalt ungdomsliv, som hun ikke lever, ifølge hendes mor og journalmaterialet.

Boligen spiller sammen med børns opfattelse af familien som et relationelt fællesskab. En dreng har i denne undersøgelse været velformuleret om, hvordan moderens forfordeling af hans søster, hendes afmagt over for at få familien til at fungere og hendes sociale kontrol, får barnet til at holde sig og sine kammerater væk fra hjemmet. Familiens manglende funktion som relationel enhed er flettet ind i moderens materielle og emotionelle diskrimination af hendes børn indbyrdes. Boligen som materiel og social ressource er fraværende ifølge drengen. Fattigdom skaber ikke 'lyse stuer' og velfungerende familier, selvom moderen af børnefamilieafdelingen påskønnes for at have styr på sin økonomi og for at uddanne sig.

Denne dreng er ikke det eneste barn i denne undersøgelse, der er afskåret fra at invitere kammerater hjem, enten som følge af 'eget valg' eller som følge af forældres forbud eller forsømmelse. Det får konsekvenser for børn, at forældres skam over boligens tilstand afskærer barnet fra venner og kammerater. Andre børn afsondres i deres bolig, fordi familien ikke har råd til at deltage i samfundet (når der ses bort fra gratisaktiviteter og skov- og strandture), eller fordi forældre frygter for, at deres børn skal bede om ting, forældrene ikke har råd til, eller for at deres børn kon-

fronteres med deres materielle anderledeshed. Det er et fund, at børn og forældres påtvungne samvær i boligen øger risikoen for konflikt og omsorgssvigt i familien.

Det er et fund, at børn indirekte giver udtryk for skamfølelse. Børn kan opleve sig som 'tabere' og som anderledes end deres jævnaldrende, fordi de materielt skiller sig tydeligt ud fra dem og af materielle grunde fx må afstå fra at invitere kammerater hjem og deltage i kammeraters aktiviteter væk fra hjemmet.

Børns skam er ofte ikke-erkendt (Scheff 1997), måske undgår de skamfølelsen ved ikke at fortælle om deres fattigdom og om deres forældres adfærd. Skam kan skabe nedbrudt selvværd og kan være en barriere for social integration for børn.

Børn og Børneforsorgens felt

Hjemmeboende børn gøres uværdigt trængende som følge af politiske beslutninger om at gøre deres forældre uværdigt trængende. Den dominerende diskurs om kontanthjælpsmodtagere og nedsættelsen af satserne mistænkeliggør dem for ikke at ville arbejde. Det i sig selv at forsørges af kontanthjælp gøres uværdigt. Skulle de være i tvivl om deres andenrangsstatus som fattige, fastholder børneforsorgen dem i deres status, også når foranstaltninger i vidt omfang kompenserer for fattigdom. Skal de fx have møbler på deres værelser, skal de være fra fx Frelsens Hær, ikke fra fx IKEA. Fattige, hjemmeboende børn bliver ikke frigjort fra fattigdom, så længe de er hjemmeboende.

Det er et fund, at flere børn får for lidt mad, og at børnefamilieafdelinger ikke kan sikre, at børn får tilstrækkelig mad til at blive mætte, medmindre børn anbringes.

Børn må ofte afvente, at forældres forsørgelsesgrundlag eller deres styringskapacitet forbedres. Indtil da er de ofte overladt til forældrene, hvad angår økonomiske ressourcer – for så vidt forældrene overhovedet har

magt og kompetencer til at mediere og modvirke deres fattigdom. Uanset om forældre ikke formår at mestre deres økonomi, om de tager lån til fx at købe briller eller en fladskærm, om de har for få penge, selvom de tilsidesætter egne behov, og om de er studerende, så er konsekvenserne overladt til børnene at leve med og håndtere. I og uden for familien.

Børns basale fattigdom bliver tydelig i institutioner, når de underretter om børns materielle afsavn. For større børn bliver relativ fattigdom tydelig, når de sammenligner sig med deres jævnaldrende, fx der hvor de bor, i skolen og i samfundets (virtuelle) systemkolonisering af børns livsverdener.

Omsorg reduceres til en forældrekompetence

Nogle børn oplever ikke, at de får støtte til at ændre deres egne, deres families og deres forældres vanskeligheder. Andre børn oplever positive indsatser. Børns omsorg for deres forældre overses, idet omsorg af børnefamilieafdelinger gøres til en forældrekompetence. Omsorg opfattes som en envejs kompetence, ikke som en gensidig kompetence mellem børn og forældre. Det er et fund, at børn har oversete børnekompetencer, og at de kan være kompetente til at mestre deres fattigdom og forældrenes utilstrækkelige omsorg.

Som en konsekvens af, at omsorg gøres til en envejs forældrekompetence, underkender børneforsorgen børns omsorgs- og børnekompetencer. Børn skal ikke inddrages eller pålægges et ansvar, der overstiger deres modenhed og kapacitet, men når børns børnekompetencer forbigås af børneforsorgen i indsatsen for at afbøde og overkomme sammenflettede materielle og relationelle vanskeligheder, kan sagsbehandlere og andre professionelle bidrage til at forværre karakteren af et potentielt omsorgs-svigt og til at belaste børn og forældres indbydes omsorgsrelation.

Børns ekso-system begrænses af forældres fattigdom

Forebyggelse af omsorgssvigt forudsætter, ifølge børneforsorgen, ændringer i forældres omsorgskompetencer. Sådanne ændringer af forældre sættes af børnefamilieafdelinger i relation til barnet, og behandlingsforløb er orienteret mod forældre som forældre, og ikke som voksne med et eget voksenliv, uafhængigt af deres børn.

Det er et fund, at omsorgssvigtende forældre ikke tilføres økonomisk kapital med henblik på at få overskud og ressourcer til at være bedre forældre. Derved skrumper deres eksisterende sociale kapital, og den kulturelle kapital, de måtte besidde, nedbrydes. Dygtighed til fx at danse, til sportsudøvelse, til humor og til at skabe hygge blandt venner og familie afvikles.

Fravær af opmærksomhed på børns potentielle udbytte af deres forældres uafhængige voksenliv, og undladelser af ressourcefremskaffelse hertil, tilsidesætter børns ekso-system. Socialstyrelsen (2012) anbefaler inddragelse af barnets ekso-system under forudsætning af, at det kan bidrage til barnets udvikling. I praksis sker det ikke i nogen af undersøgelsens 15 cases.

Det fremstår som et paradoks, at forældres omsorg for deres børn, og deraf eventuelle afledte svigt, er de centrale kriterier for børneafdelingens indsats, men at forældres kapitaler til at overkomme deres omsorgssvigt ikke medtænkes eller stimuleres.

Forældre, der søges udviklet til at vise bedre omsorg for deres hjemmeboende børn, tildeles ingen økonomiske ressourcer for at få deres voksenbehov opfyldt. Når forældre giver afkald på deres egen sociale kapital, i form af venner og aktiviteter som sport, kan det opfattes som følge af investering i barnet. Barnet skal ikke mærke konsekvenserne af, at forælderen er på kontanthjælp. Men når forældre foretager en sådan omsorgsfuld prioritering, svækker eller afskærer forældre barnets ekso-system fra at være en kilde til barnets udvikling.

Psykologiske terapiforløb og praktisk pædagogisk støtte kan tildeles, men det ændrer ikke på forældres adgang til voksenfællesskaber, hvor penge næsten altid er en forudsætning.

Forældre og deres børn henvises desuden til samvær, fx i boligområder og på ferier, med familier, der ligner dem selv. Dermed udskilles de og stigmatiseres.

Forældre om fattigdoms sammenhæng med omsorgssvigt og om skam og stigma

Forældre kan have svært ved at vise relationel og rationel, dvs. emotionel og intellektuel, omsorg for deres børn. De fortæller ifølge case analyserne, hvordan de også kæmper for at levere den totalpræstation af kærlighed, omsorg, empati mv. kombineret med opfyldelse af materielle behov, som de iagttager ikke-fattige familier gør (Simpson 1998). De fattige forældre har meget færre materielle ressourcer og kan derfor også have mindre omsorgskapacitet, fordi opfyldelse af materielle behov er en del af at vise omsorg. Undersøgelsen viser, at forældre 'hver dag' kæmper for at opfylde børns materielle og emotionelle behov i og uden for familien. For at opfylde børns behov skal forældre vise omsorg for deres børns udvikling. En betydelig del af børns udvikling finder sted i folkeskolen. I børneforsorgens vurderinger af forældres omsorgskapacitet lægges der ifølge undersøgelsen stor vægt på forældrenes støtte til og sikring af børns stabile skolegang.

Folkeskolen er tænkt som en institution, der uanset familiers indkomst skal kunne overføre kulturel og social kapital til alle børn. I folkeskolen har børn kunnet kompensere for deres underskud af økonomisk kapital med både kulturelle og sociale styrker. Det kan stadig finde sted, men vekslingsbalancen tipper på flere måder til den økonomiske kapital fortrin. Som det fremgår af case analyserne er adgang til kulturel og social kapital i folkeskolen i stigende grad afhængig af barnets og familiens økonomiske kapital. Egen PC, internetadgang og mobiltelefon er påkrævet for at opnå kulturel og social kapital. Børns tilhørsforhold til kam-

merater i skolen og andre steder betinges af deres materielle besiddelser, fx tøj og sko, og af de kulturelle koder, som er knyttet til et specifikt forbrug, herunder fx bestemte mobiltelefoner. I folkeskolen er børns kulturelle og sociale udbytte af hytteture og udlandsrejser betinget af rigelig økonomisk kapital. Børn og deres forældre må give afkald på forældres og børns fællesaktiviteter, når de koster penge, og det gør de typisk.

Når kommuner lukker folkeskoler, kan forældre af mange grunde være nødt til og også foretrække at sætte deres børn i privatskoler. Det er et fund, at gæld også kan bestå i ubetalte skolepenge til privatskoler, hvor det ifølge en case i det øvrige materiale er en særlig pointe, at privatskoler, når de, som følge af kommunalpolitiske skolelukninger, opstår som resultat af et forældresamarbejde, hvor også fattige familier indgår og derfor må betale skolepenge. Forældres prioritering af deres børns skolegang i en privatskole kan forstås som omsorg, også selvom en sådan prioritering fører til basale afsavn.

Gæld påvirker familiers rådighedsbeløb i mange fattige familier. Gæld er som nævnt en fraværende faktor i officielle nuværende og tidligere fattigdomsgrænser. I denne undersøgelse er rentetunge lån fx optaget for at købe briller, for at kunne holde jul og konfirmation og for at kompensere for utilstrækkelige rådighedsbeløb mv. Gæld består også af ubetalte regninger for el og varme, for ubetalt husleje (også i ejerboliger) samt til gæld i huse, der er revet ned eller solgt ufordelagtigt.

Case analyserne viser, at ikke al gæld nødvendigvis kommer for en dag. Nogle forældre ønsker at holde dele af deres gæld skjult over for børnefamilieafdelinger. Dette skyldes højst sandsynligt flere grunde, måske på grund af skam eller fordi de, ligesom forældre i øvrigt, ønsker, at noget af deres økonomi forbliver privat som led i at opretholde en personlig og social autonomi.

Normbrydende handlinger

Det er et fund, at forældre tvinges til at overveje handlinger som fx at skralde, handlinger de i øvrigt finder uforenelige med deres egen moral og det omgivende samfunds normer. Forældre køber stjålet kød og fuser med prismærker for at finansiere køb af mad. Forældre inddrager mere eller mindre deres børn, eller børnene ved hvad der foregår, og de belastes derved af at tage del i uacceptable handlinger i relationen til deres forældre. Forældre frygter for, at deres uacceptable handlinger skal føre til stempling af deres børn og til udvikling af en livsstil på kanten af egne og samfundets normer. Det er svært at forestille sig, at sådanne overvejelser og eventuel udførelse af strafbare handlinger ikke belaster børn og forældres indbyrdes relationer og komplicerer omsorgssvigt.

Skam, stigma og tab af kontrol

Det er et fund, at forældre og børn skammer sig over, at deres familie ikke fungerer som familie.

Skam og (selv)stigmatisering præger mange forældre og børn. Når forældre fortæller, at de selv og deres børn prøver at holde facaden som glade forældre og børn, kan det forstås som en afværgemekanisme for ikke at vise sig som fattige. Deres masker kan også være et forsøg på at skjule skam. Måske er den skam, undersøgelsen afdækker, kun toppen af isbjergget, for også over for en forsker forsøger forældre og børn sandsynligvis at holde en facade. Det kan gøre ondt og være ydmygende at tale om skamfølelser.

Selvstigmatisering og stigmatisering, som forældre og børn fortæller om, kan skabe skam eller kan forstærke et indadvendt svækket og udefra påført miskendt selvværd, der både belaster relationer i familier og modvirker børns integration og udvikling. Tab af kontrol præger også fattige børns liv.

Forældre skammer sig over deres samfundsmæssige status som kontanthjælpsmodtagere og over, at de ikke er selvforsørgende. Det er et fund,

at, til forskel fra deres børn, skammer forældre sig i forhold til deres relation til deres børn, mens børn skammer sig i forhold til deres jævnaldrende og i mindre grad på grund af deres forældre. Forældre og børn skammer sig over deres bolig. Forældre, der skammer sig og derfor afsondrer sig og deres børn, begrænser børns tillid til at kunne klare sig blandt deres jævnaldrende og i voksensamfundet. Forældres nedbrudte selvværd og skam udtrykker sig i sind og krop (Alanen 2015). Skam skaber personligt og socialt defensive forældre. Deres skam kan slå over i vrede og temperamentsfulde handlinger, der kan indebære stigmatisering og kan belaste børn i deres omsorgsrelation til forældre og i deres sociale fællesskaber. Dermed sandsynliggøres det, at skamfølelse vil forstærke og forme omsorgssvigt.

Kun i en case forbander moderen Folketinget for at påtvinge familier lavere forsørgelsesydelse. Hun begrundet en kritik af staten for omsorgssvigt, når fattigdom med overlæg påtvinges familier, og når staten overlader det til forældre selv at sørge for, at deres børn får mad nok. Moderens forbandelse af Folketinget som en konkret årsag til hendes fattigdom betyder, at hun retter sin vrede udad frem for ind imod sig selv. Det er et af de vigtigste skridt til at frigøre sig fra skam, ifølge Underlid (2005). Det er et fund, at fattigdom kan føre til et tab af kontrol, der kan vise sig at forværre og evt. fremkalde omsorgssvigt, når reaktioner på tab af kontrol fører til konflikter med børn og afvigende adfærd. Tab af kontrol kan føre til skam. Konflikter, afvigende adfærd og skam belaster relationer, der i forvejen er præget af materielt og emotionelt underskud og af omsorgssvigt.

Familieliv belastes og måske ligefrem forkrøbles eller invalideres yderligere af måden hvorpå, fattigdom filtreres ind i børn og forældres emotionelle samliv og rationalitet, lige så vel som måden hvorpå forældre og børn bestræber sig på at være ligeværdige aktører i deres sociale liv uden for familien.

Børneforsorgens konstruktion af forældre

Nogle sagsbehandlere tror eller ved, at forældre skammer sig. Sagsbehandlere taler ikke om den stigmatisering, som kan følge af at være klient i Børneforsorgen og af at være fattig. Når børn føler skam er de ilde stedt, fordi det er vanskeligt at komme fri af skam alene (Underlid 2005). Ikke-erkendt skam er desto vanskeligere at frigøre sig fra. Der skal dels kollektive sammenhænge til, ifølge Underlid (2005), dels en særlig opmærksomhed fra socialforvaltningens frontmedarbejdere til. Det er et fund, at sagsbehandlere og andre professionelle nok kan fornemme og bekymre sig om børns skam, men at de synes afmægtige over for at modvirke børns skamfølelse. Børneforsorgen har stillet sagsbehandlere defensivt over for at modvirke skam og stigmatisering.

I det samlede case materiale indgår eksempler på børnefamilieafdelingens fordømmelser af uhensigtsmæssig gældsstiftelse. Som eksempler nævnes forældres indkøb af fladskærme og mobiltelefoner, evt. finansieret af rentetunge lån. Sådanne indkøb foretages af forældre, selvom de selv og børnene i øvrigt har basale afsavn. Bauman (2002) forklarer, at indkøb af dyre forbrugsgoder sker, fordi fattige forældre ønsker at leve op til normaliteten. Deres hjem skal ligne andres. Ift. denne undersøgelses case analyser kunne man tænke, at synlige, almindeligt forventede forbrugsgoder i hjemmet som en fladskærm af forældre og børn forstås som forudsætninger for, at børn tager deres kammerater med hjem. Tilsvarende er mobiltelefoner synlige forbrugsmarkører, der normaliserer. Sådanne dispositioner kan som konsekvens skabe fysisk omsorgssvigt, som ikke kan reduceres til alene at være den enkeltes ansvar, fordi bl.a. mobiltelefoner samfundsmæssigt er blevet uundværlige af mange grunde.

Uanset hvordan og hvorfor gæld er stiftet, har gæld effekter for familien. For børn har forældres gæld direkte betydning for familiens øvrige og fremtidige forbrug, uanset om lån har finansieret briller eller fladskærm. Når børnefamilieafdelingen skal tage stilling til, om betaling for børns privatskole kan indgå i et 'rimeligt budget', kan hensynet til børns behov

og familiens sociale inklusion overskygges af andre af kommunens politiske interesser.

Eksemplerne viser, hvordan politiske og moralske kriterier kan afgøre gælds berettigelse. Når gældsstiftelse fordømmes, kan skamfuldhed eller opgivenhed forstærkes. Hvordan sagsbehandlers personliggørelse af forældres forbrug, der fordømmes, specifikt omsætter sig i forældres omsorgsrelation til deres børn må komme an på en nærmere analyse. Skamfølelse og opgivenhed kan belaste forældres omsorg for barnets selvværd, udvikling og sociale integration.

Børneforsorgen anviser prioritering som udvej

Prioritering af en anstrengt økonomi er børnefamilieafdelingens typiske budskab til forældre. Det gælder uanset rådighedsbeløbet. Selv når en mor har en meget anstrengt økonomi, og selvom moderen ikke bruger penge på sig selv, til tøj mv., fordømmes enhver afvigelse fra at opfylde børnenes basale behov. Har moderen en 'last', som fx at spise for meget slik eller ryge for mange smøger, og har familien dyr, skal forældre bortprioritere sådanne små glæder, der måske kan kompensere for fattigdom. Det er tvivlsomt, om forældre får mere overskud og lettere håndterer stress, hvis de fordømmes for 'overflødig' forbrug med det formål, at skulle give afkald på nævnte 'glæder'. Forstærket skyld- og skamfølelse er omvendt en risiko, som kan forværre omsorgssvigt.

Bortset fra overvejelser om 'glæders' berettigelse, er det spørgsmålet, om det overhovedet giver mening for nogle af de fattige familier at prioritere. Det er et fund, at familiers økonomi kan være så anstrengt, at det er så godt som umuligt at prioritere yderligere. Familiers økonomi kan være så uoverskuelig for forældre, at det synes ligegyldigt at prioritere, for 'uventede' udgifter opstår ustandseligt, ydelser sættes ned, sanktioner reducerer ydelser, gælden synes umulig at håndtere osv. Når sagsbehandlere uanset familiens rådighedsbeløb anviser prioritering som en vej ud af basal fattigdom og fysisk omsorgssvigt, kan denne optimisme på familiens vegne skyldes deres manglende kendskab til familiers faktiske rå-

dighedsbeløb. Ifølge case analyserne overvurderer børnefamilieafdelinger gennemgående familiens rådighedsbeløb, og hyppigt meget optimistisk.

Børneforsorgen definerer, hvad en familie er og kan

Børneforsorgens socialarbejdere er en af de professioner, staten har bemyndiget til at reproducere og nydefinere familien (Bourdieu 1996a). Påstanden, om at familier er forbundet af kærlighed, er et eksempel på en hyppigt forekommende definition. Forældre, børn og børneforsorgen tager forældres forældrekærlighed til børnene for givet, i hvert fald for de forældres vedkommende, der bor sammen med hjemmeboende børn. Mange forældre og sagsbehandlere insisterer på, at forældrekærlighed er uafhængig af penge. Forældre bør ikke lade sig anfægte af deres meget anstrengte økonomi, fordi kærligheden er tilstrækkelig (Badinter 1980). Andersson (2012, 173-4) anfører modsat, at (markedsstyret) forbrug har udviklet sig til en central forudsætning for at vise børn kærlighed, 'Kärlek uttryks genom ting'. Fattige børn stræber efter at være ens med andre børn, og forældre giver efter for den symbolske overbærenhed, som fattige børn forventes at opnå i deres fællesskaber via fx mobiltelefoner, også selvom basale behov i husholdningen så ikke kan opfyldes.

I denne undersøgelse kunne man fristes til analytisk at generalisere fattige børnefamiliers tilslutning til konstruktionen af familien som et fællesskab, der alene bæres af kærlighed, som en møllesten om deres hals, hver for sig og som fællesskab. Når de bebrejder sig selv for ikke at kunne opfylde forventningen om at kunne udholde alle afsavn og belastede relationer, fordi de hylder familiefeltets ideal om kærlighed, vender de deres uformåen indad, ind imod deres utilstrækkelige kærlighed, fx i form af skam som følge af, igen og igen, at se sig afmægtig over for mestringsen af basal og relativ fattigdom. Tillægges strukturel fattigdom modsat blot en beskeden betydning for fattige forældres omsorgssvigt af deres børn, fritages forældre for en grad af selvforskyldt svigt.

I denne undersøgelse har fattigdom i mange familier et stort omfang og tillægges analytisk betydning for forældres - og børn og forældres indbyrdes - relationelle vanskeligheder. Bourdieu (2004) afviser påstanden om, at familier alene er emotionelt forbundne, idet han dog samtidig lægger vægt på familiens betydning for at opretholde og udvikle emotionelle 'kapitaler'. Emotionelle og intellektuelle 'kapitaler' kan kompensere for fattigdom, når forældre har fx kulturel og social kapital til at kompensere for deres underskud af økonomisk kapital.

Definitiv og anvendt forståelse af omsorgssvigt viser tilbage til en eller anden grad af uacceptabel kærligheds- og omsorgsformåen (også selvom kærlighed definitiv ikke er lig omsorg). Den enkelte forælders individuelle og personlige normafvigende kærligheds- og omsorgsformåen er kriteriet for tilhør til subfeltet af udsatte børnefamilier i familiefeltet og for inklusion i børneforsorgens kommunale børnefamilieafdelinger.

'Kærlighed kan ikke købes for penge.' Påstanden er i overensstemmelse med familiefeltets privilegium om at være 'comme il faut' (Bourdieu 1996a). I virkeligheden bliver familier sammen, selvom forældrenes indbyrdes kærlighed fx er erstattet af familien som et praktisk eller som et nødtvungen arrangement. Børn er derfor ikke altid børn i familier, der beror på kærlighed. I de tilfælde er overvejelser, om hvorvidt kærlighed kan købes, irrelevante. I case analyserne har børn typisk erfaringer for forældres skilsmisse, dvs. tab af kærlighed. Når forældre konflikter, og når fædre forsvinder, er det indlysende, at kærlighedstabet sætter sig spor, selvom de kan være mulige at udviske. Det er dog næsten altid vanskeligt for et barn at miste sin far eller mor.

'Elefanten i rummet'

Når børnefamilieafdelinger ikke anerkender forældres økonomiske fattigdom og bekymringer, og de forstår familiens materielle ressourcer som en barriere eller en undskyldning for ikke at ville beskæftige sig med det væsentlige, udelukker børnefamilieafdelinger kategorisk familiens økonomi og fattigdom fra problemforståelsen.

Det er et fund, at når forældre er meget optaget af deres økonomi og forbinder deres økonomiske underskud med omsorgssvigt af deres børn, skaber børnefamilieafdelinger en krænkende afvisning af forældrene, når de ikke anerkender forældrenes refleksioner herom. Det kan være med til at forstærke forældrenes skamfølelse. Ved helt at fraskrive fattigdom som en faktor, der bidrager til at forme omsorgssvigt, forhindrer de forældre i at afbalancere deres materielle nød med deres personlige brister.

Børnefamilieafdelinger opbygger, primært af socialpolitiske årsager, en 'elefant i rummet', der kan spærre for forældres erkendelse af, hvilke problemer de og deres børn måtte have, udover deres anstrengte økonomi. Af case analyserne fremgår dette paradoks.

Børnefamilieafdelinger kan dog anerkende, at anstrengt økonomi kan skabe stress og manglende overskud. De kan desuden anerkende, at enkelte afsavn kan og bør kompenseres. Det er et fund, at fattigdom af mange sagsbehandlere forstås som enkeltafsavn, og ikke som en underliggende konstant kontekst af uro og bekymringer. Familieafdelinger forstår hverken basal eller relativ fattigdom som et altomfattende vilkår, der præger familiens hverdagsliv og ætser sig ind i relationer i og uden for familien, i omsorg og i omsorgssvigt. Forældre, der domineres af bekymringer for deres daglige økonomi, har ikke overskud til at tænke frem for deres børn. De formår ikke at understøtte deres børns udvikling fremover.

Børneforsorgens felt som forudsætning for børn og forældres perspektiver

Service-loven anfører ingen sammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt. Håndbogen om ICS-metoden (2012) anslår temaet, men illustrerer ikke temaet, så sammenhængen gøres forståelig og anvendelig for praktikeres helhedsbetragtning.

Fattigdom fremstilles af børnefamilieafdelinger som et vilkår, kommunen ikke kan afhjælpe eller forebygge. I den forstand opfattes fattigdom

som et strukturelt vilkår. Dermed gøres det i praksis også til et uforanderligt vilkår, som børnefamilieafdelinger er afskåret fra at afbøde. Når fattigdom gøres til et uforanderligt vilkår i socialt arbejde, illustreres et dilemma for børneforsorgen, som er en udbredt begrundelse for at forbigå eller camouflere børnefamiliers fattigdom. På trods af kravet om en helhedsbetragtning udgrænses fattigdom ofte i forståelsen af, hvordan familiers omsorgsrelationer og liv er skruet sammen. Det viser de 15 cases i denne undersøgelse. Fattigdom camoufleres.

Det er faktisk korrekt, at kommuner ikke direkte må supplere familiers indkomst. Kommunen kan ikke frigøre børn og deres familier fra fattigdom, med mindre forældre anvises et job og opnår en normal lønindtægt. Det er i flere cases konkret meget vanskeligt at se for sig, hvordan familier kan stilles bare noget bedre som fattige, også selvom forældrene prioriterede hver eneste krone. Når en familie skruer ned for varmen til ca. 16 grader om vinteren for at få råd til barnets konfirmation, og når familievejlederen, der kommer to gange om ugen, næsten hver gang har madretter til fem med under foregivelse af, at 'det er rester fra i går', viser det, hvor fattige familier kan være. Det stiller kolossale krav til sådanne familier at klare hverdagen, og mange familier formår det. Nogle forældre holder dog ikke til presset og fortæller, at de er tæt på at bryde sammen. Andre er deprimerede og opgivende.

Selv ved manglende opfyldelse af børns basale behov for beklædning, ernæring og hygiejne, forstår sagsbehandlere basal fattigdom som et personligt omsorgssvigt og ikke som et resultat af strukturel fattigdom.

Sagsbehandlere og professionelle, tilknyttet familierne, stilles over for nogle urimelige og uløselige dilemmaer, fordi de kun kan tilbyde psykologisk og pædagogisk indsats, selvom de vurderer, at frigørelse fra materiel fattigdom ville have langt større effekt. I sådanne tilfælde er det etisk ubærligt, at skulle insistere på ikke at tale med forældre om penge og materielle forhold, men i stedet at skulle insistere på at reducere familiens problemer til relationelle vanskeligheder.

Både dehumaniseringen af familien som konsekvens af fattigdom og afmægtiggørelsen af børneforsorgens praktikere som konsekvens af lovgivningen og kommunens praksis skyldes primært politiske beslutninger, både nationalt og i kommunen. Når politikere og praktikere alligevel primært giver forældrene personligt ansvaret, er det også politik.

Ukendskab til familiers rådighedsbeløb

Børnefamilieafdelingens myndighedssagsbehandlere kender ofte ikke til familiers rådighedsbeløb. Sagsbehandlere overvurderer familiers rådighedsbeløb, i nogle tilfælde til at være tæt på det dobbelte af, hvad det faktiske rådighedsbeløb er. Mange sagsbehandlere undersøger ikke, hvad familier lever for. Hermed undervurderes strukturelle og familieafhængige vilkår, hvilket indirekte kan forstærke forståelsen af omsorgssvigt som udtryk for personlige egenskaber. Selv når en mor med to børn har ca. 1000 kr. om ugen i rådighedsbeløb samt to børne- og ungeydelse hver tredje måned, forstås afsavn som resultatet af et personligt svigt. Desuden kender sagsbehandlere ikke til de sociale kontekster, som familiers rådighedsbeløb indfletter sig i, såsom social afhængighed og privat social tvang, ligesom de ikke altid kender til kreditorers pågaaenhed og de belastninger, familier dermed udsættes for.

Kom fattige familiers budget for en dag i børneforsorgen, ville det blive en fagligt påtrængende og udfordrende indsigt, der ville vise, hvor få penge forældre prøver at klare sig for. Budgettet ville afsløre, at forslag om 'påbud' til forældre om at prioritere som en udvej af fattigdom reelt kan være en blindgyde.

Sagsbehandlers fravalg af at sætte sig grundigt ind i forældres reelle økonomiske situation, også når de fagligt anser materielle ressourcer for at være et led i at vise omsorg, sker ikke som følge af personlige præferencer eller som følge af metaforen om 'den privatpraktiserende sagsbehandler'. Det sker, fordi staten og kommunen ønsker at holde socialt arbejde for at forebygge omsorgssvigt skarpt adskilt fra socialt arbejde for at frem-

me selvforsørgelse. Forældres basale og relative fattigdom forstås ikke af børneforsorgen som et centralt tab af kontrol over egen tilværelse og over børnenes udvikling, dvs. fattigdom ses ikke som en ekstra og permanent underliggende - til tider af uventede udgifter dramatiseret - belastningsfaktor oveni et omsorgssvigt.

Den politiske og organisatoriske, strukturelle styring af børnefamilieafdelingers indsats forklarer sandsynligvis sagsbehandleres ofte selvmodsigende vurderinger af konsekvenser af fattigdom for den enkelte familie, ligesom principielle og generelle betragtninger om fattigdoms betydning ofte glemmes eller forsømmes i indsatsen.

Sagsbehandlere og andre professionelle taler i forskellig grad med de børn, der er børneforsorgens erklærede fokus, men mange sagsbehandlere og tilknyttede professionelle taler ikke med børn om, hvad de har af penge og om, hvordan det påvirker deres barneliv at have få eller ingen penge. Når sagsbehandlere og andre professionelle i flere cases er afgørende uenige om, hvorvidt familien er fattig, hvilke konsekvenser fattigdom har og hvilken indsats, der er relevant for at forebygge omsorgssvigt, er det kontraproduktivt for familien.

Børns fattigdom overlades til forældrene og fattigdom camoufleres. Børneforsorgen undlader i stort omfang at forebygge basal fattigdom i form af børns mangel på mad, utidssvarende beklædning og hygiejne. Lovgivning og kommuner fastholder børn og forældre i fattigdom, selv om fattigdom er en medvirkende faktor til forværring af omsorgssvigt og skabelse af relationer.

I indledningen til denne undersøgelse er fremdraget et eksempel, hvor kommunen ikke ser sig i stand til at sikre, at barnet bliver mæt hver dag. Både et udefra-børneperspektiv, et perspektiv for voksnes indlevelse i børns situation og et børneperspektiv, hvor børn selv kan fortælle om deres afsavn, synes typisk i det samlede case materiale – selv når det

gælder utilstrækkelig mad som et tilbagevendende afsavn - udgrænset af børnefamilieafdelingens praksis for hjemmeboende børn.

Det er et fund, at hjemmeboende fattige børn af fattige forældre degraderes socialt og i deres selvopfattelse, uanset omsorgssvigets andre og ikke-materielle årsager. Børneforsorgens børn tilhører familier, der forstås som afvigere fra normen i familiefeltet, og dermed er de børn og forældre, der risikerer stigmatisering alene på grund af deres relationelle vanskeligheder. Samtidig er udsatte børnefamilier i risiko for at udsættes for den stigmatisering, som følger af at være fattig eller forsørget af kon-tanthjælp. Børneforsorgen gør fattige børn til børn af dobbeltafvigende forældre.

Service-loven og Socialstyrelsens anbefalinger

Inden eksempler fra Service-loven og vejledningen nævnes og kommenteres, skal det indledningsvis fastslås, at det er så godt som umuligt for en juridisk ukyndig forælder eller ung at finde ud af, hvilke muligheder kommunen har for at yde direkte og indirekte økonomisk støtte til børnefamilier.

Om vejledningers betydning gælder det, at dele af vejledninger ofte er taget fra bemærkningerne til lovforslaget eller fra andet materiale, der har indgået i folketingets behandling af lovforslaget. De dele af vejledningen er stærke fortolkningsbidrag til loven, ligesom når vejledningstekst er baseret på administrativ praksis fra fx Ankestyrelsen eller Folketingets Ombudsmand. Andre dele af vejledningen er udtryk for ministeriets egen vejledning til kommunerne og andre om, hvad de skal gøre. Disse dele er svagere fortolkningsbidrag. Endelig kan der være dele af en vejledning, der savner lovhjemmel eller er i modstrid med Ankestyrelsens praksis, og de kan ikke tjene som fortolkningsbidrag. Desuden revideres vejledninger ikke nødvendigvis i takt med ændringer i loven. I stedet er det almindeligt at redegøre for ny praksis mv. i skrivelser og lignende, som ikke indarbejdes i vejledningerne, før der kommer større ændringer. Det gælder også for vejledningen om særlig støtte.

Med disse forbehold skal følgende eksempler på eventuel økonomisk støtte til børn uden funktionsnedsættelser eller diagnoser omtales. Ifølge § 46 i Serviceloven fastslår formålsbestemmelsen for børn og unge, der har et særligt behov for særlig støtte, at kommunen skal ”sikre, at disse børn og unge kan opnå de samme muligheder for personlig udvikling, sundhed og et selvstændigt voksenliv som deres jævnaldrende.” Af § 46 nr. 1 fremgår det bl.a., at et trygt omsorgsmiljø bl.a. består i ”at understøtte barnets eller den unges familiemæssige relationer og øvrige netværk.”

Sådanne formål kan ikke indfris med penge eller materielle ressourcer alene, men det er omvendt svært at forestille sig, at formålene kan opnås uden materielle ressourcer, herunder penge. Børn og unges netværk er i dagens samfund næppe mulige at understøtte uden materielle ressourcer, fx til en bolig, hvor børn ønsker at invitere deres venner hjem, og til at betale for deltagelse i fritidsaktiviteter. Folketinget har for nylig vedtaget ændringer i Servicelovens § 11, hvorefter kommunerne hver for sig kan vælge at støtte børn og unges fritidsaktiviteter via de såkaldte ’fritidspas’. Det særlige ved loven er, at det jf. § 11 stk. 6 er op til kommunen selv, dvs. afhængig af kommunalbestyrelsens flertal, hvorvidt kommunen vil understøtte børn og unges fritidsaktiviteter økonomisk. Kommunens afgørelse kan ikke indbringes for anden administrativ myndighed. Lighed for loven er her suppleret af lovgivning, der tilgodeser traditionen for kommuners autonomi og stiller børn ulige.

Mange bestemmelser i Serviceloven er ’kan’ og ikke ’skal’ bestemmelser. Ifølge vejledning nr. 9007 af 7/1 2014 om særlig støtte til børn og unge og deres familie, pkt. 368, fastslås det som en generel bestemmelse, at der i al almindelighed ikke er mulighed for at yde økonomisk støtte eller forsørgelse til børnefamilier (Socialministeriet 2014, herefter omtalt som ’vejledningen’ i denne sammenhæng). I pkt. 368 henvises der også til sektoransvarlighedsprincippet, hvorefter fx skolemyndighederne er ansvarlige for undervisningstilbud ”til alle børn uanset deres individuelle vanskeligheder.” Ankestyrelsen (49-12; C-11-07) har således fx fastslået,

at der kun i ganske særlige tilfælde, fx til blinde og svagtseende, kan bevilges en computer efter Serviceloven, da en computer som udgangspunkt anses for at være sædvanligt indbo.

Kommuners selvstyre vedrørende børnefamiliers økonomi

Kommuner kan ikke ændre selve taksterne for kontanthjælpsydelse mv., sådan som kommuner kan i fx Sverige. Danske kommuner kan til gengæld fastsætte rådighedsbeløb, der - som udgangspunkt for en individuel vurdering - udgør de mindste beløb, kommunen anser som nødvendige for familiers forsørgelse, afhængig af familiens sammensætning. De kommunale rådighedsbeløb kan variere med mere end 1000 kr. pr. person fra kommune til kommune (Dagbladet Politiken 2010). Familiers forsørgelse er dermed også bestemt af kommunalpolitik som en af flere strukturelle betingelser for deres levestandard. Kommuner kan dermed også beslutte at hæve familiers rådighedsbeløb og dermed også barren for, hvornår de kan være berettigede til enkelttydelser. Ifølge § 81 i Lovbekendtgørelse nr. 806 af 1/7 2015 kan enkelttydelser udbetales til enkeltudgifter, 'hvis den pågældendes egen afholdelse af udgifterne i afgørende grad vil vanskeliggøre den pågældendes og familiens muligheder for at klare sig selv i fremtiden. Hjælpen kan normalt kun ydes, hvis udgiften er opstået som følge af behov, der ikke har kunnet forudses'. Modsat den fortolkning af § 81, der påstår, at § 81 alene berettiger til hjælp til uforudsete udgifter, berettiger § 81 eksplicit til hjælp til familier, der ikke kan 'klare sig selv i fremtiden'.

Børn og deres forældres forsørgelse er derfor afhængig af kommunalbestyrelsers vurderinger af, hvad de har behov for at kunne betale for, og af hvilke udgifter kommunen anser for at være uforudsigelige (se fx Ankestyrelsens principafgørelser 17-14 og A-9-02).

Ifølge vejledningen stk. 367 nævnes som eksempel på økonomisk støtte, der kan gives for at forebygge mere indgribende og omfattende foranstaltninger, bl.a. økonomisk støtte til at forældremyndighedsindehaveren sørger for rent tøj til barnet, herunder at yde økonomisk støtte til en vaskemaskine.

I § 52a skelnes der imellem transgbestemte økonomiske ydelser (§ 52a.1.2) og ydelser uden forudgående transgberegning som forudsætning (§ 52a.1.3-5). En transgberegning foretages af kommunen ud fra kommunalt fastsatte kriterier, jf. loven. I vejledningen pkt. 369 ang. transgbestemt økonomisk støtte kan en udgift dækkes, hvis udgiften vil bringe et i øvrigt rimeligt budget ud af balance. Desuden kan der ydes hjælp til mindre udgifter, ”hvis familiens økonomi er meget anstrengt.” Efter vejledningens pkt. 370 kan der uden transgbestemmelse, dvs. alene af hensynet til formålet med støtten og uafhængig af forældrenes økonomi, ydes økonomisk bistand for at undgå barnets eller den unges anbringelse, fremme en hjemgivelse samt støtte en stabil kontakt mellem forældre og anbragte børn. Når støtten gives for at undgå en anbringelse, kan der gives hjælp til bedre bolig, som fx istandsættelse, flytning og indskud, sanering af gæld, kortvarig betaling af husleje eller betaling af mindre anskaffelser. Generelt er der ikke mulighed for at yde tilskud til fødselsdags- og julegaver.

Som det fremgår, er der fortolkningsmuligheder. Hvad betyder nærmere bestemt fx ’et rimeligt budget’, en ’meget anstrengt’ økonomi eller ’sanering af gæld’?

Indirekte supplerings af indkomst i denne undersøgelse

Case analyserne viser, at Serviceloven og vejledningen giver muligheder for i praksis at kompensere økonomisk midlertidigt, fx via kontaktpersoner. I et enkelt tilfælde kompenseres en familie for fattigdom potentielt gennem hele børnenes opvækst i tilknytning til en foranstaltning. Disse kompensationer afhænger af den konkrete kommunale praksis, dvs. den konkrete fastsættelse af det niveau, børn og forældre i udsatte familier skal leve på, inden for lovens rammer. Lovgivningens muligheder omsættes lokalt politisk og i praksis. Børnefamilieafdelinger er organisatorisk adskilt fra bl.a. Jobcentre, og mange sagsbehandlere i børnefamilieafdelinger forventes ikke at kontakte Jobcentret med henblik på at favorisere forældre, når det er relevant, herunder for at frigøre dem fra fattigdom.

I vejledningens pkt. 369 omtales et 'rimeligt budget' og i pkt. 370 'sane- ring af gæld'. I en case i denne undersøgelse udfører en kommune, ved en vidtgående foranstaltning, en praksis for at udarbejde et familiebud- get som en forudsætning for at udføre familiebehandling mv. Samme kommune anerkender al den gæld, forældre oplyser kommunen om, i en eventuel transgberegning. Dette eksempel viser en erkendelse af, hvor vigtigt et økonomisk overblik og evt. en strategi for at håndtere sin øko- nomi er for en familie. Familiebudgettet gøres desuden til en forudsæt- ning for at forebygge omsorgsproblemer og -svigt i en foranstaltning, der er et sidste alternativ til anbringelse.

Familien kan i nogle tilfælde hjælpes økonomisk ved at sikre, at den modtager de ydelser, familien er berettiget til. Familien kan hjælpes ved at samarbejde om at lægge et reelt budget, så forældre får overblik over og opnår kontrol med deres økonomi. Hermed kan vejen også banes for forældres personlige og relationelle udfoldelse, og dermed indirekte som mulighed for børns trivsel.

Socialstyrelsens Vidensportal og håndbøger

Socialstyrelsen/Vidensportalen i DK (2015) definerer familiens socio- økonomiske forhold i hjemmet og fattigdom som kontekstuelle risiko- faktorer for børns udvikling af adfærdsproblemer, men forebyggelse af fattigdom indgår ikke som en beskyttelsesfaktor.

I Håndbog om Barnets Reform (Socialstyrelsen 2012a) fremgår det, at socioøkonomiske forhold, som bl.a. forsørgelse af kontanthjælp og dårlige boligforhold, er betydelige risikofaktorer for, at et barn kommer i en foranstaltning. Indsatser bør således samtidigt med andre forhold indebære intervention i relation til familiens socioøkonomiske forhold (Socialstyrelsen 2012a). I tilknytning til undersøgelsen nævnes, som et led i at undersøge familieforhold, at bl.a. 'økonomiske forhold og disses betydning for barnets udfoldelsesmuligheder og afsavn', skal undersøges, for så vidt det er relevant. Økonomi og boligforhold 'spiller ind på dag- ligdagen i forhold til, i hvilken grad familien har råd til materielle ting;

ferier, gaver, betaling for fritidsinteresser, børnefødselsdage osv.’ (Socialstyrelsen 2012a).

Forhold i vejledningen, der er omtalt ovenfor, er ikke medtaget fra Håndbogen (Socialstyrelsen 2012a). Desuden er kun de elementer udvalgt, der er relevante for hjemmeboende børn, da de er målgruppen for forskningsprojektet. Det samme gælder efterfølgende for uddrag fra Barnets velfærd i centrum – ICS Håndbog (Socialstyrelsen 2012b).

I Barnets velfærd i centrum – ICS Håndbog (Socialstyrelsen 2012b) nævnes fattigdom, idet fravær af fattigdom og store sociale forskelle anføres som beskyttelsesfaktorer. Betydning af fattigdom for varetagelsen af barnets behov skal belyses under temaet økonomi i den børnefaglige undersøgelse, ligesom materielle forhold, som bl.a. boligens betydning for fx at kunne ’læse lektier og at kunne tage kammerater med hen til’, omtales. Desuden nævnes ’socialt samvær, muligheder for fritidsaktiviteter, udvikling af nye netværk og udnyttelse og udvidelse af de eksisterende (netværk) kan være af stor betydning’ som eksempler på boligens betydning. Sagsbehandlere skal være opmærksomme på, hvorvidt den økonomiske situation påvirker opfyldelsen af børns behov og forældres kompetencer, ligesom de ved meget lave rådighedsbeløb som fx start-hjælp skal se på, ’hvilke muligheder familien har for at varetage barnets grundlæggende omsorg, fx at sørge for sund og varieret kost, at støtte barnets deltagelse i fritidsaktiviteter, at holde fødselsdage og at give barnet mulighed for at tage venner med’. Sagsbehandleren skal søge ’at forstå sammenhænge mellem den økonomiske situation og en række andre forhold omkring barnet.’ (Socialstyrelsen 2012b).

Afslutning af diskussion

De 15 cases viser, at børn og familier har behov for omsorgsorienterede foranstaltninger. De 15 cases viser samtidig eksempler på, at fattigdom er en dynamisk faktor for at stimulere, forandre og forstærke belastende relationer mellem børn og deres forældre og mellem familierne og det omgivende samfund. Fattigdom kan flette sig ind i og præge relationer. Umiddelbart ser det ud til, at børn, især via deres forældre, kan opnå ydelser, der indirekte kompenserer for, at de er børn af fattige forældre. Der anføres i Serviceloven, i vejledningen og i de nævnte håndbøger en række konkrete støttemuligheder og forslag til undersøgelse og indsats, der inddrager konsekvenser af familiers anstrengte økonomi og af fattigdom. Ingen af kategorierne for underskud af penge, overskud af afsavn og deraf belastede relationer er defineret, fx ved henvisning til EU's fattigdomsgrænse eller på anden måde.

Til trods for eksempler på økonomisk støtte og for anbefalinger, der kan opfattes som positive muligheder for børnefamilier, står det tilbage, at børns fattigdom er overladt til deres forældres strukturelt begrænsede forsørgelsesvilkår. På disse vilkår er børn afhængige af deres forældres magt, fx af deres økonomiske prioriteringer, eller af deres afmagt, fx af deres opgivenhed over for at lægge budget for deres økonomi, bl.a. fordi der ikke er overskud af penge til at prioritere af.

Børnefamilieafdelingens sagsbehandlere er afskåret fra at frigøre børn og deres familier fra fattigdom. Når for lidt mad til børn skyldes et løbende underskud i familiens rådighedsbeløb, kan sagsbehandlere ikke sikre, at børn (og deres forældre) spiser sig mætte hver dag. Medmindre de vil lægge den utilstrækkelige ernæring til grund for en anbringelse. I denne undersøgelse får børn periodevist ikke nok at spise i flere af de 15 case familier. Samtidig har flere sagsbehandlere tilkendegivet, at utilstrækkelig ernæring ikke er et anbringelsesgrundlag.

Hvor omhyggelige sagsbehandlere end er med at finde frem til 'kan' bestemmelser og anbefalinger, som omtalt ovenfor, skal det her under-

streges, at afgørelser om, hvorvidt disse muligheder anvendes, først og fremmest er et politisk spørgsmål. De kommunale ledelser og praktikere er både påvirkede af lovgivning, sociale kræfter og af dominerende normer og diskurser i samfundet. Som det fremgår af case Winnie, er sagsbehandleres beslutninger, om fx køb af møbler i forbindelse med en flytning, desuden styret af den doxa, dvs. af den mere eller mindre udtalte norm for, hvilke materielle ressourcer familier kan tilføres, der dominerer i en børnefamilieafdeling. Sådanne doxa kan ikke forstås løst fra det omgivende samfund. Ud fra dette overgribende magtfelt som vilkår har børnefamilieafdelinger dog stadig et spillerum for at gøre en forskel, således som case analyserne viser.

Børnefamilieafdelingens anerkendelse af, at fattigdom primært er et strukturelt vilkår, indebærer for børnefamilier, at de ikke får (hele) ansvaret for deres børns afsavn. Kunne denne indsigt, i forlængelse af resultaterne fra bl.a. denne undersøgelse, omsættes til praksis, vil forståelsen af omsorgssvigt kunne ændres og i nogle tilfælde sandsynligvis temmelig radikalt. Selv strukturelle faktorer skal, ifølge Servicelovens og socialt arbejdes ideal om at anlægge et helhedssyn, medtænkes og tildeles betydning, når det er relevant for den børnefaglige undersøgelse.

Børnefamilieafdelinger kan sørge for, omhyggeligt at sikre børn og forældre, at de modtager de økonomiske ydelser, de er berettigede til.

Børnefamilieafdelinger kan lægge et budget for familien, herunder hjælpe dem til en gældssanering og eventuelt -eftergivelse. Herved opnår børnefamilieafdelingen indsigt i, hvordan fattigdommen viser sig i den enkelte familie, ikke mindst som en eventuel ekstra belastningsfaktor, der præger familiens omsorgssvigt. Desuden kan forældre via et budget for deres rådighedsbeløb hjælpes til at omprioritere udgifter og forbrug i det omfang, det overhovedet er en mulighed. Børnefamilieafdelinger kan, som supplement til myndighedssagsbehandleren, tilbyde anonym rådgivning med henblik på at give forældre overblik over deres økonomi, og på at opnå gældssanering.

Det er et fund, at penge til børns behovsopfyldelse, som forældre til hjemmeboende ikke kan opfylde, udløses mere rundhåndet, når et barn visiteres til en aflastningsfamilie eller til et sidste forsøg på at undgå anbringelse. Pengene kommer fra samme budget som de penge, hjemmeboende børn tildeles. De aflastningsfamilier og plejefamilier, som konkret beskrives af børn i case analyserne, adskiller sig fra deres biologiske familie ved at være velforsynede med økonomisk kapital. Det er paradoksalt, at Børneforsorgen finansierer særdeles kostbare anbringelser, men knap vil investere i forældre og børn, så længe børnene er hjemmeboende og ikke er i nærheden af en anbringelse. Sandsynligvis vil en tidligere indsats, end det er fremgået af denne undersøgelses cases, i form af økonomisk støtte som en af flere foranstaltninger, i nogle tilfælde kunne forebygge mere indgribende foranstaltninger.

Omsorgssvigt ledsages ikke altid af fattigdom som i denne undersøgelses cases. De er udvalgt som kritiske cases for at illustrere, hvad fattigdom betyder i sammenhæng med omsorgssvigt, når familier vurderes til at være fattige. Da sagsbehandlere gennemgående, og i flere tilfælde meget optimistisk og forkert, har overvurderet børnefamiliers rådighedsbeløb, begrundes de kritiske cases i dette forskningsprojekt, at fattigdom sandsynligvis er en væsentlig og overset belastningsfaktor i Børneforsorgen. Det metodiske valg af kritiske cases begrundes således, at børnefamilieafdelinger skal undersøge, om fattigdom omfatter familien og hvordan. Denne undersøgelses fund begrundes desuden, at børnefamilieafdelinger indgående og nysgerrigt prioriterer 'at forstå sammenhængene mellem den økonomiske situation og en række andre forhold omkring barnet', således som Socialstyrelsen (2012b) anbefaler. Undersøgelse af fattigdoms konsekvenser for og indfletning i omsorgssvigt og relationelle vanskeligheder kræver af sagsbehandlere og af andre professionelle, at de viser en vedholdende interesse. Børn og forældre taler ikke umiddelbart om deres fattigdom.

Forskningsprojektets supplerende bidrag til foreliggende forskningsresultater

Resultater fra case analyserne er i vidt omfang i overensstemmelse med den foreliggende forskning. Dette kvalitative forskningsprojekt nuancerer og supplerer også den foreliggende forskning, som det vil fremgå nedenfor.

Subjektive perspektiver, børns, voksnes og professionelle praktikeres, kan ikke stå alene, fordi strukturelle forhold dermed forbigås. Forskningsprojektet bygger på interviews og observationer. Strukturelle forhold er medtænkt via teori, men er ikke nærmere analyseret. Den metodologiske anvendelse af kritiske cases som redskab til at afdække, hvorvidt de specificerede temaer sandsynligvis er relevante for mange andre cases, dvs. for konkrete børnefamilier, genfindes dog ikke i foreliggende forskning. Resultater af dette forskningsprojekt stemmer overens med resultater af denne undersøgelse, når det gælder forældres forskellige kompetencer til at mediere fattigdom, hvor der dog i denne undersøgelse fremstår et mere ensidigt billede af, at forældre er afmægtige over for at mildne og modvirke følger af fattigdom. Den forskel skyldes, at cases her er udvalgt som kritiske cases.

Iagttagelser af Børneforsorgens afmagt over for børnefamiliers frigørelse fra fattigdom er parallelle fund. Sagsbehandlere i Børneforsorgen er disponeret til at psykologisere problemer, også når fattigdom er det vigtigste problem. Praksis er orienteret mod relationsbegrundede og -forbedrende indsatser. Tilsvarende er Børneforsorgens moralske fordømmelse af fattige forældres afvigende og relativt ekstravagante adfærd, som fx at spise for meget slik eller ryge cigaretter, når familiens økonomi er anstrengt, supplerende resultater.

Desuden gentager og kompletterer denne undersøgelse beskrivelser af børnefamiliers fattigdom og dens sammenhæng med omsorgssvigt (child maltreatment), idet denne undersøgelse udfolder og nuancerer sammenhængene. Derved er denne undersøgelse et væsentligt bidrag til forelig-

gende forskning. Begrebet totalpræstation (Simpson 1998) om relationer mellem forældre og børn er fundet relevant for at begrebsliggøre forældres bestræbelser på, på en gang at fastholde og udvikle deres relation til deres børn ved samtidige emotionelle og materielle præstationer. Dette forskningsprojekts resultater bygger på en afgørende forskel til foreliggende forskning om sammenhæng mellem fattigdom og omsorgssvigt, idet denne undersøgelse – som det allerede er anført indledningsvist til diskussionen – ikke undersøger, om fattigdom er en årsag til eller en risikofaktor for omsorgssvigt. Derimod søges samspillet mellem fattigdom og omsorgssvigt undersøgt i familier, der er klienter i Børneforsorgen som følge af et vurderet omsorgsproblem eller -svigt. Sammenhængen er her undersøgt som en mulig samtidig dynamik. Det teoretiske perspektiv for undersøgelsen understøtter, at denne sammenhæng er sandsynlig. Det er dog empirien, der som dominerende grundlag for diskussionen, sandsynliggør sammenhængen i kraft af analyse og diskussion. Dette forskningsprojekt uddyber nogle fund, der kun i begrænset omfang indgår som fund i den foreliggende forskning. Marthinsen (2003) har gjort tilsvarende fund, som her uddybes og illustreres yderligere, fordi den specificerede problemstilling i projektet fremkalder det samtidige samspil mellem fattigdom og omsorgssvigt.

I forskningsoversigten er forældres skam omtalt, men ikke børns mulige skamfølelser, erkendte såvel som ikke-erkendte (Bunkholdt & Sandbæk 2014). Der savnes viden om, hvordan børns skamfølelse påvirker deres selvværd, deres relation til deres forældre og deres sociale integration. Skam er for voksne defineret som en positiv og vigtig social følelse, der bidrager til at regulere vores sociale adfærd og identitet (Scheff 1997), men den negative side af skam er den selvunderkendelse, som den medfører. Ikke blot grundet en bestemt handling, men grundet en afstandtagen til sig selv som person og karakter. Dette forskningsprojekt viser, at fattige forældre, og deres børn risikerer at skamme sig over deres fattigdom. Men det er ikke tilstrækkeligt belyst, hvordan børn og unges skamfølelser præger dem som klienter i børneforsorgen og som aktører i deres sociale liv.

Dette forskningsprojekt fremhæver desuden betydningen af, at Børneforsorgen ikke inddrager børns ekso-system omkring deres forældre. I forskningen er det et perifert omtalt aspekt af børns muligheder for udvikling (Bunkholdt & Sandbæk 2014). Af case analyserne fremgår det udfoldet, hvilke afsavn forældre vælger eller påtvinges som følge af deres fattigdom, hvorved en mulig svækkelse af børns ekso-system tydeliggøres. Forbigåelsen af børns ekso-system kan, ifølge diskussionen her, begrundes i socialpolitikens kategorisering af forældrene som uværdigt trængende. Således er det empirisk muligt at forstå, hvorfor forældre ikke i en ud af 15 cases tilføres ressourcer til at få overskud til at give deres børn omsorg via børns ekso-system.

I dette forskningsprojekt er forståelsen af både ekso-system og omsorg desuden tænkt udbygget i kraft af empirien. Forældre og forældres relation til deres børn, herunder deres forældrekompetence, kan også tænkes forbedret via de voksnes ekso-system omkring deres børn. Eksempelvis kan børns samvær med venner uafhængig af deres forældre samt sociale integration, herunder fritidsaktiviteter, ses som en potentiel ressource, der indirekte kan fremme forældres omsorg. Ifølge Bronfenbrenner (1979) er begrebet om ekso-system knyttet til den person, der er i udvikling. Ved omsorgssvigt er forældre også personer, der skal udvikle sig. Så når forældre i forlængelse heraf forstås som børns ekso-system, giver det mening at forstå børns uafhængige liv som en potentiel ressource for forældrene.

Det er et særligt fund i denne undersøgelse, at fattigdom tvinger børn og forældre til at (overveje at) handle i konflikt med deres egne normer for konform adfærd (Merton 1968). Når børn involveres i strafbare handlinger af deres forældre, belaster sådanne handlinger både børn og forældres selvværd. Case analyser viser, at flere forældre er presset til at overveje at udføre sådanne normbrydende handlinger, og at de samtidig vender sig imod sig selv som en form for selvstigmatisering.

I dette forskningsprojekt udbygges de i den foreliggende forskning meget sparsomt undersøgte børneperspektiver.

I dette forskningsprojekt er fattigdom udspecificeret til henholdsvis basal og relativ fattigdom. Det er sjældent tilsvarende tydeligt i foreliggende forskning. Adskillelsen mellem basal og relativ fattigdom kan dog også i dette forskningsprojekt kritiseres for at være definatorisk uklar. Fx er det uafklaret, om fx afsavn i form af et eget børneværelse, eller af en mobiltelefon, en pc eller af internetadgang i hjemmet er udtryk for basal eller for relativ fattigdom. Det har i dette forskningsprojekt ikke været en hovedinteresse at præcisere denne forskel, men at gøre opmærksom på den. Som en væsentlig tilføjelse til eksisterende officielle grænser for fattigdom inddrages betydningen af gæld i dette projekt

Dog skal det med baggrund i case analyserne fremhæves, at i et samfund, hvor omsorg og kærlighed i høj grad udtrykkes gennem ting (Andersson 2012), og hvor social integration, herunder stigmatisering, afgørende befordres af børns materielle ressourcer, kan basal ernæring, årstidssvarende tøj og personlig hygiejne ikke stå alene som kriterier for fattigdom.

Børn er tvunget ind i fællesskaber, hvor deres afsavn determinerer deres position. Forældre beskytter sig i højere grad mod stigmatisering ved at fravælge de fællesskaber, venner, skoleklassers forældregruppe, sportslige og kreative udfoldelser og det omgivende samfund 'derude' i det hele taget. Årsager og konsekvenser af forældres sociale afsondring er i dette forskningsprojekt et fund, der supplerer foreliggende forskning.

Forskningsprojektet er et væsentligt bidrag til foreliggende forskning og samtidig en påtrængende invitation og opfordring til videre, både kvalitativt og kvantitativt funderet, forskning.

Litteraturliste

- Aadland E (2006). *Etikk for helse- og sosialarbeidarar*. Norge: Det Norske Samlaget
- Alanen L (2015). *Childhood with Bourdieu*. UK: Palgrave Macmillan
- Alanen L & Siisiäinen M ed (2011). *Fields and Capitals*. Finland: University of Jyväskylä
- Andenæs A (2004). Hvorfor ser vi ikke fattigdommen? Fra en undersøgelse om barn som bliver plassert utenfor hjemmet. – i: *Nordisk Socialt Arbeid*, Vol 24, nr. 1, 19-31. Norge
- Andersen I (2008). *Den skinbarlige virkelighed – om vidensproduktion indenfor samfundsvidenskaberne*. Danmark: Forlaget Samfundslitteratur
- Andersson G (2012). Barn, fattigdom och social barnavård. - i: *Fattigdom utan gränser*, Swärd H & Engelmark L (red.). Sverige: Carlssons
- Andersson G (2010). Barn, fattigdom och social barnavård. - i: *Socionomien*, nr. 4, 32-41. Sverige
- Andersson G & Sallnäs M (2007). Svensk barnavårdsforskning – en översikt över ett och ett kvarts års forskningsproduktion. - i: *Forsknings supplement til Tidsskriften Sociomenen*, 6/2007. Sverige
- Angelin A (2009). *Den dubbla vanmaktens logik*. Sverige: Lunds universitet, Dissertation in Social Work 38
- Arnsvik A & Eriksson L (2012). *Fattiga familjer*. Sverige: FOU Nordväst
- Backe-Hansen E (2004). *Barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår. Kunnskapsbidrag fra 36 studier av barnfattigdom*. Norge: Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA rapport nr. 12
- Badinter E (1980). *Kærlighed i tilgift. Moderkærlighedens historie (17. - 20. århundrede)*. Danmark: Chr. Erichsens Forlag
- Bauman Z (2002). *Arbejde, forbrugerisme og de nye fattige*. Danmark: Hans Reitzels Forlag
- BEK 1513 af 13/12/2013. *Bekendtgørelse om inddrivelse af gæld til det offentlige*.

- Berger LM & Font SA (2015). The Role of the Family and Family-Centered Programs and Policies, - i: *Future of Children*, Vol 25 (1), 155-176. US
- Boell K & Cecez-Kecmanovic D (2010). Literature reviews and the hermeneutic circle, - i: *Australian Academic and Research Libraries*, 41 (2), 129-144. Australien: Preprint
- Bonke J et al. (2005). *Udsathed og forbrug i de nordiske velfærdsstater*. Danmark: SFI
- Brinkmann S & Kvale S (2015). *Interviews. Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. UK: Sage Publ., 3. edition
- Bourdieu P (2004). *Af praktiske grunde*. Danmark: Hans Reitzels Forlag
- Bourdieu, P et al. (2002). *The Weight of the World. Social Suffering in Contemporary Society*. UK: Polity
- Bourdieu P (1996a). On the Family as a Realized Category. - i: *Theory, Culture & Society*, Vol 13(3), 19-26. UK: SAGE
- Bourdieu P & Wacquant LJD (1996b). *Refleksiv sociologi – mål og midler*. Danmark: Hans Reitzels Forlag
- Bronfenbrenner U (1979). *The Ecology of Human Development*. US: Harvard University Press
- Brunnberg E (2001). *I välfärdens skugga. Socialt arbete med barn i Sverige och England*. Sverige: Göteborgs Universitet: Institutionen för socialt arbete, CEFOS Rapport 16
- Bryderup IM (2005). *Børnelove og socialpædagogik gennem hundrede år*. Danmark: Forfatteren og forlaget Klim
- BUF-föreningen (2011). *Barn och ungdomar som utmanar*. Sverige: SF-BUP 2011-08-26
- Bunkholdt V & Sandbæk M (2014). *Praktisk barnevernarbeid*. Norge: Gyldendal Norsk Forlag, 5. udg., 6. oplag
- Cancian Y & Slack K (2013). The Effect of Additional Child Support on the Risk of Child Maltreatment, - i: *Social Service Review*, US: September 2013
- Campbell (2011). <http://sfi.dk/campbell-metoden-8015.aspx#sthash.mXTSJEqC.dpuf> - juli 2015

- Champers RM & Potter CC (2009). Family Needs in Child Neglect Cases: A Cluster Analysis, - i: *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, Vol 90 (1). US
- Chaffin M et al.(2011). Change trajectories during home-based services with cronic child welfare, - i: *Child Maltreatment*, juli 2011. UK
- Connell CM et al. (2007). Re-referral to child protective services: The influence of child, family and case characteristics on risk status. – i: *Child Abuse & Neglect*, US: 31 (2007) 573-588
- Christensen G m.fl. (2015). *Større fokus på svage lejere kunne give færre udsættelser*. Danmark: SFI 15:18
- Dagbladet POLITIKEN (2010). *Kommuner forskelsbehandler fattige borgere*. Danmark
- Davidson-Arad B & Kaznelson H (2010). Comparison of parents' and social workers' assessments of the quality of life of children at risk, - i: *Children and Youth Services Review*, 32 (2010) 711-719. US
- Davies B & Harré R (2014). Positionering: Diskursiv produktion af selver. Danmark: Mindspace
- Dworsky A et al. (2007). Child, parent, and family predictors of child welfare services involvement among TANF applicant families. – i: *Children and Youth Services Review*, Vol 29, No. 6, 802-820. US
- Ebsen F (2012). *Udsat til børneforsorg. Om etablering af familiepleje, børneanstalter og indsats i hjemmet for udsatte børn i Danmark*. Sverige: Lunds universitet, Socialhögskolan, Dissertations in Social Work 45
- Egelund T & Hestbæk AD (2003). *Anbringelse af børn og unge udenfor hjemmet*. Danmark: SFI 03:04
- Egelund T & Sundell K (2001). *Til barnets bedste. Undersøgelser af børn og familier – En forskningsoversigt*. Danmark: Hans Reitzels Forlag
- Egelund T (1997). *Beskyttelse af barndommen*. Danmark: Hans Reitzels Forlag
- Ejrnæs M & Guldager J (2008). *Helhedssyn og forklaring*. Danmark: Akademisk Forlag
- Esping Andersen G et al.(2002). *Why we need a new welfare state*. UK: Oxford University Press

- Flyvbjerg B (2001). *Samfundsvidenskab som virker*. Danmark: Akademisk Forlag
- Fraser MW ed (2004). *Risk and Resilience in childhood: An ecological perspective*. US: NASW Press
- Goul Andersen J (2012). *The Concept of Universalism and its Operationalization in a Mixed Economy of Welfare*. Danmark: AAU: CCWS Working paper no. 2012-81
- Gulløv, E & Højlund S (2003). *Feltarbejde blandt børn. Metodologi og etik i etnografisk børneforskning*. Danmark: Gyldendal
- Hansen CS (2010). Fra børneforsorg og socialpædagogik til felt og habitus - overvejelser til konstruktionen af et objekt, - i: *Hvorfor Bourdieu*, red. Esmark K et al. Danmark: Forfatterne og Forlaget Hexis
- Hansen EJ (2013). Fattigdom og fattigdomsgrænser. – i: *Dansk Sociologi*, nr. 1/24. årg. Danmark
- Hansen EJ (2011). *Uddannelsessystemerne i sociologisk perspektiv*. Danmark: Hans Reitzels Forlag
- Hansen FK m.fl. (2010). Grænser for fattigdom. – i *Samfundsøkonomen*, nr. 5. Danmark
- Harju A (2008). *Barns vardag med knapp ekonomi*. Sverige: Växjö University Press, Acta Wexionensia 137
- Hearn JL (2011). Unmet needs in addressing child neglect: Should we go back to the drawing board? - i: *Children and Youth Services Review*, 33 (2011) 715-722. US
- Hicks L & Stein M (2013). Understanding and working with adolescent neglect: Perspectives from research, young people and professionals. – i: *Child and Family Social Work*, Vol 2 (2), 223-233. US
- Hjelmtveit V (2004). *Barn og unge i familier med langvarig økonomisk sosialhjelp*. Norge: Høyskolen i Oslo, Rapportnummer 43-04
- Hooper C-A et al. (2007). *Living with hardship 24/7: The diverse experiences of families in poverty in England*. UK: The Frank Buttle Trust
- Horwitz SM et al. (2011). Predictors of placement for children who initially remained in their homes after an investigation for abuse or neglect. – i: *Child Abuse & Neglect*, 35 (2011) 188-198. US

- Johansen A (2015). Fattige børn, - i: *Udsatte børn*, red. Bo K-A, Gul-dager J & Zeeberg B. Danmark: Akademisk Forlag, 3. udg. 2. oplag
- Johansen A m.fl. (2011). *Flygtninge på langvarig starthjælp*. Danmark: CASA
- Jonson-Reid M et al. (2010). Understanding service use and victim patterns associated with re-reports of alleged maltreatment perpetrators. – i: *Children and Youth Services Review*, 32 (2010) 790-797. US
- Jonson-Reid M et al. (2009). Is the overrepresentation of the poor in child welfare due to bias or need? – i: *Children and Youth Services*, 31, 422-427. US
- Juul R (2010). *Barnevernets undersøkelser av bekymringsmeldinger*. Norge: NTNU (Doktorafhandling)
- Jørgensen S (2010). Børn som borgere i velfærdssamfundet. Retten til egne penge. – i: *Retfærd, Nordisk Juridisk Tidsskrift*, 33(3/139): 25-42. Danmark
- Killén K (2010). *Omsorgssvigt. Det teoretiske grundlag*. Danmark: Hans Reitzels forlag, 4. udg.
- Killén K (2010). *Omsorgssvigt*. Danmark: Hans Reitzels Forlag
- Kojan Heggem B (2013). Hvordan kan et strukturelt perspektiv med fokus på begreber som klasse og levekår påvirke barnevernstjenestens praksis? – i: *Det nye barnevernet*, Marthinsen E & Lichtwarck W, red. Norge: Universitetsforlaget
- Kojan Heggem B (2011). *Klasseblik på et barnevern i vekst*. Norge: NTNU (Doktorafhandling)
- Kolstrup S (2010-2014). *Dansk velfærdshistorie*. Danmark: Forfatterne og Syddansk Universitetsforlag, kapitler i bind I-VI, 2010-2014
- Kranz O & Alander N (2013). Funktionsnedsättnig, barn och fattigdom, - i: *Barnfattigdom*, Rauhut D (red). Sverige: Författerna och Studentlitteratur, kap. 7
- Lagoni K m.fl. (2014). *Litteratur review om udsatte børn og unge*. Roskilde: Roskilde Universitet
- Leschied A et al. (2006). The Association of Poverty with Child Welfare Service and Child and Family Clinical Outcomes, - i *Community, Work & Family*. Vol 9, No. 1 (29-46). UK: Routledge

- Lindsey D (2004). *The Welfare of Children*. US: Oxford of University Press
- Lipsky M (2010). *Street-Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Service*. UK: Russell Sage Foundation
- Lisborg B og Rask L (2015). Et psykologisk perspektiv på børns mistrivsel, - i: *Udsatte Børn*, Bo K-A m.fl. (red.). Danmark: Akademisk Forlag, 3. udg., 2. Oplag
- Lister R (2004). *Poverty*. UK: Polity Press
- Loman LA & Siegel GL (2014). Effects of approach and services under differential response on long term child safety and welfare. – i: *Child Abuse & Neglect*. 39 (2015) 86-97. US
- Lundström T & Sallnäs M (2014). Social barnavård under 30 år: - mer av samma eller något nytt? – i: *Tre decennier med socialtjänstlagen: utopi, vision, verklighet*. Sverige: Gleerups Utbildning AB
- Lundström T & Wiklund S (2000). *Att växa upp i familjer med långvarigt försörjningsstöd. En forskningsöversikt om barns uppväxtvillkor i familjer med socialbidrag och små ekonomiska resurser*. Sverige: FOU-rapport 2000:3
- Marthinsen E & Lichtwarck W, red. (2013). *Det nye barnevernet*. Norge: Universitetsforlaget
- Marthinsen E (2003). *Sosialt arbeid og symbolsk kapital i et senmoderne barnevern*. Norge: NTNU, doktorafhandling
- Mathiesen A (2002). *Sociologiske feltanalyser*. Danmark: Roskilde University, Research Paper no. 8/02
- Mauss M (2000). *Gaven*. Danmark: Spektrum
- Mersky JP et al. (2009). Risk Factors for Child and Adolescent Maltreatment. A Longitudinal Investigation of a Cohort of Inner-City Youth. – i: *Child Maltreatment*. Vol 14, No 1, 73-88. US
- Merton RK (1968). *Social Theory and Social Structure*. US: The Free Press
- Müller M m.fl. (2015). *Fattigdom, afsavn og coping*. Danmark: Hans Reitzels Forlag
- Neergaard H (2001). *Udvalgelse af cases i kvalitative undersøgelser*. Danmark: Samfundslitteratur

- Nygren P (2007). *Profesjonelt barnevern som barneomsorg. Fra teori til verktøy*. Norge: Gyldendal
- Näsman E (2012a). *Barnfattigom, om bemötande och metoder ur ett barnperspektiv*. Sverige: Forfatteren og Gothia Förlag
- Ottosen MH (2014). *De unge er blevet mere fornuftige*. Danmark: SFI 14:30
- Pelton LH (2014). The continuing role of material factors in child maltreatment and placement, - i: *Child Abuse and Neglect*, 2014. US
- Pelton LH (1994). *The role of material factors in child abuse and neglect. Foundations for a new national strategy*. US: Guilford Press
- Penthin Grumløse S (2014). *Den gode barndom – dansk familiepolitik 1960-2010 og forståelsen af småbarnets gode liv*. Danmark: Roskilde Universitet, ph.d.-afhandling
- Pettersson U red. (2014). *Tre decennier med socialtjänstlagen*. Sverige: Forfatterne og Gleerup
- Pfohl ML (2007). *Quality of Child Welfare Workers' Judgments and Decisions Associated with Maltreatment Recurrence*. US: University of Minnesota (Dissertation)
- Rockwool Fonden/Hansen H & Schultz-Nielsen ML (2015). *Kontant-hjælpen gennem 25 år. Modtagere, regler, incitamenter og levevilkår fra 1985 til 2012*. Danmark: Gyldendal og Rockwool Fondens Forskningsenhed
- Russell M et al. (2008). Parenting in Poverty: Perspectives of high-risk parents, - i: *Journal of Children and Poverty*. Vol 14 (19), pp 83-98. US
- Scannapieco M & Kerrick MC (2003). Families in Poverty: Those Who Maltreat Their Infants and Toddlers and Those Who Do Not. - i: *Journal of Family Social Work*. Vol 7(3), 49-70. US
- Scheff TJ (1997). *Emotions, the social bond, and human reality*. UK: University Press, Cambridge
- Schiratzki J (2012). Barnets bästa, utsatthet och ekonomi, - i: *Rätt, Social utsatthet och samhälleligt ansvar*, Festskrift till Anna Hollander, Ryberg-Welander L & Alexius K (red.). Sverige: Norstedts Juridik AB

- Schultz Jørgensen P (2013). Den sociale indsats for udsatte børn og unge – lever den op til målene? – i: *Socialt arbejde – Teorier og perspektiver*, Guldager J & Skytte M (red.). Danmark: Akademisk forlag
- Schytz Juul P (2011). *Flere og flere børn lever i langvarig fattigdom*. Danmark: www.ae.dk (2015)
- Shepherd JR (2013). *Poverty and child neglect: Subtypes of neglect and stress as a mediator*. US: Oregon State University (Dissertation)
- Simpson B (1998). *Changing Families. An Ethnographic Approach to Divorce and Separation*. UK: Berg
- SKAT (2013). *Regulering af inddrivelsesbekendtgørelsens satser for 2013*. Danmark: www.skat.dk
- SKAT (2008). *BEK 1365 af 19/12/2008. Bekendtgørelse om inddrivelse af gæld til det offentlige*. Danmark: www.skat.dk
- Socialministeriet (2014). *Vejledning om særlig støtte til børn og unge og deres familie* (Vejledning nr. 9007 af 7/1 2014). Danmark: www.retsinformation.dk
- Socialstyrelsen/Vidensportalen (2015). *Risiko- og beskyttelsesfaktorer. Der er både individuelle og kontekstuelle faktorer, der kan øge et barns risiko for at udvikle adfærdsproblemer* (ved Hjortebjerg, Socialstyrelsen). Danmark: www.vidensportal.socialstyrelsen.dk/temaer (søgt 7.7 2015)
- Socialstyrelsen (2013). www.socialebegreber.dk (søgt 3.11 2015)
- Socialstyrelsen (2012a). *Håndbog om Barnets Reform*. Danmark: Socialstyrelsen, tredje oplag
- Socialstyrelsen (2012b). *Barnets velfærd i centrum – ICS-håndbogen*. Danmark: Socialstyrelsen, anden udgave, anden version
- Spicker P (2007). *The idea of poverty*. UK: Policy Press
- Statistikbanken (2015), dvs. tal for forskellige emner fundet i 2015, www.statistikbanken.dk
- Statskontoret (2006). *Vejledning om offentlig ansattes ytringsfrihed*. Danmark: Justitsministeriet
- Theodore A, Runyan D & Chang JJ (2007). Measuring the Risk of Physical Neglect in a Population-Based Sample. – i: *Child Maltreatment*. Vol 12, No. 1, 96-105. US

- Thomas G (2011). *How to do Your Case Study. A guide for students and researchers*. UK: SAGE Publ. Ltd.
- Thomlison M (2004). Child maltreatment: A Risk and Protective Factor Perspective, - i: *Risk and Resilience in Childhood*, Fraser MW (edit.). US: NASW Press, 2nd Edition
- Townsend P (1979). *Poverty in the United Kingdom: A Survey of Household Resources and Standards of Living*. UK: Penguin Books
- Underlid K (2005). *Fattigdommens psykologi. Oppleving av fattigdom i det moderne Norge*. Norge: Det Norske Samlaget
- Vroman C & Hoff S (2004). *The Poor Side of the Netherlands. Results from the Dutch 'Poverty Monitor' 1997-2003*. Holland: Social and Cultural Planning Office and Statistics
- Warming H ed. (2013). *Participation, Citizenship and Trust in Children's Lives*. UK: Palgrave Macmillan
- Warming H (2011). *Børneperspektiver*. Danmark: Akademisk Forlag
- Warren EJ & Font SA (2015). Housing Insecurity, Maternal Stress, and Child Maltreatment: An Application of the Family Stress Model. - i: *Social Service Review*, Vol 89, No. 1 (March 2015), 9-39 (Kun papirkopi, Social Care Online!). US
- Wilson D & Horner W (2005). Chronic Child Neglect: Needed Developments in Theory and Practice, - i: *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*. Vol 86 (4). US
- Östberg F (2010). *Bedömningar och beslut*. Sverige: Stockholm Universitet, Rapport i socialt arbete nr 134 (Doktorsavhandling)
- Yang M (2014). The effect on material hardship on child protective service involvement, - i: *Child Abuse and Neglect*. Vol 41, pp 113-125. US

Kapitel 9: Bilag

Fire interviewguides samt en observationsguide

Interviewguide til sagsbehandlere, plus tilknyttede professionelle

Indledningsvis præsenteres projektets hovedspørgsmål: Hvordan indgår længerevarende fattigdom som belastningsfaktor i kommunale børnefamilieafdelingers undersøgelser og indsatser?

Introduktion til familiens situation

Jeg har bedt dig finde en familie med en række karakteristika, bl.a. mindst tre års forsørgelse af kontanthjælp, som du vurderer, er fattig. Hvorfor har du valgt at kontakte denne familie?

Er denne familie typisk for dine og teamets klienter? Hvis ja/nej, hvordan?

Hvad er familiens problemer?

Er der en sammenhæng mellem familiens økonomi og de problemer, forvaltningen forsøger at afhjælpe?

Hvad går foranstaltningerne ud på, hvilke og formål?

Har du kendskab til familiens rådighedsbeløb, dvs. efter alle faste udgifter er betalt?

Hvad er det interne vejledende rådighedsbeløb i kommunen?

Hvad tænker du om, hvordan familien prioriterer sine penge?

Har familien gæld, både officiel og uofficiel?

Er der andre materielle forhold, der har betydning for familien?

Har familien adgang til ressourcer, der kompenserer for deres økonomi, fx netværk, børnepasning, mad, bil?

Har familien viden om, hvordan den kan håndtere økonomien, fx forhandle lån i banken, søge ydelser og andre midler, få rettigheder opfyldt, mv., og hvordan de evt. kan forbedre deres økonomi?

Er familiens materielle forhold forskellige fra deres naboers, og hvad betyder det?

Barnet/børnene

Påvirker familiens økonomi børnene, i familien og uden for? Hvordan? Hvordan bor familien (varme, fugt, møbler, hyggeligt, bad, wc, lys, tryk, støj, luft, udendørs), og har det betydning for børnenes problemer?

Hvordan er barnets sociale fremtræden (hygiejne, påklædning mv.), og har det betydning for problemerne?

Har børnene nogen afsavn som følge af familiens indkomst?

Hvordan trives barnet i de fællesskaber, det indgår i uden for familien (skole, fritid, kvarter, andet?)

Er der nogen aktiviteter og fællesskaber, barnet er afskåret fra som følge af økonomi?

Har barnets grad af social integration betydning for barnets problemer?

Har børnene deres egen indkomst, fx lommepenge?

Bestemmer barnet over sine penge, og hvad bruger barnet pengene til?

Hvad tænker du om børnenes situation?

Hvad siger børnene selv om deres situation (har du skrevet noget om det i journalen + læse seneste notat eller lign. op)?

Hvilke materielle behov, udover de basale som bolig, klæder og mad, skal børn over ti år efter din opfattelse have opfyldt?

Hvad tænker du om børnenes forhold til deres forældre?

Hvad siger børnene selv om deres forældre?

Hvad tænker du om børnenes afsavn som følge af få penge, og konsekvenser ved dette afsavn for deres problemer?

Hvad siger børnene selv om penge og om afsavn som følge af få penge?

Hvad siger børnene selv om, hvordan penge har betydning for familiens/ deres egne problemer?

Hvordan tænker du, børnene opfatter sig selv? Er det fx skamfuldt for dem at tale med dig?

Hvad siger børnene selv om, hvordan de opfatter sig selv?

Forældrene

Hvad betyder familiens problemer for forældrene?

Har familiens økonomi betydning for forældrene? (har du skrevet noget om det i journalen + læse seneste notat eller lign. op)?

Hvordan er stemningen i familien (tryk/utryk), og hvad hænger det sammen med deres økonomiske situation?

Hvordan har forældrene det med hinanden, og hvad betyder økonomi for deres indbyrdes relation?

Hvordan har familiens dårlige økonomi indflydelse på forældrenes relation til deres børn?

Hvordan bor familien, og har det betydning for forældrene?

Har forældrene nogen afsavn som følge af familiens indkomst og/eller prioritering?

Er der sammenhæng mellem deres rolle som forældre og deres dårlige økonomi?

Hvad laver forældrene sammen, uden og med børn?

Hvordan kan man være en god mor/far uden penge, og hvordan med penge?

Er omsorg en egenskab, der er uafhængig af materielle forhold?

Hvordan trives forældrene i de fællesskaber, de indgår i uden for familien (aktiviteter, kvarter, familie)?

Er der nogen aktiviteter og fællesskaber, som forældrene er afskåret fra som følge af økonomi?

Er der sammenhæng ml., hvordan forældrene trives i deres fællesskaber og deres forældrekompetencer?

Har forældrene anden indkomst (fx sort) end kontanthjælp, fx får/låner de penge til mad, børnepasning, bil?

Hvad tænker du om forældrenes situation? (har du skrevet noget om det i journalen + læse seneste notat eller lign. op)?

Hvad siger forældrene selv om deres situation?

Hvad tænker du om forældrenes syn på deres børn?

Hvad siger forældrene selv om deres syn på deres børn?

Hvordan tænker du forældrene opfatter sig selv?

Hvad siger forældrene selv om, hvordan de opfatter sig selv?

Tænker du, de føler skam, stempling, ydmygelser, magtesløshed eller ... som følge af få penge?

Hvad fortæller de selv om skam, stempling, ydmygelser, magtesløshed eller lignende?

Undersøgelsen, teamet, samarbejdspartnere

Har du beskrevet og vurderet familien under Familieforhold (ICS-trekantens nederste domæne)?

Har du indhentet oplysninger om familiens økonomi, rådighedsbeløb?

Har du indhentet oplysninger om andre af familiens materielle forhold? (læs op fra journal af seneste notat eller lign.)

Har du indhentet oplysninger om familiens/de enkelte familiemedlemers forhold til omgivelserne?

Har du indhentet oplysninger om familiens/de enkelte familiemedlemers sociale integration?

Har du indhentet oplysninger om ressourcer i lokalsamfundet?

Har dit team bidraget til din opfattelse af familiens materielle og sociale situation?

Har eksterne parter bidraget til din opfattelse af familiens materielle og sociale situation?

Hvilken vægt har du tillagt dimensionerne i 'Familieforhold' i dit helhedssyn på børnenes problemer?

Hvis du ser bort fra lovgivningens muligheder og begrænsninger, hvordan opfatter du så som fagperson familiens væsentligste problemer og ressourcer?

Er familien optaget af sin økonomi?

Hvis ja, hvordan kommer det til udtryk?

Stemmer det overens med den betydning, du tillægger økonomiens betydning for familiens problemer?

Hvorfor tænker du, familien er optaget af sin økonomi?

Kan familiens optagethed hænge sammen med forvaltningens tvivl om deres forældrekompetence?

Forstærker familiers fattigdom den magt, du i forvejen repræsenterer som sagsbehandler?

Har du talt med børnene om, hvad familiens økonomi betyder for dem og deres problemer?

Nogle siger, at familiens dårlige økonomi så at sige er et vilkår, hvad betyder det?

Når økonomien er et fælles vilkår, hvad betyder det vilkår så for den børnefaglige undersøgelse?

Er denne familie fattig? Hvorfor/hvis ikke, hvad skal der så til for, at du betegner en familie som fattig?

Har kommunens interne vejledende rådighedsbeløb betydning for, om du vurderer en familie som fattig?

Hvad er kriterierne for at give julehjælp?

Kan indvandrerfamilier få tilsvarende hjælp til deres højtider?

Hvorfor er julen/højtider vigtig for en familie?

Foranstaltninger

Har foranstaltningerne direkte/indirekte betydning for familiens økonomi og materielle situation?

Har du anvendt § 52 a til at bevilge familien foranstaltninger, som reelt er et tilskud til familiens økonomi?

Hvilke enkelttydelser har du selv ansøgt eller foreslået familien at søge?

Fortæller ansatte i de foranstaltninger, som familiemedlemmerne får visiteret, dig noget om familien, som du ikke selv har været opmærksom på?

Er der faglige dilemmaer i indsatsen for familien, særligt ang. økonomi og social integration?

Dårlig økonomi/for få penge/fattigdom

Hvilken betydning har penge for en familie/de enkelte familiemedlemmer i dagens Danmark?

Hvordan giver forældre omsorg til deres børn i dagens Danmark, når børnene er fra 10-17 år?

Har du haft erfaring med fattigdom i dit eget liv, som barn, som voksen?

Hvad betyder dine erfaringer for din nuværende måde at anskue og håndtere penge på?

Hvordan tænker du, langvarig fattigdom (mere end tre år) kan påvirke en familie?

Hvem sammenligner børn sig med?

Ifølge ICS-trekanten stopper børns liv ved lokalsamfundets grænser, hvad tænker du om det?

Hvad betyder det for forældres forældrekompetence, når de har dårligt selvværd, bekymringer/overskud?

Kan fattigdom medvirke til at forældre får et dårligt selvværd (betydning for forældres identitet og rolle som forældre)?

Når fattigdom fører til skamfølelse eller lignende, hvad betyder det så for forældrekompetencen?

Har dårlig økonomi/fattigdom betydning for forældres omsorg eller omsorgssvigt over for deres barn/børn?

Hvordan ville det gøre en forskel, hvis familien fik 3000 kr. mere udbetalt hver måned?

Interviewguide til forældre

Indledningsvis præsenteres projektets hovedspørgsmål: Hvordan indgår længerevarende fattigdom som belastningsfaktor i kommunale børnefamilieafdelingens undersøgelser og indsatser?

Dernæst tydeliggøres det, at det er informantens opfattelser, der spørges til. Der orienteres om anonymisering, om Socialstyrelsens finansiering af projektet og om projektets uddannelsesformål.

Familiens situation

Vil du beskrive din familie, og hvad I laver i hverdagen, både hver for sig og sammen (måltider, weekend)?

Hvad er årsagen til, at I har kontakt med Børnefamilieafdelingen (eller lign. navn)?

Gavner de indsatser, I modtager, jer (hvordan)?

Hvad tænker du ville kunne forbedre jeres situation?

Hvor længe har I fået kontanthjælp, og får I fortsat kontanthjælp?

Hvordan var det i starten, og hvordan er det nu?

Hvor mange penge har I tilbage, når de faste udgifter er betalt (kan vi lave et budget sammen)?

Hvordan prioriterer I jeres penge?

Har I gæld, både officiel og uofficiel?

Har I andre indtægter, også uofficielle (er der nogen der giver/låner jer tøj, mad, transport)?

Hvordan bor I (varme, fugt, møbler, hyggeligt, bad, wc, lys, trygt, støj, luft, udendørs)?

Er der andre materielle forhold, der har betydning for jer?

Bruger du meget energi på at få økonomien til at hænge sammen?

Er du bekymret for uforudsete udgifter?

På hvilke måder ville det gøre det nemmere at være en god mor/far, hvis din økonomi var bedre?

Betyder jeres økonomi, at I føler jer anderledes end de familier, der bor i jeres boligområde?

Barnet/børnene

Påvirker familiens økonomi (dine bekymringer om eller overskud ang. økonomi) børnenes problemer?

Har jeres bolig betydning for børnenes problemer (fx eget værelse)?

Inviterer børnene kammerater hjem og lege/på besøg?

Er der noget vigtigt, børnene mangler som følge af familiens indkomst?

Hvordan trives barnet i de fællesskaber, det indgår i uden for familien (skole, fritid, boligområde, andet)?

Har det noget at gøre med familiens økonomi?

Er der nogen aktiviteter og fællesskaber, barnet er afskåret fra som følge af økonomi?

Er der sammenhæng mellem barnets problemer og dets deltagelse i egne fællesskaber?

Har børnene deres egen indkomst eller lommepenge?

Bestemmer barnet over sine penge, og hvad bruger barnet pengene til?

Er der ting du gerne ville gøre for dem (bruge penge på), som du er afskåret fra pga. jeres økonomi?

Er der ting, du gerne ville gøre sammen med dine børn, som du er afskåret fra pga. jeres økonomi?

Hvordan kunne dagligdagen være anderledes for dine børn, hvis din økonomi var bedre?

Hvordan bliver julen for børnene?

Hvad tænker du om børnenes situation?
Hvad siger børnene selv om deres situation?
Hvad tænker du om jeres indbyrdes forhold, børn-forældre?
Hvad siger børnene selv om jeres indbyrdes forhold, børn-forældre?
Hvad tænker du om konsekvenserne for børnene af, at I har få penge?
Hvad siger børnene selv om penge og om afsavn som følge af få penge (hvilke følelser har de) ?
Hvordan tænker du børnene opfatter sig selv?
Hvad siger børnene selv om, hvordan de opfatter sig selv?
Hvad tænker du om børnenes fremtid?

Forældrene

Hvordan har I forældre det sammen/du det?
Har det påvirket jer som forældre, at I længe har været forsørget af kon-tanthjælp?
Taler I ofte om penge og om hinandens måde at bruge dem på, bekym-res? Skændes?
Har penge indflydelse på, om du kan være den forælder, du ønsker at være for dit barn?
Hvordan opfylder jeres bolig jeres ønsker som voksne?
Har I forældre nogen afsavn som følge af jeres indkomst?
Hvad betyder jeres økonomi og materielle forhold for familiens proble-mer og muligheder for at ha et godt liv?
På hvilke måder kan du være en god mor/far uden penge, og på hvilke måder med penge?
Hvilke andre voksne, familie, bekendte og andre, omgås I og hvordan?
Hvad betyder julen for dig?
Hvordan skal julen fejres?
Hvordan holdt I jul, da du selv var barn?
Hvilke fællesskaber indgår I i uden for familien (aktiviteter, interesser, boligområde, andet)?
Føler du dig godt tilpas i de fællesskaber?
Er der nogen aktiviteter og fællesskaber, I er afskåret fra som følge af økonomi og/eller prioritering?

Er der nogen, der har valgt jer fra, eller som I selv har valgt fra, pga. penge?

Er der sammenhæng ml., hvordan I trives i fællesskaber, og hvordan I er som forældre?

Hvad tror du andre, der kender dig, tænker om dig?

Er der/tror du der er nogen af dem, der taler dårligt om dig (stempler dig), fordi du har få penge?

Hvad tænker du selv om dig selv?

Hvilke følelser får du af at have få penge?

Har du nogensinde en følelse af skam som følge af din økonomi?

Oplever du magtesløshed, eller lignende (ydmygelse mv.), som følge af din økonomi?

Forvaltningens undersøgelse

Har sagsbehandler undersøgt din økonomi, og hvad økonomien betyder for jer som familie?

Har sagsbehandler undersøgt jeres bolig, og hvad den betyder for jer som familie?

Har sagsbehandler undersøgt andre af familiens materielle forhold, fx transport, lokalområde mv.?

Har sagsbehandler undersøgt jeres forhold til foreninger, fællesskaber mv. Uden for familien?

Hvilke afsavn som følge af jeres familieøkonomi har sagsbehandler talt med jer om?

Interesserer sagsbehandler sig for meget for (snager i) din økonomi?

Hvilken betydning tillægger sagsbehandler jeres økonomi (for lidt/meget og hvordan)?

Er det dit indtryk, at sagsbehandler ser en sammenhæng mellem jeres problemer og jeres økonomi?

Har sagsbehandler talt med børnene om, hvad familiens økonomi betyder for dem?

Har du nogle gange indtryk af, at sagsbehandler synes, du taler for meget om din økonomi?

Hvis ja, hvorfor tænker du, sagsbehandler synes sådan?

Er der nogen af de vejledere eller behandlere mv., som du har med at gøre, som har en anden opfattelse af jeres økonomis betydning for jeres problemer, end sagsbehandler har?

Hvis du ser bort fra, hvad de forskellige fagpersoner giver udtryk for, hvordan opfatter du så selv din families væsentligste problemer og væsentligste ressourcer?

Er din familie fattig?

Køber du eller gør du noget, der koster penge, som du egentlig ikke har råd til?

Hvis ja, hvad betyder det for din måde at være mor/far på?

Forvaltningens indsats og andre aktører

Hvad er formålet med de foranstaltninger, der er sat i værk for familien?

Hvordan indvirker foranstaltningerne på jeres liv?

Hvad skal der til for at forbedre jeres situation?

Bidrager foranstaltningerne til familiens økonomi og materielle situation (på kort og længere sigt)?

Hvis ikke, ville det kunne afhjælpe jeres problemer, hvis I fik en bedre familieøkonomi?

Er der nogen af de fagpersoner, I møder, der lægger vægt på, at I får forbedret jeres økonomi som et led i løsningen af familiens andre problemer?

Har I modtaget enkeltydelser (§ 52a, 81, 82 og 83) udover kontanthjælpen og til hvad?

Hvis ja, hvad har de ekstra penge betydet for jer?

Hvis ja, hvem har taget initiativ til at søge disse ekstra ydelser?

Dårlig økonomi/for få peng/fattigdom

Har du altid levet med få penge, som barn, som voksen?

Hvad betyder det for den måde, du håndterer jeres økonomi på i dag?

Nogle kunne finde på at sige, at dit problem ikke er for få penge, men at du ikke ved, hvordan du skal styre dem. Passer det på dig og din situation?

Når du sammenligner din families situation med andres, hvem sammenligner du dig så med?

Når du tænker på samfundet som helhed, hvad tænker du så om penge? Hvordan ville det gøre en forskel, hvis din familie fik 3000 kr. mere udbetalt hver måned?

Er der noget, som er vigtigt for at forstå din og din families situation, og som jeg ikke har spurgt om?

Til slut spørges informanten om evt. supplerende spørgsmål og om endnu et interview, om underskrevet tilladelse til aktindsigt, om tilladelse til at tale med barnet eller den unge (hvis denne indvilger) og tilladelse til at tale med anden professionel tilknyttet familien.

Interviewguide til børn/unge (10-17 år) individuelt

Der orienteres og forklares om anonymisering. Det tydeliggøres, at barnet kan lade være at svare.

Indledningsvis præsenteres projektets hovedspørgsmål: Hvordan indgår længerevarende fattigdom som belastningsfaktor i kommunale børnefamilieafdelingers undersøgelser og indsatser? – *evt. omformuleret i overensstemmelse med barnets modenhed og alder.*

Dernæst tydeliggøres det, at det er barnets opfattelser, der spørges til, om Socialstyrelsens finansiering af projektet og om projektets uddannelsesformål.

Fortæl mig om, hvem du er

Hvordan ville du præsentere dig i en ny klasse, så de andre bider mærke i, hvem du er?

Hvem bor du sammen med, og hvordan er det?

Hvad laver din mor, og din far?

Hvad laver du om dagen (hvad lavede du i går, og andre dage)?

Om eftermiddagen?

Og om aftenen?

Hvordan synes du om din nuværende situation (hvad er godt og hvad er mindre godt)?

Hvordan var din barndom?
Hvem er dine kammerater?
Hvad laver du med dem?
Betyder penge noget for, hvad du laver sammen med dem?
Hvordan har du det med dine klassekammerater?
Vil du have det anderledes med kammerater, hvis du havde rigelig med penge?
Betyder penge noget for, hvem du er kammerat med?
Er der en rangorden i klassen eller skolen, hvor penge bestemmer, hvem der er kammerater med hinanden?
Hvordan har du det med de andre børn/unge til dine fritidsaktiviteter?
Hvad betyder penge for det?
Hvordan har du det med børnene/de unge, der hvor du bor? Hvad betyder penge for det?
Hvem sammenligner du dig med, når du sammenligner dig med andre unge (lokalt, danske, TV og nettet)?
Hvad laver du sammen med dine søskende/de andre børn/unge du bor sammen med?
Hvad laver du sammen med din mor og med din far/begge?
Betyder penge noget for, hvordan du og din mor(og far) har det sammen?
Får du faste lommepenge?
Tænker du på, hvordan du skal få nogle penge?
Tænker du på, hvordan din families økonomi skal kunne række måneden ud?
Holder du dig tilbage med ønsker, der koster penge, fordi du ved, dine forældre ikke har råd?
Har du lånt eller foræret dine forældre penge?
Har de taget penge fra dig?
Tjener du selv penge?
Hvad bruger du dem til?
Hvem bestemmer over de penge, du har tjent?
Ved du, hvor mange penge din mor har tilbage, når de faste udgifter, husleje mv. er betalt?

Tænker du (ville du ønske), at du skal bidrage til din families økonomi? Er der noget, du savner at have eller at kunne gøre, fordi du/din familie ikke har råd til det?

Hvad betyder det for dig?

Er du fattig?

Hvis Ja, hvad er det værste ved at være fattig (tre ting)?

Er der noget godt ved det?

Hvad betyder det for dine forældre, at de ikke kan opfylde dine ønsker?

Tænker de meget på penge?

Taler de tit om penge, skændes de om penge?

Har du talt med din sagsbehandler om din families økonomi?

Har du talt med din sagsbehandler om din egen økonomi?

Hvad tænker du om din egen fremtid?

Hvad bliver det vigtigste, for at du får et godt liv?

Hvad kunne forbedre din situation lige nu?

Hvis du fik 3000 kr., hvad ville du så gøre med dem?

Er der noget, jeg ikke har spurgt om, og som, du synes, er vigtigt for mig at høre?

Interviewguide til fokusgruppeinterview af børn/unge i grupper, hvor de kender hinanden

Der orienteres om anonymisering som forklares. Det tydeliggøres, at børnene kan lade være at svare. Indledningsvis præsenteres projektets hovedspørgsmål: Hvordan indgår længerevarende fattigdom som belastningsfaktor i kommunale børnefamilieafdelingens undersøgelser og indsats? – *evt. omformuleret i overensstemmelse med børnenes eller de unges modenhed og alder.*

Dernæst tydeliggøres det, at det er deres opfattelser, der spørges til, om Socialstyrelsens finansiering af projektet og om projektets uddannelsesformål. Desuden forklares, hvordan interviewet skal foregå ud fra flg. ex: ”Jeg vil gerne tale med jer om, hvad penge betyder i jeres liv. I må gerne kommentere, hvad hinanden siger, men det er forbudt at gøre grin med

noget, der bliver sagt. I må gerne være uenige indbyrdes og sige det, men alle skal turde sige noget. Jeg vil lige sikre mig, at I kender hinanden? Vi snakker max 1½ time, og vi holder en kort pause midt i. OK?”

Præsentation af fem temaer

Tema A. Er der en af jer, der vil starte med at fortælle, hvad penge betyder for dig (supplerendestikord: Iskolen - for at lære noget, klassens sociale liv, skoleaktiviteter, kammerater – og også uden for skolen, bolig, afsavn, status, mv.)?

Tema B. Hvad betyder penge for jeres forældre (supplerende: I deres eget liv), og for den måde de er mor og far på?

Tema C. Hvordan har jeres sagsbehandlere (supplerende: Andre fra kommunen/foranstaltninger) talt med jer om penge, og om hvad de betyder for jer?

Tema D. Tænker og taler de voksne for meget på penge (supplerende: Skændes de om penge)?

Tema E. Er noget om penge, vi ikke har talt om, og som I synes, jeg skal høre her til sidst?

Observationsguide for observation af team møder og af sagsbehandlers samtaler med klienter

Adgang til team møder forudsætter deltagernes accept. Adgang til samtaler med klienter forudsætter deltagernes accept, idet klienten forud for min tilstedeværelse spørges om tilladelse.

Indledningsvis præsenteres projektets hovedspørgsmål: Hvordan indgår længerevarende fattigdom som belastningsfaktor i kommunale børnefamilieafdelingens undersøgelser og indsatser? Dernæst orienteres der om Socialstyrelsens finansiering af projektet og om projektets uddannelsesformål.

Temaer for observation af team møder

Hvordan indgår familiens økonomi eller fattigdom i sagsbehandlerens fremlæggelse af udvalgt 'sag'?

Spørger teamet til familiens økonomi, barnets/børnenes afsavn og forældres afsavn som følge af økonomi?

Indgår familiens økonomi eller fattigdom, og evt. hvordan, i teamets drøftelse af de fremlagte sager?

Temaer for sagsbehandleres samtaler med klienter?

Spørger sagsbehandler til familiens økonomi og evt. afsavn som følge af familiens økonomi?

Inddrager sagsbehandler økonomiske aspekter og konsekvenser af en evt. foreslået foranstaltning?

